

КИТОБХОНАИ МАКТАБ
УНСУРУЛМАОЛИИ КАЙКОВУС

ҚОБУСНОМА

(НАСИҲАТНОМА БАРОИ ФАРЗАНД)

Таҳиякунандагон ва муаллифони пешгуфтору тавзеҳот
М. Шарофова, Мирзо Муллоаҳмад.

Душанбе
"Маориф ва фарҳанг"
2007

ББК 83.3(0)9+83.2 (2 тоҷик)

К-12

К-12. Унсурулмаолии Кайковус. ҚОБУСНОМА.

Душанбе, «Маориф ва фарҳанг», 2007, 200 саҳ.

«Қобуснома» асари барҷастаи панду ахлоқист, ки хонандаро ҷониби хулқи неку атвори ҳамида ҳидоят мекунад. Барои он ки шумо, бачаҳои азиз, ҳарчи нақӯву бурдбор зиндагӣ кунеду аз рамзи ҳаёт баҳраманду бархурдор бошед, бароятон ин ҳазинаи бепоёни хираду андарзи гузаштагонро пешкаш менамоем.

ISBN 97899947-31-57-2

© «Маориф ва фарҳанг», 2007

ПЕШГУФТОР

«Қобуснома»-и Унсурулмаолии Кайковус дар ҳақиқат ганчи пурбаҳос дар ҳақиқат афқору андешаҳои ахлоқии мардумони форсидабон ба шумор меравад. Ин асар ҳарчанд дар аввал ҳамчун насиҳатномаи Кайковуси падар ба писараш Гелоншоҳ навишта шуда буд, вале зуд дар байни мардум паҳн гардида, ба воситаи тарҷумаҳои зиёдаш ба забонҳои гуногун шӯҳрати ҷаҳонӣ пайдо намуд ва ба роҳномаи ахлоқии миллионҳо одамон табдил ёфт. Зеро дар ин китоб муҳимтарин масъалаҳои ахлоқис, ки барои ҳар фарди ҷомеа новобаста ба ирқу нажод, кавму миллат, забону оин, вазифаву мартаба заруранд, баён шудааст.

Панду андарзҳо ва маслиҳатҳои муаллифи китоб барои ҳамаи одамони синну соли гуногун — аз кӯдакон то пирон судманданд. Аз онҳо ҳар кас ба қадри бардошташ, фаҳму фаросаташ метавонад истифода барад. «Қобуснома» ҳатто барои кӯдакон, ки ба арсаи зиндагӣ қадамҳои аввалинро мегузоранд, хело манфиатрасон аст. Инро ман дар тӯли таҷрибаи кори қариб сисолаи худ дар кӯдакистон ҳамчун мураббия равшан эҳсос намудам.

Дар бораи кӯдакон китобҳои зиёди бадеиву дастурҳои таълими навишта шудаанд. Вале китобе, ки мисли «Қобуснома» масъалаҳои гуногуни ахлоқӣ дар он ба таври соддаву таъсирбахш ва ҳаёти баён шуда бошад, хеле кам аст. Бинобар ин ҳарчанд ин китоб қариб ҳазор сол пеш навишта шуда, забону услубаш барои кӯдакони мо душвор аст, бо вучуди ин аз он дар мавридҳои гуногун васеъ истифода бурдан мумкин аст. Масалан ман дар машгулиятҳои тарбиявӣ, вақте ки дар бораи ҳурмати калонсолон, ба хусус, падару модарон суҳан меронам, аз боби панҷуми «Қобуснома» «Андар шинохтани ҳаққи падару модар» истифода менамоем. Пас аз таъкиди зарурати ҳурмати падару модар ба кӯдакон меғӯям, ки дар ин бора ҳазор сол пеш Кайковус гуфтааст, ки ҳар фарзанд бояд пеш аз ҳама падару модари худро ҳурмат наояд, зеро онҳо ўро ба дунё овардаанд. Падару модар барои фарзанд ранҷу азоб мекашанд ва ҳатто аз марг наметарсанд. Бинобар ин Кайковус ба писараш Гелоншоҳ хитоб намуда гуфтааст : «Зинҳор, эй писар, ки ранҷи падару модар хор надорӣ...» Ў ҳамчунин гуфтааст, ки ҳар касе ҳурмати падару модарашро ба ҷой наорад, дар зиндагӣ некӣ намебинад ва дар оянда фарзандонаш ҳам ба ӯ некӣ намекунанд. Ҳар касе, ки падару модарашро ҳурмат кунад, бо таъсири дуои неки онҳо хушбахт мешавад.

Кайковус падару модарро ба дарахт ва фарзандро ба меваи он монанд кардааст. Агар дарахт хуб парвариш ёфта бошад, меваи он ҳам беҳтару ширинтар мешавад.

Дар охири машғулият ба кӯдакон мефаҳмонам, ки ин насихатҳо дар муддати ҳазор сол амал карда, дурустиашонро ба субут расондаанд, бинобар ин шумо ҳам онҳоро ба ҷо биёред.

Дар зимни сӯҳбатҳо ва машғулиятҳои тарбиявӣ ман аз ҳикоятҳои «Қобуснома» ҳам, ки хеле зиёданд, истифода мебарам. Дар бораи ҳурмати пирон суҳан ронда, ман ҳикояти Кайковусро оид ба пири садсолаи қоматхамидаи асобадаст ва ҷавони қоматбаланди ботакаббур нақл мекунам. Ҷавон масхараомез аз пир мепурсад, ки ин камонакро, яъне қомати хамидаро ба чанд пул харидӣ. Пирамад ҷавоб медиҳад, ки агар умр ёбӣ, яъне ба синну соли ман расӣ, бекул ба ту медиҳанд.

Чунин пандҳову ҳикоятҳо дар «Қобуснома» хеле зиёд буда, онҳоро дар мавридҳои гуногун ҳам дар кӯдакистону мактаб, ҳам дар сӯҳбатҳои оилавӣ ҷамъиятӣ ба таври васеъ истифода бурдан мумкин аст. Вале азбаски ин китоб бори охир қариб сӣ сол қабл аз ин ҷоп шуда, ҳоло хеле камёб аст, аз он на ҳама муаллимону мураббӣён ва падару модарон метавонанд истифода намоянд. Бинобар ин мо қарор додем, ки нашри нави китобро омода намоем. Дар ин нашр баъзе бобҳои, ки дар нашрҳои пешин бо сабабҳои гуногун партофта шуда буданд, илова гардиданд.

Умедворем, ки ин нашр низ дар тарбияи насли наврас ва баланд шудани маънавияти мардум асаре мегузорад.

М. Шарофова

ГАНЧИНАИ ҲИКМАТ

Насри гузаштаи тоҷику форс ҳам ба мисли насли оламшумули он таъриху анъанаҳои шоистаеро дорост. «Қобуснома»-и Унсурулмаолии Кайковус дар силки он дурдонаҳост, ки қариб 1000 сол пеш аз ин эҷод шуда, то имрӯз арзиши худро аз даст наводааст. Аз ин китоб, ки саросар аз панду андарзҳои ҳакимонаву ҳикмату саргузаштҳои ибратбахш иборат аст, чандин насл сабақи зиндагӣ омӯхта, дарси одоби ҳамида гирифтаанд ва ба тарзи рӯзгордории гузаштагон шиносӣ пайдо карда, анъанаҳои неки онро давом додаанд.

Муаллифи «Қобуснома» Унсурулмаолии Кайковус ибни Искандар ибни Қобус ибни Вушмагир дар ибтидои асри XI таваллуд шуда, то охири ин аср умр ба сар бурдааст. Ӯ яке аз охири намояндагони сулолаи Зиёриён аст, ки дар асрҳои X-XI дар ноҳияи Қуҳистон, ки Табаристон, Гургон, Гелон, Рай, Дайламистон барин мавзӯҳои қисмати шимолии Эронро дар бар мегирифт, ҳукмрони доштанд.

Бобои Кайковус Шамсулмаолӣ Қобус ҳам аз аҳли илму фаза донишмандону суҳанварони соҳибистеъдодро пуштибони мекардааст. Тасодуфӣ нест, ки донишманди бузург Абӯрайҳони Берунӣ яке аз маъруфтарин асарҳои худ «Осор-ул-боқия»-ро бо эҳтирому сипосгузориҳои зиёд ба ӯ бахшидааст. Худи Қобус ба ду забон форсии дарӣ (тоҷикӣ) ва арабӣ эҷод мекардааст, ки ашъори парокандаи дар сарчашмаҳои боқимонда на рисолаи «Қамолулбалогат» барин асарҳои ӯ аз қобилияти хуби суҳанвариаш гувоҳӣ медиҳанд. Вай ҳамчунин дар хушнавӣ салиқану маҳорати баланд доштааст.

Кайковус дар ҷунин муҳит тарбия ёфта, ҳанӯз дар наврасӣ илму ҳунарҳои гуногунро аз худ намуда буд. Ӯ ки аз фасли «Андар парвардани фарзанд» бармеояд, падари Кайковус ба тарбияи фарзандаш диққату ғамхориҳои зиёд зоҳир намуда, барои таълиму омӯхтани ҳар гуна касбу ҳунарҳо ба ӯ мураббӣро устодони гуногунро сафарбар мекардааст.

Доир ба ҷараёни зиндагӣ ва шахсияти Кайковус дар сарчашмаҳои таърихиву адабӣ маълумоти казоие нест ва дар ин бобат ҳоло манбаи асосӣ худи «Қобуснома» мебошад, ки хонанда аз мутолиаи ин асар шахси фозилу донишманд, ҷаҳондидаву хирадманд, донандаи хуби тиб, нуҷум, геометрия ва дигар илмҳо будани муаллифаширо тасаввур хоҳад кард.

Маълум мегардад, ки Кайковус Гелоншоҳ ном писаре доштааст. Ӯ бо мақсади тарбияи фарзанди гиромии худ ва ба роҳи неки зиндагӣ

ҳидоят намудани вай дар синни 63-солагӣ ба навиштани насихатномае шурӯъ мекунад, ки бо номи «Қобуснома» машҳур аст. Кайковус насихатномаи худро барои адои «шарти падарӣ» бо мақсади тарбияи фарзандаш таълиф кардааст, вале он ба дастури ахлоқиву тарбиявӣ ва китоби бадеиву хондани хазорҳо одамон табдил ёфт ва номи муаллифашро дар таърихи адабиёту афкори педагогии халқҳои тоҷику форс ҷовидонӣ сабт намуд.

Қобуснома аз 44 боб иборат буда, ҳар боби он ба яке аз масъалаҳои гуногуни ахлоқу одоб, расму оин, маишату рӯзгордорӣ, оилаву хонадорӣ, таҳсилу таълим, омӯзиши касбу ҳунар, санъату варзиш, сиёсату идораи мамлакат ва дигар паҳлӯҳои зиндагии инсон бахшида шудааст.

Унсурулмаолии Кайковус пас аз бобҳои анъанавӣ, ки ба шинохти роҳи Ҳақ, офариниши пайғамбарон, сипоси Худованд бахшида шудаанд, аз боби панҷум сар карда тавачҷӯҳои хонандаро ба масъалаҳои ҳикмати амалӣ, яъне шинохтани ҳаққи падару модар ҷалб намуда, аз фазилатҳои асосии инсон — нутқу суҳанварӣ ва некиву нақӯкорӣ мулоҳизаҳо баён мекунад. Кайковус баёнро аз моҳияти инсон шурӯъ намуда, дар бобҳои гуногун дар бораи ташаккули фарзанд аз кӯдакиву ҷавонӣ то пирӣ ва аз омӯзиши илму пешаҳои гуногун ва тадриҷан то ба дараҷаи ҳукмрони мамлакат расидани ӯ суҳан меронад. Аз ин ҷост, ки бобҳо бо вучуди гуногунии мавзӯ ба ҳам саҳт алоқаманд буда, ҳуди асар яклухт ба назар мерасад.

Дар «Қобуснома» Кайковус пеш аз ҳама ба некиву нақӯкорӣ диққат медиҳад ва инро аз фазилатҳои асосии инсон дониста, дар ҳар маврид талқин мекунад: «Аммо некӣ аз сазовори некӣ дарег мадор ва некиомӯз бош... Ва некиву некифармоӣ ду бародаранд, ки пайвандашон замона нагсилад. Ва бар некӣ кардан пушаймон мабош...»

Дар бобҳои гуногуни «Қобуснома» муаллиф ҷоҳилӣ, фиреб, худписандӣ, бадгӯӣ, кинаву бахилӣ, риёю ситам барин хислатҳои зиштро маҳкум намуда, дустию нақӯкори, ростиву ҷавонмардӣ, саховатмандӣ, фуртани, беозорӣ, додгустарӣ ва дигар фазилатҳои ҳамидаи инсониро ситоиш ва талқин мекунад.

Унсурулмаолии Кайковус ба омӯзиши илму дониш ва касбу ҳунарҳои гуногун диққати зиёд дода, ба фарзандаш панд медиҳад, ки аз хурдӣ на ба ҷамъ кардани молу сарват, балки ба омӯзиши илму дониш, ки ганҷи бебаҳост, машғул шавад. У тарзу усул ва равиши касбу пешаҳои гуногунро ба таври муфассал тасвир намуда, нозукиҳои он касбҳоро баён

мекунад ва хуб дониستاني онҳоро барои ҳама одамон новобаста аз табақаву нажод зарур мешуморад. Вале илму ҳунар ба осонӣ ба даст намеояд ва аз ҳар кас меҳнату машаққати зиёдеро талаб мекунад. Бинобар ин Кайковус ҳамчун шахси пуртаҷрибаву рӯзгордида барои омӯхтани илму дониш ва пешаву ҳунарҳо пеш аз ҳама тарки коҳиливу танбалӣ ва одат кардан ба меҳнатро талқин намуда менависад: «Коҳилӣ фасоди тан бошад... Аз баҳри он ки тани моро таҳарруки табиӣ нест ва ҳар ҳаракате, ки тан кунад, ба фармон кунад на ба мурод ва ҳаргиз то ту нахоҳӣ ва нафармой, тани туро орзуи кор кардан набошад. Пас, ту тани худро ба ситам фармонбардор гардон ва ба қасд ӯро ба тоат овар...»

Кайковус ба тарбияи насли наврас пеш аз ҳама падару модарон ва омӯзгоронро масъул дониста, аз ҷумла, яке аз вазифаҳои асосии падарро таълиму омӯзонидани илму дониш ва ҳунару пешаҳои зарурӣ ба фарзанд мешуморад ва ӯро ба иҷрои ин вазифа даъват менамояд; «Пас, бояд ки ҳар чӣ омӯхтани бошад аз фазлу ҳунар, фарзандро биёмӯзӣ, то ҳаққи падариву шафқати падарон ба ҷой оварда бошӣ... Ҳар ҳунареву фазле рӯзе ба кор ояд. Пас, дар фазлу ҳунар омӯхтан тақсир набояд кардан...»

Инчунин Кайковус ба моҳияти ақл дар ҳастии инсон диққати ҷиддӣ дода, онро сарчашмаи ҳамаи хислатҳои ҳамида медонад ва нақши бузурги тарбияву меҳнатро дар парваришу тақомули ақли инсон таъкид месозад.

Ин китоб, илова бар аҳамияти калони ахлоқиву тарбиявӣ доштаниш, барои шиносӣ бо ҳаёт, маишат, тарзи зиндагии табақаҳои гуногуни аҳолии он замон хеле судманд аст. Хонанда аз мутолиаи асар дар бораи тарзи ташкили оилаву меҳмондорӣ, тартиби таом хӯрдану ҳаммомравӣ, қоидаҳои молу мулк харидан, шикору ҷавгонбозӣ ва амсоли инҳо маълумот мегирад.

Китоби мазкур сарчашмаи муҳиме роҷеъ ба урфу одат ва расму оинҳои халқҳои тоҷику форс буда, аз он дар бораи ҷиҳатҳои гуногуни ҳаёти иҷтимоӣ, сиёсӣ, иқтисодиву маданияи Осиёи Миёнаву Эрон, махсусан, Табаристону ноҳияҳои атрофи он далелу санадҳои пурқимате ба даст овардан мумкин аст. Аз ин рӯ, ҳақ ба ҷониби шоир ва донишманди маъруфи эронӣ Маликушшуаро Баҳор аст, ки ба ин асар баҳои баланд дода, навишта буд: «Кайковус дар ин китоб доди сухан додааст ва аз овардани матолиби бисёр судманди ахлоқиву ҳикматҳои амалӣ дақиқае фурӯгузор накардааст. Ва илова бар ғавоиди азиме, ки аз ҳайси шиносоии тамаддуни қадиму маишати милли ва илми зиндагиву

дастури ҳаёт дар китоби мазкур мундариҷ аст, бояд ўро маҷмӯаи тамаддуни исломии пеш аз муғул номид».

Ҳангоми мутолиаи ин асар ҳамин нуқтаро ҳам бояд ба назар гирифт, ки на ҳамаи навиштаҳои ин китоб ва на ҳамаи маслиҳату панду андарзҳои Кайковус имрӯз арзиши худро пурра нигоҳ доштаанд ва дар тарбияи насли наврас судманданд. Азбаски Кайковус намояндаи табақаи ҳукмрони давр буд, табиист, ки дар асараш пеш аз ҳама манфиати синфу табақаи худро ифода менамуд. Бинобар ин, як катор панду маслиҳатҳои ӯ, ки бо мақсади тарбияи ашрофзодагон баён шудааст, барои мо аҳамияти тарбиявӣю ахлоқии худро қисман гум кардаанд. Ин ҳолат, махсусан, дар бобҳои зан хостан, ғулом харидан, меҳмондорӣ, ҷамъ кардани мол, хидмат кардани подшоҳон, дар шароити вазорату оини подшоҳӣ, тиҷорат кардан ва амсоли инҳо ба назар мерасад. Аз ин рӯ, айнан пазируфтани дар амал татбиқ кардан ва ба ҳамаи навиштаҳои муаллифи асар тақлиду пайравӣ намудани хонандаи имрӯзаи тоҷик дуруст нест.

Ҳангоми мутолиаи ин китоб бояд дар хотир дошт, ки шароити маслиҳатҳои муаллифи он қариб ҳазор сол пеш аз ин дар шароити муҳити тамоман дигар баён шудаанд.

Ҳикояҳои кӯтоҳе, ки нависанда барои тақвияти андешаҳои тарбиявӣю ахлоқии худ овардааст, аксаран воқеиву ҳаётӣ буда, салису равон баён шудаанд ва бағоят шавқоваранд. Масалан, Кайковус дар хусуси зарураги ба фарзандон омӯхтани шиноварӣ сухан ронда, барои тасдиқу пурқувват намудани фикраш саргузашти худро нақл мекунад, ки он манфиати шиноварию дар ҳаёти инсон собит мекунад.

Чунон ки шарқшиноси маъруфи советӣ Е.Э.Бертелс ҳаққонӣ кайд намуда буд, забони Қобуснома ба забони адабии сокинони қаламрави Сомониёи, яъне тоҷикон хеле наздик аст. Ин фикрро калимаву ибора ва таъбирҳои бешумори забони асар ҳам аз қабилӣ чанг задан, дер напоядан, дар рӯй сухан гуфтан, сухан шикастан, пушаймонӣ хӯрдан, карру Фар, ранҷбардор, аз роҳ буридан, баддил, сахтдил, тезфаҳм, сухани думбурида, сарзаниш кардан, навкиса, шӯрондан, дам кашидан, коҳиш, сара, поя (зинапоя), ки ҳоло дар забони адабиву гуфтугӯии халқии тоҷикӣ ва шеваҳои он хеле серистеъмоланд, тасдиқ менамоянд.

«Қобуснома» ба забонҳои дигар низ тарҷума шудааст. Асрҳо боз онро ба туркӣ, тоторӣ, немисӣ, англисӣ, арабӣ, русӣ, ва амсоли инҳо мутолиа мекунанд.

Бо ҳуруфи имрӯзаи тоҷикӣ мунтахаби "Қобуснома" бори аввал соли 1968 бо қўшиши адабиётшинос А.Девонақулов дар шакли китобчаи алоҳида таҳти унвони "Насихатнома" нашр гардид.

Дар таҳияи китоб, мо асосан ба матни чопҳои Ғуломҳусайни Юсуфӣ ва Саид Нафисӣ, ки дар асоси қадимтарин нусхаҳои мавҷудаи «Қобуснома» омода шудаанд, таъя намуда, барои тасҳеҳи ҷумлаву порчаҳои ҷудогона аз нашрҳои дигар истифода бурдем.

Азбаски услуби асар умуман соддаву раво аст, мо аз таҳриру тағйири калимаву ибораҳои ҷудогонаи барои хонандагонии имрӯза душворфаҳм худдорӣ намуда, калимоти душворфаҳмро дар поварақи ҳар саҳифа шарҳ додем. Тарҷумаи зарбулмасалу мақолҳо ва порчаҳои арабӣ, тавзеҳи исмҳои хос ва истилоҳоту мафҳумҳо дар охири асар оварда шуд.

Соли 1979 ин асар дар шакли нисбатан комилтар бо унвони аслиаш «Қобуснома» бо теъдоди 30 ҳазор нусха чоп гардида, мавриди писанди хонандагон қарор гирифт ва зуд ба фурӯш рафт. Борҳо хонандагон наشري такрории онро тақозо менамуданд, вале имкони чоп набуд. Хушбахтона, имрӯз чунин шароит фароҳам омадааст ва мо матни комили асарро бе ихтисороту таҳриру тағйири матн омода намудем.

Умед аст, ки ин асар ба тарбияи ахлоқиву маънавии ҷамъамонон мусоидат намуда, эҳсоси наҷиби инсониро дар сиришти ҳар фарди ҷомеа бедор хоҳад кард.

Мирзо Муллоаҳмад

БИСМИЛЛОҲИР РАҲМОНИР РАҲИМ

Алҳамдулиллоҳи раббулоламина валофияту лилмуттақина ва ло удвона илло али аззолимина вассалавоту вассалому ало хайри халқиҳи Муҳаммадин ва олиҳи ва саҳбиҳи ило карамина аҷмаъин.

Аммо баъд чунин гӯяд чамъкунандаи ин китоби пандҳо Амир Унсурулмаолии Кайковус ибни Искандар ибни Қобус ибни Вушмагир ибни Зиёд мавлои Амируд чунин бо фарзанди хеш Гелоншоҳ: Бидон, эй писар, ки ман пир шудам ва заифиву бенерӯй ва бетӯшӣ бар ман чира шуд ва маншури азли зиндагониро аз мӯи хеш бар рӯи хеш китобате мебинам, ки ин китобатро дасти чорачӯён сутурдан натавонад. Пас, эй писар, чун ман номи хешро дар доираи гузаштагон ёфтам, маслиҳат чунон дидам, ки пеш аз он ки номаи азл ба ман расад, номае дигар дар нақӯҳиши рӯзгор ва созиши кор ва баҳра чустан аз некномӣ ёд кунам ва туро аз он баҳра диҳам бар мӯчиби меҳри падарӣ то пеш аз он ки дасти замона туро нарма кунад, ту худ ба чашми ақл дар сухани ман нигарӣ ва аз ин пандҳо фузунӣ ёбӣ ва арҷномии ду ҷаҳон ҳосил кунӣ ва мабодо, ки дили ту аз пазируфтани ин пандҳо бозмонад, ки он чи шартӣ падарист, омада бошад. Агар ту аз гуфтори ман баҳраи нек наҷӯӣ, касони дигар бошанд, ки шунидану кор бастанӣ некӣ ғанимат донанд. Ва агарчи сиришти рӯзгор бар он ҷумла омад, ки ҳеҷ фарзанд пандӣ падари хешро ба кор набандад, ҷӣ оташе дар ботини ҷавонон аст, ки аз рӯи ғафлати пиндошти хеш эшонро бар он дорад, ки дониши худро бартар аз дониши пирон бинанд. Агарчи маро ин маълум буд, аммо меҳру шафқати падарӣ нагузошт, ки хомӯш бошам.

Пас, он чи аз таъби хеш ёфтам, дар ҳар бобе сухане чанд чамъ кардам ва он чи шоиставу беҳтар буд, мухтасартар дар ин нома навиштам. Агар аз ту кор бастан хезад, худ писанд омад ва агар на ман шартӣ падарӣ ба ҷо оварда бошам, ки гуфтаанд: «Бар гӯянда беш аз гуфтор нест, чун шунаванда харидор нест, ҷои озор нест».

Бидон, эй писар, ки сиришти мардум чунон омад, ки такопӯй кунанд, то Андар дунё он чи насиби ӯ омада бошад, ба гиromитар каси хеш бигузоранд. Ва насиби ман аз дунё ин сухан гуфтан омад ва гиromитар каси ман туй. Чун сози раҳил², кардам, он чи худком набошӣ ва аз ношоист парҳез куни ва чунон зиндагони куни, ки сазовори тухмаи поки туст ва бидон, эй писар, ки туро асл шариф аст ва аз ҳар ду ҷониб каримупарафайн³, ва пайвастаи мулуки ҷаҳонӣ: Ҷадди аълои ту

Шамсулмаолӣ Қобус ибни Вушмагир⁴, набераи Арғаши Фарҳодон бувад ва дар рӯзгори Кайхусрав мулки Гелон дошт ва Абулмуайяди Балхӣ ⁵, зикри ӯ дар «Шоҳнома» овардааст. Мулки Гелон ба ҷаддон туро з-ӯ ёдгор омад ва ҷаддаи ту — модари ман духтари маликзода Марзбон ибни Рустам ибни Шарвин⁶ буд, ки мусаннифи китоби «Марзбоннома» аст. Ва сездаҳум падараш Каюс ибни Қубод буд бародари Нӯшервон⁷, малики одил ва модари ту духтари малики ғозӣ Маҳмуд ибни Носириддин⁸, буд ва ҷадди ман Ҳасани Фирӯзон — малики Дайламон буд.

Пас, эй писар, хушёр бош ва қадри наҷоди хеш бидон ва аз камбудагон мабош. Ҳарчанд ман нишони хубиву беҳрӯзӣ дар ту мебинам, ин гуфтор бар шартӣ тақрор воҷиб дидам. Огоҳ бош, эй писар, ки рӯзи рафтани ман наздик аст ва омадани ту низ бар асари ман зуд бошад, ки то имрӯз, ки дар ин сарои сипанҷ бояд ки бар кор бошӣ. Ва бидон, ки ин ҷаҳон чун киштзорест, он чи бикорӣ, бидаравӣ. Аз баду нек ҳамон бидаравӣ ва дурудаи хеш кас дар киштзор нахӯрад, дар ободонӣ хӯрад ва ободонии сарои фанӣ аз сарои боқист ва нек-мардон дар ин сарой ҳиммати шерон доранд ва бадмардон феъли сагон ва сағ ҳам он ҷо, ки нахҷир кард, бихӯрад ва шер чун нахҷир сайд кард, Ҷои дигар хӯрад ва нахҷиргоҳ ин сарои сипанҷест ва нахҷири ту некӣ кардан. Пас, нахҷир ин ҷо кун то вақти хӯрдан дар сарои боқӣ осон бувад, кӣ тариқи он сарой бо бандогон тоати Худост азза ва ҷалла ва монанди он кас, ки роҳи Худо чӯяд. Ва тоати Худои таоло чун оташест, ки ҳарчанд накӯяш барафрӯзӣ, бартариву фузунӣ чӯяд ва монанди ин касест, ки аз роҳи Худой дур бувад, чун обе бувад, ки то ҳарчанд болош диҳӣ, фурутарӣ чӯяду нагунӣ. Пас, эй азизи ман, бар хештан воҷиб дон шинохтани роқи Эзиди таоло... Ва пас бидон, эй писар, ки ин насихдтнома ва ин китоби мубораки шарифро бар чихилу ҷақор боб нӣҳодам. Умед, ки бар мусаннифу хонанда ва нависандаву шунаванда мубораку маймун афтад, иншооллоҳ ва таъоло.

ФЕҲРАСТИ АБВОБ

Боби аввал андар шинохтани Эзиди таоло ва тақаддус.
 Боби дувум андар офаридани пайгамбарон алайҳум ассалом.
 Боби сеюм андар сипос доштан аз Худованди неъмат.
 Боби чаҳорум андар фузунии тоат аз роҳи тавонистан
 Боби панҷум андар шинохтани ҳаққи падару модар.
 Боби шашум андар фурутанӣ ва афзунии гуҳару ҳунар.

Боби ҳафтум андар пеши ҷустан дар суҳандонӣ ва дониш.
 Боби ҳаштум андар ёд кардани пандҳои Анӯшервони одил.
 Боби нӯҳум андар тартиби пириву ҷавонӣ.
 Боби даҳум андар ҳештандорӣ ва тартиби хӯрдан.
 Боби ёздаҳум андар шаробхӯрдан ва шартӣ он.
 Боби дувоздаҳум андар меҳмонӣ кардан ва меҳмон шудан.
 Боби сездҳум андар мазох ва нард ва шатранҷ ва шароити он.
 Боби чордаҳум андар ишк варзидан ва расми он.
 Боби понздаҳум андар таматтӯ кардан ва тартиби он.
 Боби ҳафтдаҳум андар хуфтани осудан ва расми он.
 Боби ҳаҷдаҳум андар нахҷир кардан ва расми он.
 Боби нӯздаҳум андар ҷавгон задан ва шароити он.
 Боби бистум андар оини ҳарб ва корзор кардан.
 Боби бисту якум андар ҷамъ кардани молу хоста.
 Боби бисту дуҷум андар амонат нигоҳ доштан.
 Боби бисту сеҷум андар барда харидан ва шароити он.
 Боби бисту чаҳорум андар хона ва иқор харидан.
 Боби бисту панҷум андар аспу чаҳорпой харидан.
 Боби бисту шашум андар зан хоستان ва шароити он.
 Боби бисту ҳафтум андар фарзанд парвардан ва ойини он.
 Боби бисту ҳаштум андар дӯстӣ гузидан ва расми он.
 Боби бисту нӯҳум андар андеша кардан аз душман.
 Боби сиюм андар уқубат кардан ва авф кардан.
 Боби сиву якум андар толиб илмӣ ва фақеҳӣ ва мударрисӣ,
 Боби сиву дуҷум андар тижорат кардан ва шароити он.
 Боби сиву сеҷум андар тартиби сиёҳати илми тиб.
 Боби сиву чорум андар илми нуҷум ва ҳандаса.
 Боби сиву панҷум андар расми шоирӣ ва ойини он.
 Боби сиву шашум андар одоби хунёгарӣ.
 Боби сиву ҳафтум андар одоби хидмат кардани подшоҳон.
 Боби сиву ҳаштум андар одоби надимӣ кардан.
 Боби сиву нӯҳум андар ойини котиб ва шароити котибӣ.
 Боби чихилум андар шароити вазирии подшоҳ.
 Боби чихилу якум андар расми сипаҳсолорӣ.
 Боби чихилу дуҷум андар ойин ва шартӣ подшоҳӣ.
 Боби чихилу сеҷум андар ойин ва расми деҳқонӣ ва ҳар пешогоне
 Боби чихилу чаҳорум андар ойини ҷавонмардӣ.

БОБИ АВВАЛ АНДАР ШИНОХТАНИ ЭЗИДИ ТАОЛО

Бидон ва огоҳ бош, эй писар, ки нест аз буданиву нобуданӣ ва шояд буд, ки он шинохтаи мардум нагашт, чунон ки ўст, чуз Офаридгори азза ва ҷалла, ки шинохтро дар ў нест ва чуз Ў хама шинохта гашта чи шиносандаи Худой он гаҳ бошӣ, ки ношннос шавӣ ва мисоли шинохта чун манқуш аст ва шиносанда наққош ва гумон нақш. То дар манқуш қабули нақш набошад, ҳеч наққош бар вай нақш накунад. Набинӣ, ки чун мум нақшпазиртар аз санг аст ва Офаридгор қобил нест ва ту ба гумон дар худ нигар, дар Офаридгор манигар ва дар соз нигар ва Созандаро бишнос ба басирати ақл ва нигар то диранги сохта Созанда аз дасти ту нарабояд, ки хама дирангӣ аз замон бувад ва замон гузаранда аст ва гузарандаро оғозу анҷом бувад. Ва ин ҷаҳонро, ки баста ҳамабинӣ, банди ў хира мадон ва бегумон бош, ки банди ў нокушода намонад ва дар олову нуамон* офаридгор андеша кун ва дар офаридгор андеша макун, ки бирохтар касе он бувад, ки ҷое, ки роҳ набувад, роҳ ҷӯяд, чунон ки пайгамбар салаллоҳи алайҳи васаллам гуфт: «Тафаккару фӣ ало Аллоҳи ва наъамоя ва ло тафаккару фӣ зотиҳи»⁹. Ва агар Кирдигор бар зуфоии Худованди шаръ бандагонро густоҳии шинохтани роҳи хеш надодӣ, ҳаргиз касеро далерии он набудӣ, ки дар шинохтани роҳи Худойи азза ва ҷалла суҳан гуфгӣ, ки ба ҳар номеву ҳар сифате, ки Худойро азза ва ҷалла бад-он бихонӣ, бар мӯҷиби аҷзу бечорагии худ дон, на бар мӯҷиби улухийяту рубубият*, ки ту Худовандро сазои У натавонӣ сутудан. Пас, чун ба сазои У Уро натавонӣ сутудан, шинохтан чун тавонӣ? Агар ҳақиқати тавҳид хоҳӣ, бидон, ки ҳар чи дар ту муҳол аст, дар рубубият сидк аст чун яке. Эй ки, ҳар ки якеро ба ҳақиқат бидонист, аз ширк барӣ гашт. Яке бар ҳақиқат Худост азза ва ҷалла ва чуз ў хама дуанд. Ҳар чи ба сифат ду гардад, ё ба таркиб ду бувад чун ҷисм, ё ба тартиб чун адад ва ё ба ҷамъ ду бувад чун сифот ва ё ба сифат ду бувад чун мубсӯтот ё ба иттисол ду бувад чун таъъ ва сурат, ё ду муқобилаи ҷизе ду бувад чун ҷавҳар ва араз, ё ба таваллуд ду бувад чун аслу фаръ, ё ба макон ду бувад чун мислу шибҳ, ё аз ҳар сон ҷизеро ду бувад чун ҳаюло ва унсур, ё аз рӯи адад ду бувад чун макон, ё аз рӯи мадад ду бувад чун замон, ё аз рӯи ҳад ду бувад чун гумону нишон, ё аз рӯи қабул ҷизе ду бувад чун ҳосият ва бешу кам бувад чун маскук* ва бо ҳастиву нестӣ чузв бувад чун зидду

фарқ ва ҳар чи чузви чигунагӣ дорад чун қиёс. Ин ҳама нишонаи дуист ва ҳар чи нишони дуӣ дорад, чуз.аз Худой.

Ҳақиқати тавҳид он аст, ки бидонӣ, ки ҳарчи андар дили ту ояд, ба Худой бувад, чи Худои таоло офаридгори он чиз бувад, барӣ аз ширку шибҳ, ҷалла ҷалолуху ва тақаддасат асмоваҳу!

БОБИ ДУВВУМ ДАР ОҒАРИНИШ ВА СИТОИШИ ПАЙҒАМБАР АЛАЙҲИССАЛОМ

Ва бидон, эй писар, ки Эзиди таоло ҷаҳонро на аз баҳри ниёзи хеш офарид ва на бар хира офарид, чӣ бар мӯчиби адл офарид. Биёфарид бар мӯчиби адл ва биёрост бар мӯчиби ҳикмат. Чун донист, ки ҳастӣ беҳ, ки нестӣ, кавн беҳ, ки фасод, шодш ки нуқсон, хуб беҳ, ки зишт ва бар ҳар ду тавоно бувад ва доно бувад Он чи беҳ бувад, бикард ва хилофи дониши худ накард на бақаш4 ом кард. Он чӣ Ё бар мӯчиби адл бувад, бар мӯчиби ҷаҳду газоф нашоид, ки ниҳодаш бар мӯчиби ҳикмат омад, чунон ки зеботар бувад ба нигошт; чунон ки тавоно бувад, ки бе офтоб равшанӣ диҳад ва бе абр борон диҳад ва бе табоеъ таркиб кунад ва бе ситора таъсири неку бад дар олам падида кунад. Бале, чун кор бар мӯчиби ҳикмат бувад, бевосита ҳеҷ пайдо накард ва воситора сабаби кавну фасод кард. Зеро ки чун восита бархезад, шарафу манзалати тартиб бархезад на чун тартибу манзалат набувад, низом набувад ва феълоро аз низом нобуд бувад. Пас, восита низ нобуд бувад ва восита падида кард, то яке қоҳир бувад ва яке мақхур ва яке рӯзихор бувад ва яке рӯзипарвар. Ва ин дуй бар якии Эзиди таоло гувост. Пас, чун ту восита бинӣ ва гараз набинӣ, нигар, то ба восита нанигарӣ ва камубеш аз восита набинӣ, аз худованди восита бинӣ.

Агар замин бар надихад, тавон бар замин манеҳ ва агар ситора дод надихад, тавон бар ситора манеҳ. Ситора аз доду бедод ҳамчунон беогоҳот, ки замин аз бар додан. Чун заминро он тавоноӣ нест, ки нӯш дарафканӣ, заҳр бар орад. Ситора ҳам эйдун аст, некиву бадӣ натавонад намудан.

Чун ҷаҳон ба ҳикмат ороста шуд, оростаро аз бар додан ва зинат лобуд бувад. Пас, дарнигар бад-ин ҷаҳон, то зинати ӯ ва бари ӯ бубинӣ аз наботу ҳайвон ва хӯришаҳову парваришҳо ва пӯшиданиву анвои хубӣ, ки ҳама зинатест аз мӯчиби ҳикмат падида карда, чунон ки дар каломи худ

меғұяд: «Ва мо халафно ассамовоти ва аларза ва мо байнахумо ло абина мо халақно хумо илло билҳақ»¹⁰.

Чун донистӣ, ки Эзид дар ҷаҳон ҳеҷ неъмате беҳуда наёфарид, беҳуда бувад, ки доди неъмату рӯзӣ надода монад. Ва доди рӯзӣ он аст, ки ба рӯзихора диҳӣ, то бихӯрад. Чун дод чунин буд, мардум офарид, то рӯзӣ хӯрад. Чун мардум падида кард ва тамоми неъмат ба мардум бувад ва мардумро лобуд бувад аз сиёсату тартиб ва тартибу сиёсат бе раҳнамоӣ хом бувад, ки ҳар рӯзихора, ки рӯзии бетартибу адл хӯрад, сипоси рӯзидиҳанда надонад ва ин айб рӯзидиҳандаро бувад, ки рӯзии бедонишон ва носипосонро диҳад ва чун рӯзидеҳ беайб бувад, рӯзихорро бе дониш нагузошт, чунон ки Андар китоби хеш ёд кард: «Ва фил асмои ризкукум ва мо тувҷидуна»¹¹.

Дар миёни мардумон пайғамбарон фиристод, то раҳи доду дониш ва тартиби рӯзӣ хӯрдан ва шукри рӯзидеҳ гузорида ба мардум омӯхтанд, то офариниши ҷаҳон ба адл бувад ва тамоми адл ба ҳикмат ва асари ҳикмат неъмат ва тамоми неъмат ба рӯзихор ва тамоми рӯзихор ба пайғамбари раҳнамоӣ, ки аз ин тартиб ҳеҷ ком нашояд, ки бошад, то ба ҳақиқат пайғамбари раҳнамоиро бар рӯзихори Худои таоло фазл он аст, ки рӯзихорро бар рӯзӣ. Пас, чун аз хирад нигарӣ, чандон ҳурмату шафқат ва орзу, ки рӯзихорро бар неъмату рӯзист, воҷиб кунад, ки ҳаққи раҳнамоии хеш бишиносад ва рӯзидеҳи хешро минат дорад ва фариштагони ўро ҳақшинос бошад ва ҳама пайғамбаронро досттӯй дорад аз Одам то пайғамбари мо алайҳиссалом ва фармонбардор-бошад дар дин ва дар шукри мунъим тақсир накунад ва ҳаққи фароизи дин нигоҳ дорад, то некному, сутуда бошад.

БОБИ СЕЮМ

АНДАР СИПОС ДОШТАН АЗ ХУДОВАНДИ НЕЪМАТ

Бидон, эй писар, ки сипоси Худованди неъмат воҷиб аст бар ҳама касе бар андозаи фармон, на бар андозаи истехқоқ^{**}, ки агар ҳамагӣ хеш шукр созад, ҳанӯз ҳаққи шукр як ҷузв аз ҳазор ҷузв нагузорида бошад, ҷуз ки бар андозаи фармон. Агар Худованди неъмат андак шукр хоҳад, бисёр бувад, чунон ки андозаи тоат дар дини ислом панҷ аст: ду аз ў хос

* Истехқоқ - ҳақ доштан.

Тавозӯ - фурутанӣ, хоксорӣ.

Шақӣ - тирарӯз, бадбахт.

Иҷмоъ-гирд омадан, ҳамроҳӣ.

мунъимонрост ва се аз ӯ умум халоикро, яке аз ӯ иқро ба забон ва тасдиқ ба дил ва дигар намози панҷгона ва саввум рӯзаи сирӯза. Аммо шаҳодат далели нафӣ аст бар ҳақиқат ва ҳар чи чуз аз ҳақ аст ва намоз сидқи қавл ва иқрори бандагист ва рӯза тасдиқи қавл ва иқро додан ба худойии Худост; чун гуфтӣ, ки ман бандаам, дар банди бандагӣ бояд буд ва чун гуфтӣ, ки ӯ Худованд аст, дар зери ҳукми Худованд бояд буд ва агар хоҳӣ, ки бандаи ту туро тоат дорад, ту аз тоати Худованди хеш магурез ва агар бигурезӣ, аз бандаи хеш тоат чашм мадор, ки некии ту бар кехтари ту на беш аз он аст, ки некии Худованди ту бар ту. Ва бандаи бегоат мабош, ки бандаи бегоат худованди хӯ бувад ва бандаи худованди хӯ зуд ҳалок шавад, чунон ки шоир гӯяд:

Сазад гар бурӣ бандаро ту гулу,

Чу ояд худовандияи орзу.

Огоҳ бош, ки намозу рӯза хос Худовандрост, дар он тақсир макун, ки чун дар хоси Худой тақсир кунӣ, аз ом ҳамчунон бозмонӣ. Ва бидон, ки намозро Худованди шариати мо баробар кард бо ҳамаи дин. Ҳар ки намоз аз даст бидошт, ҳамчунон аст, ки аз ҳама дин даст бидошт. Зинҳор, эй писар, ки бар дил нагузор беҳудагӣ ва нағӯй, ки дар намоз тақсир равост, ки агар аз рӯи дин ёд нагирӣ, аз рӯи хирад ёд гир, ки ғоидаи намоз чанд чиз аст: Аввал он аст, ки ҳар ки намози фариза ба ҷой орад, модом тану ҷомаи ӯ пок бувад ва ба ҳама ҳол покӣ беҳ, ки палидӣ; ва дигар ғоидаи намоз гузоридан он аст, ки аз мутақаббирӣ ҳолӣ бошӣ, зеро ки асли намоз бар тавозӯъ ниҳодаанд, чун табъро бар тавозӯъ ором аст. Чун табъро бар тавозӯъ одат кунӣ, тан низ мутобеъи одат гардад. Ва дигар маълуми ҳама доноён он бошад, ки ҳар ки хоҳад, ки ҳамтабъи гурӯҳе гардад, сӯҳбат бо он гурӯҳ бояд кардан. Чун касе хоҳад, ки бадбахту шақӣ гардад, бо бадбахтону шақиён сӯҳбат кунад. Ва он кас ки некбахтиву давлат ҷӯяд, мутобеи худованди давлат бошад ва ба иҷмои ҳама хирадмандон. На давлатест қавитар аз давлати ислом ва на амрест равонтар аз амри ислом. Пас, агар ту хоҳӣ, ки модом бо давлату неъмат ва роҳат бошӣ, сӯҳбати худованди давлат ҷӯй ва фармонбардори давлатиён бош ва хилофи ин маҷӯй, то бадбахту шақӣ набошӣ. Ва зинҳор, Эй писар, қи андар намоз сабукиву истехзо накунӣ бар нотамомии рукӯъу суҷуд ва мутояба кардан андар намоз, ки ин одат ҳалоки дину дунё бувад.

ФАСЛ

Аммо бидон, ки рӯза тоатест, ки ба соли як бор бошад. Номардумӣ бувад тақсир кардан ва хирадмандон чунин тақсир аз хештан раво надоранд. Ва нигар, ки гирди таассуб нагардӣ, аз он чи моҳи рӯза бетаассуб набувад ва андар гирифтани рӯза ва кушодан таассуб макун. Ҳар гоҳ ки дони, ки панҷ олими муттакии мӯътакид рӯза гирифтанд, ту низ бо онон ру нигар бо эшон бикшой ва дар гуфтори ҷуҳҳол" дил мабанд.

Ва огоҳ бош, ки Эзид муслим аст аз сериву гуруснагии ту. Валекин ғараз дар рӯза мӯҳрест аз Худованди мулк бар мулки хеш. Ва ин муҳр на бар баъзе аз мамлакат аст, ин бар ҳама тан аст. Ва дар рӯза чун даҳонро муҳр кардӣ, дасту по чашм ва гӯшу забони ба муҳр кун ва авратро бамуҳр кун, чунон кн дар шарт аст, муназзах'" дорӣ ин андомҳоро аз ғуҷуруношонет, то доди муҳри рӯза бидода бошӣ.

Ва бидон, ки бузургтарин коре дар рӯза он аст, ки чун нони рӯз ба шаб афканӣ, он нонро, ки насиби рӯзи худ доштӣ, ба ниёзмандон диҳӣ, то ғоидаи ранҷи ту падида ояд.

Нигар, эй писар, то дар он се тоат, ки оми ҳама ҷаҳон аст, тақсир раво надорӣ, ки ба тақсири ин се тоат ҳеҷ узре нест. Аммо он ду тоат, ки махсус аст, тавонгаронро тақсири баузр раво бувад. Ва аммо андар ин боб сухан бисёр аст, лекин мо он чи ногузир буд, андар ин боб гуфтем. Умед аст, ки ғоида қосил ояд. Вассалом.

БОБИ ҶАҲОРОМ АНДАР ҶУЗУНИИ ТОАТ АЗ РОҶИ ТАВОНИШ

Бидон, эй писар, ки Худои азза ва ҷалла ду фариза пайдо кард аз баҳри мунъимон* ва бандагони хос ва он ҳаҷ асту закот. Ва фармуд, то ҳар киро соз бувад, хонаи У зиёрат кунад ва онон ки соз надоранд, нафармуд. Набинӣ, ки дар дунё муомилаи даргоҳи подшоҳ ҳам худованди соз тавонанд кард. Ва дигар ки эътимодӣ ҳаҷ бар сафар аст ва бесозонро сафар фармудан на аз дониш бувад вабесоз сафар кардан аз таҳлукаву нодонӣ бувад. Ва чун соз бошаду сафар накуни, ҳушиву лаззати дунё ба тамоми наёфта бошӣ, ки тамомии ҳушиву лаззати неъматӣ ҷаҳон дар он аст, ки нодида бубини ва нохурда бихӯрӣ ва ноёфта биёбӣ. Ва ин ҷуз дар сафар набувад, ки мардуми сафарӣ лаҳошидаву корозмуда ва рӯзбеҳу

* Муттақӣ — парҳезгор.

доно бувад, ки дар ҳама корҳо молида дида бошаду ношунида шунӣда, чунон ки ба тозӣ гуфтаанд: «Лайсал хабару калмуъояна¹². Ва ба порсӣ гуфтаанд:

ШЕЪР

Ҷаҳондидагонро ба нодидагон

Накарданд яксон писандидагон.

Пас, Офаридгор тақдири сафар кард бар худовандони неъмат то доди неъмат бидиҳанд ва бар аз неъмат бихӯранд ва фармони Худои таоло ба ҷой оранд ва хонаи ӯро зиёрат кунанд ва дарвешӣ бетӯшу бесозро нафармуд, чунон ки дар ду байт ман гӯям:

ШЕЪР

Гар ёр маро нахонду бо худ нанишонд

В-аз дарвешӣ маро чунин хор бимонд.

Маъзур аст ӯ, ки холиқи ҳар ду ҷаҳон

Дарвешонро ба хонаи хеш нахонд.

Ва бидон, эй писар, ки дарвеше агар касди ҳаҷ кунад, худро дар тахлука афканда бошад, ҷӣ ҳар дарвеше, ки кори тавонгарон кунад, чун беморе бувад, ки кори тандурустон кунад ва достони ӯ рост бадон дoston монад, ки овардаанд:

Ҳикоят

Вақте раиси Бухоро қасди ҳаҷ кард. Ва ӯ марде саҳт мунъим* буд ва дар он қофила касе аз ӯ мунъимтар набуд ва фузун аз сад шутур бори ӯ мекашиданд. Ва ӯ дар аморӣ нишаста буд ва хиромону нозон ҳамешуд дар бодия бо созу олати тамом. Ва кавме аз дарвешу тавонгар бо вай ҳамроҳ буданд.

Чун наздики Арафот бирасиданд, дарвеше ҳамеомад побараҳна ва ташнаву гурусна ва пойҳо обила карда. Раиси Бухороро дид бадон сон созу таносонӣ. Рӯй ба вай карду гуфт:

Вақти мукофот ҷазои ману ту — ҳар ду яке хоҳад буд. Ту дар он нозу неъмат ҳамеравиву ман дар ин шиддат.

Раиси Бухоро гуфт:

Ҳошо, ки ҷазои ману ту ҳар ду яке бошад. Ва агар ман бидонистаме, ки турову маро як пойгаҳ хоҳад будан, ҳаргиз дар бодия наёмадаме.

Дарвеш гуфт:

Чаро?

Гуфт:

Зеро ки ман фармони Худои таоло ҳамебарам ва ту хилофи фармони Худои таоло ҳамекунӣ. Ва ман хондаам ва ман меҳмонам ва ту

туфайлӣ. Ҳашмати туфайлӣ чун ҳашмати меҳмон кай бошад? Худои таоло ҳаҷ тавонгаронро фармуд ва дарвешонро гуфт: «Ва ло тулқу биайдикум ило аттаҳдуки»¹³. Ва ту бе фармони Худои таоло ба бечорагӣ ва гуруснагӣ дар бодия омадӣ ва худро дар таҳлука андохтӣ ва фармони Худои таолоро кор набастӣ бо фармонбардорӣ. Чаро баробарӣ чӯӣ? Ҳар кас ки иститоат* дорад ва бо иститоат ҳаҷ кунад, ҳамчунон бошад, ки доди неъмат дода бошад ва фармони Худои таоло азза ва ҷалла ба ҷой оварда.

Пас, чун туро сози ҳаҷ бошад, дар тоат тақсир макун. Ва сози ҳаҷ панҷ чиз аст: макнат" ва неъмат ва муддат ва доди ҳурмат ва амну роҳат. Чун аз ин баҳра ёфтӣ, ҷаҳд кун бар тамоми. Ва бидон, ки ҳаҷ тоатест, ки бар доим чун боз бувад. Агар нияти қаҳри худ дар соли мустақбал муаллақ кунӣ, нияти қаҳри ислом аз ӯ мунқатеъ кунад.

Валекин закот тоатест, ки ба ҳеҷ гуна чун макнат бувад, нододан узре нест. Ва Худои таоло закотдиҳандагонро аз муқаррабони худ хонд ва мисоли мардуми зуқутдиҳанда дар миёни мардуми дигар чун мисоли подшоҳ аст дар миёни раият, ки рӯзидеҳи У бувад ва дигарон рӯзихор.

Ва Худои таоло тақдир кард, то гурӯҳе дарвеш бошанд ва гурӯҳе тавонгар. Ва ганопо бувад бад-он, ки ҳамаро тавонгар кардӣ, валекин ду гурӯҳ аз он кард, то манзалату шарафи бандгон падид шавад. Ва бартарон аз фурутарои пайдо шаванд. Чун подшоҳе, ки як раҳиро рӯзидеҳи қавме кунад. Пас, агар ин раҳӣ, ки рӯзидеҳ бошад, рӯзӣ хӯраду надихад, аз ҳашми подшоҳ эмин набошад. Низ агар мунъим рӯзн диҳад ва закот иадиҳад, аз ҳашми Худои таоло эмин набошад. Аммо зақог дар соле як бор бар ту фариза аст. Лекин садақа агарчи фариза нест, дар муруввату мардумӣ аст. Чандон ки метавонӣ, ҳамедех ва тақсир макун, ки мардуми садақадеҳ пайваста дар амни Худои таоло бошанд. Ва эмини аз Худои таоло ба ганимат бояд дошт. Ва зинҳор бод бар ту, ки дар ниҳоди ҳаҷ ва закот дил бо шак надорӣ ва кори беҳуда насиголӣ ва нағӯӣ, ки давидану бараҳна кардан хештанро ва нохуну мӯй ночидан чарост? Ва аз бист динор чаро ним динор бояд дод ва аз гову гӯсфанд ва уштур чӣ меҳонад ва чаро курбон кунанд? Дар ин ҷумла дил пок дор ва гумон мабар, ки он чӣ ту донӣ, чизест, ки чизи худӣ он аст, ки мо надонем.

Ту ба фармонбардории Худованди таоло машғул бош. Туро бо ҷунучаро кор нест. Ва чун ин фармони Худои таоло ба ҷой овардӣ, ҳаққи

* Кавн — ҳасти.

падару модар бишинос, ки ҳаққи шинохтани падару модар ҳам аз фармони Худои таоло аст.

БОБИ ПАНҶУМ АНДАР ШИНОХТНИ ҲАҚҚИ МОДАРУ ПАДАР

Бидон, эй писар, ки Офаридгор чун хост, ки ҷаҳон обод монад, асбоби насл падида кард дар шаҳвати ҷонвар ва падару модарро сабаби кавни* фарзанд кард. Пас, ҳамедун аз мӯҷиби хирад бар фарзанд аст худро ҳурмат доштан ва таахҳуд* кардан ва низ воҷиб аст асли худро таахҳуд кардан ва ҳурмат доштан ва асли ӯ ҳам падару модар аст. То нагӯй, ки падару модарро бар ман чӣ ҳақ аст, ки эшонро ғараз шаҳват буд на мақсуд ман будам. Ҳарчанд ғараз шаҳват буд, музоифи шаафи''' занон аст, ки аз баҳри ту хештанро ба куштан диҳанд. Ва камтар ӯрмати модару падар он аст, ки ҳар ду воситаанд миёни ту ва Офаридгори ту. Пас, чандон ки Офаридгори худро ва худро ӯрмат дори воситаро низ дархури ӯ бибояд дошт. Ва он фарзандро, ки мудом хирад раънамуни ӯ бувад, аз ҳаққу меҳри падару модар холи небошад. Ва Худои таоло ҳамегӯяд дар каломи маҷиди хеш, ки «Атиғуллоҳа ва атиғу аррасула ва авло аламури минкум»¹⁴. Ин оятро тафсир кардаанд аз ҷанд рӯй. Ва як ривоят чунин хондаам, ки: «Аввалуламр модару падаранд. Зеро ки «амр» ба тозӣ дӯст ё кор аст ё фармон ва «Аввалуламр» он бувад, ки ӯро ҳам фармон бувад ва ҳам тавон. Ва падару модарро ҳам тавон аст ва ҳам фармон. Аммо тавон аст ба парвардани ту ва фармон аст ба ҳубӣ омӯхтан.

Ва зинҳор, эй писар, ки ранҷи падару модар хор надорӣ, ки Офаридгор ба ранҷи дили модару падар бисёр уқубат кунад ва Худои таоло ҳамегӯяд: «Фало тақул лаҳумо уффин ва ло танҳар ҳумо ва қул лаҳумо қавлан кариман»¹⁵.

Ва дар хабар аст, ки Амирулмуъминин Алиро ризаяллоҳ анҳу пурсиданд, ки ҳаққи падару модар ҷанд асту чист бар фарзанд, гуфт: «Ин адаб Худои таоло дар марғи падару модари пайғамбар(а) бинамуд, ки агар эшон рӯзгори пайғамбарро (а) дарёфтандӣ, воҷиб будӣ эшонро бартари хештан доштан ва ҳаққи эшон бишинохтан ва дар эшон тавозӯи кехтариву фарзандӣ намудан. Он гаҳ ин суҳан заъиф омадӣ, ки гуфт: «Ано саййиди алвалади одами валофаҳр»¹⁶. Пас, ҳаққи модару

* Набиз - шароб.

падар агар аз рӯи дин нанигарӣ, аз рӯи хираду мардумӣ бингар, ки падару модар манбати некиву асли парвариши нафси туанд. Чун ту дар ҳаққи эшон муқассир* бошӣ, чунон бувад, ки ту сазон ҳеҷ неки набошӣ ва он кас, ки вай ҳақшиноси некии асл пабошад, некии фаръро ҳам қадр надонад. Бо носипосон неки кардан аз хирагӣ бошад ва ту низ хирагии худ маҷӯй ва бо падару модари худ чунон бош, ки аз фарзандони худ тамаъ дорӣ, ки бо ту бошанд. Зеро ки он ки аз ту зояд, ҳамон тамаъ дорад, ки ту аз падар дорӣ, ки масал одамӣ ҳамчун мева аст ва модару падар ҳамчун дарахт. Ҳарчанд дарахтро тааххуд беш кунӣ, мева аз вай нақӯтару беҳтар ёбӣ. Ва чун падару модарро ҳурмату озарм беш дорӣ, дуову офарини эшон дар ту асари бештар кунад ва мустаъобтар бувад ва ба хушнудии Ҳақ таоло наздиктар бошӣ ва ба хушнудии эшон наздиктар бошӣ. Ва зипҳор, ки аз баҳри мерос марги падару модар нахоҳӣ, ки бе марги падару модар он чи рӯзии ту бошад, ба ту бирасад, ки рӯзӣ мақсум аст бар ҳама кс ва ба ҳар касе он расад, ки қисмати ӯ карлаши. Ва аз баҳри рӯзӣ ранҷи бисёр бар худ манех, ки ба кӯшиш рӯзӣ афзун натардад, ки гуфтаанд:

Масал

«Им бичиддтало бикаддан»

Яъне ба бахт зӣ наба кӯишиш.

Ва агар хоҳӣ, ки аз баҳри рӯзӣ аз Худои таоло хушнуд бошӣ, ба касе манигар, ки ҳоли ӯ беҳтар аз ҳоли ту бошад, ба касе нигар, ки ҳоли ӯ аз ҳоли ту батар бошад, то доим аз Худованд хушнуд бошӣ. Ва агар ба мол дарвеш гардӣ, ҷаҳд кун то ба хирад тавонгар бошӣ, ки тавонгари хирад аз тавонгари мол беҳтар бошад ва ба хирад мол тавон ҳосид кард ва ба мол хирад ҳосил натавон кард. Ва ҷоҳил аз мол зуд дарвеш гардад ва хирадро дузд натавонад бурдан ва обу оташ ҳалок натавонад кардан. Пас, агар хирад дорӣ, бо хирад ҳунар омӯз, ки хирад бе ҳунар чун тана бошад бе ҷома ва шахсе бувад бе сурат, ки гуфтаанд: «Аладабу суратулакли».17

БОБИ ШАШУМ

АНДАР ФУРУТАНИ ВА АФЗУНИИ ҲУНАР

Бидон ва огоҳ бош, эй писар, ки мардуми беҳунар доим бесуд бошад чун муғелон*, ки тан дораду соя надорад, на худро суд кунад ва на ғайрро. Ва мардуми асилу насиб агарчи беҳунар бувад аз рӯи аслу насаб аз ҳурмат доштани мардум бебаҳра набошад. Батар он бошад, ки на гавҳар дораду на ҳунар. Аммо ҷаҳд кун, ки агарчи асилу гавҳарӣ бошӣ,

гавҳари тан низ дорӣ, ки гавҳари тан аз гавҳари асл беҳтар, чунон ки гуфтаанд: «Ашшарафу билақли валадабило биласли ваннасаби»¹⁸, ки бузургӣ хираду донишрост на гавҳару тухмаро.

Ва бад-он ном, ки туро падару модар ниҳанд, ҳамдостон мабош, ки он ном нишоне бошад. Ном он бувад, ки ту ба ҳунар бар хештан нӣҳ то аз номи Зайду Ҷаъфар ва «амму» «хол» ба «устоди фозил» ва «фақеҳу ҳақим» афти, ки агар мардумро бо гавҳари асл гавҳари ҳунар набошад, сӯхбати ҳеҷ касро нашоёд ва ҳар киро дар вай ин ду гавҳар ёбӣ, чанг дар вай зан ва аз даст магузор, ки вай ҳамаро ба кор ояд.

Бидон, ки аз ҳама ҳунарҳо беҳтарин ҳунаре сухан гуфтан аст, ки Офаридгори мо ҷалла ҷалолуҳу аз ҳама офаридаҳои хеш одамиро беҳтар офарид ва одамӣ фузунӣ ёфт бар дигар ҷонварон ба даҳ дараҷа, ки дар тани ӯст: панҷ аз дарун ва панҷ аз берун. Аммо панҷ ниҳонӣ чун андеша ва ёд гирифтани ва нигоҳ доштан ва тахайюл кардан ва тамйиз ва гуфтор ва панҷ зоҳир чун самъ ва басар ва шамму ламс а завқ. Ва аз ин ҷумла он чи дигар ҷонваронро ҳаст на бар ин ҷумла, ки одамирист. Пас, одамӣ бад-ин сабаб подшоҳ ва комгор шуд бар дигар ҷонварон.

Чун ин бидонистӣ, зуфнро ба хубиву ҳунар омӯхта кун ва ҷуз хубӣ гуфтан зуфнро одат макун, ки зуфони ту доим ҳамон гӯяд, ки ту ӯро бар он дошта бошӣ ва одат кунӣ, ки гуфтаанд: «Ҳар кӣ зуфони ӯ хуштар, ҳавохоҳони ӯ бештар». Ва бо ҳама ҳунарҳо ҷаҳд кун то сухан ба ҷойгоҳ гӯй, ки сухани на бар ҷойгоҳ агарчи хуб бошад, зишт намояд. Ва аз сухани бефоида дурӣ гузин, ки сухани бесуд ҳама зиён бошад ва сухан, ки аз вай бӯи дурӯғ ояд ва бӯ ҳунар наояд, ногуфта беҳтар, ки ҳақимон суханро ба набиз* монанда кардаанд, ки ҳам аз ӯ хумор хезад ва ҳам бад-ӯ дармони хумор бувад. Аммо сухан нопурсида мағӯй ва аз гуфтори хира парҳез кун ва чун боз пурсанд, ҷуз рост мағӯй. Ва то нахоҳанд, касро насихат макун ва панд мадеҳ, хосса он касро, ки панд нашунавад. Ва бар сари мало" ҳеҷ касро панд мадеҳ, ки гуфтаанд: «Аннусҳу байн алмалоъи тақреъу»¹⁹.

Агар касе ба кажи баромада бувад, гирди рост кардани ӯ магард, ки натавонӣ, ки ҳар дарахте, ки каж баромада бувад ва шох зада бувад ва боло гирифта ҷуз буридану тарошидан рост нагардад.

Чунон ки ба сухани нақӯ бахилӣ накуни, агар тоқат бошад, ба атои мол ҳам бахилӣ макун, ки мардум фирефтаи мол зудтар шаванд, ки фирефтаи сухан.

Ва аз ҷои тӯҳматзада бипарҳез ва аз ёри бадомӯзу бадандеш бигурез. Ва дар хештан ба ғалат машав, хештанро ҷое неҳ, ки агар

биҷӯяндат ҳам, он ҷо ёбанд, то шармсор нагардӣ ва худро аз он ҷой талаб, ки ниҳода бошӣ то бозёбӣ.

Ва ба зиёну ба ғами мардумон шодӣ макун то мардумон ба зиёну ғами ту шодӣ накунад.

Дод бидех, то дод ёбӣ ва хуб гӯӣ то хуб шунавӣ. Ва андар шӯристон тухм макор, ки бар надихад ва ранҷи беҳуда бувад. Яъне ки бо мардуми нокас некӣ кардан чун тухм дар шӯристон афкандаи бошад. Аммо некӣ аз сазовори некӣ дареғ мадор ва некиомӯз бош... Ва некикуну некифармой ду бародаранд, ки пайвандашон замона нагсалад*. Ва бар неки кардан пушаймон мабош, ки ҷазои неку бад ҳам дар ин ҷаҳон ба ту расад, пеш аз он ки ба ҷои дигар риви. Ва чун ту бо касе хубӣ кунӣ, бинигар, ки андар вақти хубӣ кардни ҳам чандон роҳат, ки бад-он кас расад, дар дили ту хушиву роҳад падида ояд. Ва агар бо касе бадӣ кунӣ, чандоне ки ранҷ ба вай расад, бар дили ту зучрату" гаронӣ расида бошад ва аз ту худ ба касс бар наёяд. Ва чун ба ҳақиқат бингарӣ, бе зучрати ту аз ту ба касс ранҷе нарасад ва бе хушии ту роҳате аз ту ба касе нарасад. Дуруст шуд, ки мукофоти неку бад дар ин ҷаҳон биёбӣ, пеш аз он ки бад-он ҷаҳон расӣ. Ва ин суҳанро, ки гуфтам, касе мункир натавонад шудан, ки ҳар кӣ дар ҳама умри хеш ба касе некӣ ё бадӣ кардааст, чун ба ҳақиқат биандешад, донад, ки ман бад-ин суҳан бар ҳаққам ва маро бад-ин суҳан мусаддиқ доранд. Пас, то тавонӣ некӣ аз касе дареғ мадор, ки некӣ охир як рӯз бар диҳад.

Ҳикоят

Шунидам, ки дар он рӯзгор, ки Мутаваккил²⁰ халифа дар Бағдод буд, ўро бандае буд Фатҳ ном, бағоят хубрӯю рӯзбеҳ ва ҳама ҳунарҳову адаҳо омӯхта, Мутаваккил ўро ба фарзандӣ пазируфта на аз фарзандони худ азизтар доштӣ. Ин Фатҳ хост, ки шино кардан омӯзад. Маллоҳон биёварданд ва ўро дар Даҷла²¹ шино кардан ҳамеомӯхтанд ва ин Фатҳ ҳанӯз кӯдак буд ва дар шино кардан далер нагашта буд.

Ва аммо чунон ки одати кӯдакон бувад, аз худ менамуд, ки шино омӯхтаам. Як рӯз пинҳонии устод ба Даҷла рафт ва андар об ҷаст. Ва об тез ҳамеомад, Фатҳро бигардонид.

Фатҳ чун донист, ки бо об басанда наёяд, худро ба об гузошт на бар рӯи об ҳамерафт, то аз дидаи мардум нопадид гашт. Чун вайро обпорае бибурд, бар канори Даҷла сӯроҳиҳои обхӯрда буд, Чун ба канори об ба сӯроҳи бирасид ҷаҳд кард ва даст бизад ва худро андар он сӯроҳ андохт ва

он чо бинишаст ва бо худ гуфт, ки то Худой чӣ хоҳад. Бад ин вақт боре худро аз ин оби хунхор чаҳонид на ҳафт рӯз он чо бимонд.

Ва аввал рӯз, ки хабар доданд Мутавакилро, ки Фатҳ дар об часту ғарка шуд, аз тахт фуруд омад ва бар хок нишаст ва маллоҳонро бихонд ва гуфт:

-Ҳар кӣ Фатхро мурда ё зинда биёрад, ҳазор динораш бидиҳам.

Ва савганд хӯрд, ки то он гоҳ ки вайро бар он ҳол, ки ҳаст наёранд, ман таом нахӯрам. Маллоҳон дар Дачла рафтанд ва ғӯта меҳӯрданд ва ҳар чой талаб мекарданд то сари ҳафт рӯз иттифоқ маллоҳе бад-он сӯроҳ раснд. Фатхро бидид. Шод гашту гуфт:

Ҳамин чо бош, то завраке биёрам. Аз он чо бозгашт ва пеши Мутаваккил рафт ва гуфт:

Ё амирулмӯъминин агар Фатхро зинда биёрам, маро чӣ диҳӣ?

Гуфт:

Панҷ ҳазор динорн нақд бидиҳам.

Маллоҳ гуфт:

Ёфтам Фатхро зинда.

Завраке биёварданд ва Фатхро бибурданд.

Мутаваккил он чи маллоҳро гуфта буд, бифармуд то дарвақт бидоданд. Вазирро бифармуд ва гуфт, ки дар ҳазинаи ман рав, ҳар чӣ ҳаст, як нима ба дарвешон дех.

Он гоҳ гуфт: -Таом оред, ки вай гуруснаи ҳафтрӯза аст.

Фатҳ гуфт: — Ё амиралмӯъминин, ман серам.

Мутаваккил гуфт: — Магар аз оби Дачла сер шудӣ?

Фатҳ гуфт:

-На, ки ман ин ҳафт рӯз гурусна набудам, кӣ ҳар рӯз бистто нон бар табақе ниҳода бар рӯи об фуруд омадӣ ва ман ҷаҳд кардаме то ду-сето аз он нон баргирифтаме ва зиндагонии ман аз он нон будӣ ва бар ҳар нон навишта буд: «Муҳаммад ибни Алҳусайн Аласкоф».

Мутаваккил фармуд, ки дар шаҳр мунодо* кунед, ки он мард, ки нон дар Дачла афканд, кист ва бигӯед, то биёяд, ки амирулмӯъминин ба ӯ неқӯи хоҳад кард, то натарсад.

Чунин мунодо карданд. Рӯзи дигар марде биёмад ва гуфт: Манам он кас.

Мунодо кардан — нидо, эълон кардан

Мутавакил гуфт:

— Ба чӣ нишон?

Мард гуфт: — Ба он нишон, ки номи ман бар рӯи ҳар ноне навишта буд, ки Муҳаммад ибни Алҳусайн Алаксоф.

Мутавакил гуфт: — Нишон дуруст аст. Аммо чанд гоҳ аст, ки ту дар ин Даҷла нон меандозӣ?

Муҳаммад ибни Алҳусайн гуфт: — Як сол аст.

Мутаваккил гуфт: — Ғарази ту аз ин чӣ буд?

Мард гуфт: Шунда будам, ки некӣ куну ба об андоз, ки рӯзе бар диҳад. Ва ба дасти ман некии дигар набуд. Он чи тавонистам кардам, ҳамекардам то худ чӣ бар диҳад.

Мутаваккил гуфт: Он чи шунидӣ, кардӣ, бад-он чи кардӣ, самара ёфтӣ.

Мутаваккил вайро дар Бағдод панҷ деҳ мулк дод. Мард бар сари мулк рафт ва мӯхташам гашт ва ҳанӯз фарзандони ӯ дар Бағдод мондаанд. Ва ба рӯзгори Алқоим Биамриллоҳ²² ман ба ҳаҷ рафтам. Эзиди таоло маро тавфиқ, дод то зиёрати хонаи Худой бикардм ва фарзандони вайро бидидам ва ин ҳикоят аз пирони Бағдод шундам.

* * *

Пас, то битавонӣ аз некӣ кардан маёсой ва худро ба некуиву некӯкорӣ ба мардумон намоӣ вачун намудӣ, ба хилофи намуда мабош. Ва ба зӯфон дигар мағӯӣ ва ба дил дигар мадор, то ҳандумнамои ҷавфурӯш набошӣ.

Ва андар ҳама корҳо дод аз худ бидеҳ, ки ҳар кӣ дод аз хештан бидиҳад, аз довар мустағнӣ* бошад. Ва агар ғаму шодият бошад, ғаму шодӣ ба он касе гӯӣ, ки ӯро темори" ғаму шодии ту бувад. Ва асари ғаму шодӣ пеши мардумон пайдо макун ва ба ҳар неку бад зуд шодмону зуд андӯхгин машав, ки ин феъли кӯдакон бошад.

Ва бикӯш то ба ҳар муҳол аз ҳоли хеш нагардӣ, ки бузургон ба ҳар ҳаққу ботил аз ҷои хеш бинашаванд. Ва ҳар шодӣ, ки бозгашти он ба ғам бошад, онро шодӣ машумор ва ҳар ғаме, ки бозгашти он ба шодист, онро ба ғам машумор. Ва ба вақти навмедӣ умедвортар бош ва навмедӣ дар умед баста дон ва умедро дар навмедӣ. Ва ҳосили ҳама корҳои ҷаҳон бар гузаштан дон.

Ва то ту бошӣ, ҳақро мункир машав. Ва агар касе бо ту бистеҳад*, ба хомӯшӣ он ситеҳандаро бинишон ва ҷавоби аҳмақон хомӯшӣ дон.

Сутӯҳ - дилтанг, очиз.

Аммо ранчи ҳеч кас зоеъ магардон ва ҳама касро ба сазо ҳақ бишинос, хосса ҳаққи қароботи хешро. Ва чандон ки тоқат бошад, бо эшон нақўй кун ва пирони қабиллаи хешро ҳурмат дор, чунон ки расул (с) гуфт: «Ашшайху фй қавмиҳи ка аннабийи фй умматиҳи»²³. Валекин бо эшон мулаъ" мабош, то ҳамчунои ки ҳунари эшон мебинӣ, айб низ битавонӣ дидан.

Ва агар аз бегона ноэмин шавӣ, зуд худро аз вай ба миқдори ноэминӣ эмин гардон ва бар ноэминӣ ба гумони эмин мабош, ки захр ба гумон хӯрдан аз доноӣ набувад.

Ва ба ҳунари худ ғарра машав. Ва ба ҳунару хиради мардумон нигоҳ ҳамекун ва агар ба беҳирадиву беҳунарӣ нон ба даст тавонӣ овардан, беҳираду беҳунар бош вагар на ҳунар омӯз ва аз омӯхтану сухани нек шунидан нанг мадор то аз нанг раста бошӣ. Ва нек бинигар ба неку бад ва айбу ҳунари мардумон ва бишинос, ки нафъу зарари эшон ва суду зиёни эшон ва чист ва то кучост ва манфиати хеш аз он миён бичӯй. Ва пурс, ки чӣ чизхост, ки мардумо ба зиён наздик кунад, аз он дур бош ва бад-он наздик бош, ки мардумро ба манфиат наздик гардонад ва тани хешро ба фарҳангу ҳунар омӯхтан одат деҳ. Чизе, ки надонӣ, биёмӯзӣ ва ин туро ба ду чиз ҳосил шавад: ё ба кор бастани он чиз, ки донӣ, ё ба омӯхтани он чиз, ки надонӣ.

Сукрот²⁴ гуфт, ки ҳеч ганҷе беҳ аз дониш нест ва ҳеч душман батар аз ҳӯи бад нест ва ҳеч чизе бузургвортар аз дониш нест ва ҳеч пирояе беҳтар аз шарм нест.

Пас, омӯхтанро вақте пайдо макун, Чӣ ҳар вақту ҳар ҳол, ки бошад, бояд ки як соат аз ту нагузарад, ки дониш наёмӯзӣ. Ва агар дар он вақт доное ҳозир набошад, аз нодоне биёмӯз, ки дониш аз нодон низ бибояд омӯхт.

Аз он ки ҳар гоҳ ба чашми дил дар нодон нигарӣ ва басорати ақл бар вай гуморӣ, он чи туро аз вай нописандида ояд, донӣ, ки набояд кард. Чунон ки Искандар²⁵ гуфт:

* Кифоят — ӯҳдабарой, кордонӣ.

- Муетағғий — бениёз, беэҳтиёҷ.
- Темор — гам, гусеа, андӯх

— Ман манфиат на аз дӯстон ёфтам, балки бештар аз душманон ёфтам. Агар дар ман феъле зишт бувад, дӯстон бар мӯчиби шафқат бипӯшонанд, то ман надонам в душман ба мӯчиби душманӣ, ки дорад, бигӯяд, то маро маълум шавад. Он феъли бадро аз худ дур кунам. Пас, он манфиат аз душман ёфта бошам.

Ту низ он дониш аз нодон омӯхта бошӣ на аз доно. Ва бар мардум воҷиб аст, ки бар бузургон ва чи бар фурӯтанон ҳунар ва фарҳанг омӯхтан, ки фузунӣ бар ҳама ҳамсарони хуш ба фазлу ҳунар тавон ёфт. Чун дар хештан ҳунаре бинӣ, ки дар амсоли худ набинӣ, ҳамеша худро фузун аз эшон донӣ ва мардумон низ туро фузунтар донанд ва ҳамсарони ту ба қадру ба фазлу ҳунари ту. Ва чун марди оқил бубинад, ки вайро афзунӣ нахоҳанд бар ҳамсарони ӯ ба фазлу ҳунар, ҷаҳд кунад то фозилтару ҳунармандтар шавад. Пас, ҳар гоҳ, ки мардум чунин кунад, дер напояд, ки бузургвор бар ҳама кас шавад. Ва дониш ҷустан бартарӣ ҷустан бошад бар ҳамсарони хеш ва ҳаммонандон ва даст боздоштан аз фазлу ҳунар нишони хурсандӣ бувад бар фурӯмоягон. Ва омӯхтани ҳунар ва танро молида доштан аз коҳилӣ саҳт судманд аст, ки гуфтаанд: «Коҳилӣ фасоди тан бошад». Агар тан туро фармонбардорӣ накунад, нигар то сутӯҳ* нашавӣ. Зеро ки тан аз коҳиливу дӯстии осоиш туро фармон набарад. Аз баҳри он ки тани моро таҳарруки табиӣ нест ва ҳар ҳаракате, ки тан кунад, ба фармон кунад на ба мурод ва ҳаргиз то ту нахоҳӣ ва нафармой, тани туро орзуи кор кардан набошад. Пас, ту тани худро ба ситам фармонбардор гардон ва ба қасд ӯро ба тоат овар, ки ҳар кӣ тани худро фармонбардор натавонад кардан, тани мардумонро ҳам мутеи хеш натавонад кардан.

Ва чун тани хешро фармонбардори хеш кардӣ, ба омӯхтани ҳунар саломатии ду ҷаҳон ёфтӣ, ки саломатии ду ҷаҳон андар ҳунар аст ва сармояи ҳама некиҳо андар донишу адаб аст, хосса, адаби нафсу тавозӯъ ва порсоиву ростгуи ва покдиниву покшалворӣ ва беозориву бурдборӣ ва шармгинист. Аммо ба ҳадиси шармгинӣ, агарчи гуфтаанд, ки «алҳаёву миналимонӣ»²⁶, бисёр ҷой бошад, ки шарм бар мардум вубол гардад. Чунон шармгин мабош, ки аз шармгинӣ дар муҳиммоти хеш тақсир кунӣ ва ҳалал дар кори ту раҳ ёбад, ки бисёр ҷой бувад, ки бешармӣ бояд кардан то гараз ҳосил шавад. Шарм аз ноҳифозиву фаҳшу дурӯт гуфтан дор, аз гуфтору кирдори босалоҳ шарм мадор, ки бисёр мардум бошад, ки аз шармгинӣ аз ғаразҳои хеш бозмонад. Ҳамчунон ки шармгини натиҷаи имон аст, бенавой натиҷаи шармгинӣ аст. Ҷои шарму ҷои бешармӣ ҳар ду бибояд донист. Он чи ба салоҳ наздиктар аст,

мебояд кард, ки гуфтаанд: «Муқаддимаи некӣ шарм аст ва муқаддимаи бадӣ бешармист».

Аммо нодонро мардум мадон ва донои беҳунарро доно машумор ва пахезкори бедонишро зоҳид мадон. Ва бо мардуми нодон сӯҳбат макун, хосса, бо нодоне, ки пиндорад, ки доност ва бар ҷаҳд хурсанд. Ва сӯҳбат ҷуз бо хирадманд мадор, ки аз сӯҳбати некон мардум неконм гардад. Набинӣ, ки равған аз кунҷид аст. Валекин чун равғани кунҷидро бо бунафша ё бо гул биёмсзӣ, чанд гоҳ бо гул ё бунафша бимонад, аз омезиши равған бо гул ё бунафша аз баракоти сӯҳбати некон ўро ҳеҷ равғани кунҷид нагўянд, магар ки равғани гул ё равғани бунафша.

Ва сӯҳбати некон ва кирдори некро носипос машав ва фаромӯш макун. Ва ниёзманди хешро бар сар мазан, ки вайро ҳамон ранҷу ниёзмандӣ тамоm бувад.

Ва хушхӯиву мардумӣ пеша кун ва аз хӯҳои носутуда дур бош. Ва зиёнкор мабош, ки самараи зиёнкорӣ ранҷ бошад ва самараи ранҷ ниёзмандӣ ва самараи ниёзмандӣ фурӯмоягӣ.

Чаҳд кун то сутудай оқилон бошӣ ва нигар то сутудай ҷоҳилон набошӣ, ки сутудай ому ҷоҳил накӯҳидаи хос бошад. Чунон ки шунидам:

ҲИКОЯТ

Гӯянд, рӯзе Афлотун²⁷ нишаста буд. Аз ҷумлаи хоси он шаҳр марде ба саломи вай даромаду бинишаст ва аз ҳар навъе сухан мегуфт. Дар миёнаи сухан гуфт: — Эй ҳаким, имрӯз фалон мардро дидам, ки ҳадиси ту мекард ва туро дуову сано мегуфт, ки Афлотуни ҳаким саҳт бузургвор аст ва ҳаргиз ҷу ӯ кас набошад ва набудааст.

Хостам, ки шукри $\bar{u}$ ба $t\bar{u}$ расонам.

Афлотуни ҳаким чун ин сухан бишунид, сар фурӯ бурду бигирист ва сахт дилтанг шуд. Ин мард гуфт: Эй ҳаким, аз ман туро чӣ ранҷ омад, ки чунин дилтанг шудӣ ?

Афлотуни ҳаким гуфт. Маро, эй хоча, аз ту ранче марасид, вале мусибате аз ин бузургтар чӣ бошад, ки чоҳиле маро биситояд ва кори ман ӯро писандида ояд. Надонам, ки чи кори чоҳилона кардаам, ки ба табъи ӯ наздик будааст ва ӯро хуш омадааст ва маро бисутуда, то тавба кунам аз он кор. Маро ин гам аз он аст, ки ҳанӯз чоҳилам, ки сутудай чоҳилон ҳам чоҳилон бошанд.

Ба ҳам дар ин маънӣ ҳикоят дигар ёд омад:

ҲИКОЯТ

Муҳаммад Закариёи Розӣ рӯзе ҳамомад бо қавме аз шогирдонӣ хеш. Девона пеши эшон омад. Дар ҳеҷ қас нанигарист магар дар Муҳаммад Закариё ва нек ниғаҳ қард ва дар рӯи ӯ бихандид.

Муҳаммад Закариё чун ба хона омад, матбухи афтимун²⁹ фармуд ва бихӯрд. Шогирдонаш пурсиданд, ки эй ҳаким, чаро ин матбух бад-ин вақт ҳамехӯрӣ. Гуфт: Аз баҳри хандаи он девона, ки то вай аз ҷумлаи савдои хеш ҷузве дар ман надидӣ, дар рӯи ман нахандидӣ, ки гуфтаанд: «Куллу тайрин ятиру маъа шаклиҳи»³⁰.

Дигар тундиву тезӣ одат макун ва аз ҳилм холи мабош. Лекин якбора чунон нарма мабош, ки аз хушкиву нарма бихӯрандат ва низ чунон дурушт мабош, ки ҳаргизат ба даст бинасованд ва бо ҳама гурӯҳ мувофиқ бош, ки ба мувофиқат аз дӯсту душман мурод ҳосил тавон кард. Ва ҳеҷ касро бадӣ маёмуз, ки бад омӯхтан дуввуми бадӣ кардан аст. Агарчи бегуноҳ касе туро биёзорад, ту чаҳд кун, ки ўро наёзорӣ, ки хонаи камзорӣ дар кӯи мардумист. Ва асли мардумӣ гуфтаанд, ки камзорист.

Пас, агар мардумӣ, камозор бош ва дигар кирдор бо мардумон некӯ дор. Аз он чи мардум бояд дар оина нигарад, агар дидораш хуб бувад, бояд, ки кирдораш чун дидораш бувад, ки аз некӯ зишти назебад. Нашоад, ки аз гандум ҷав рӯяд ва аз ҷав гандум. Ва андар ин маънӣ маро ду байт аст:

ШЕЪР

Моро санамо, бадӣ хаме неш орӣ,
В-аз мо ту чаро умеди неки дори.
Рав, рав чоно, галат ҳампиндори,
Гандум натавон дуруд, чуч ҷав корӣ.

Пас, агар дар оина нигарӣ ва рӯи худро зишт бинӣ ҳам, бояд ки неқӯӣ беш кунӣ, ки агар зиштӣ кунӣ, зиштӣ бар зиштӣ афтад. Ва бас нохушӯ зишт бўвад ду зиштӣ ба як чо.

Ва аз ёрони мушфику озмуда насихатпазиранда бош. Ва бо носеҳони хеш ҳар вақт ба хилват биншин. Зеро ки фоидаи ту аз эшон ба вақти хилват бошад.

Чун ин суханҳо, ки ман ёд кардам, бихониву бидонӣ ва бар фазли хеш чира гардӣ, он гоҳ ба фазлу ҳунари хеш ғарра машав. Он гоҳ, ки ту

ҳама чиз омӯхтӣ ва донистӣ, хештанро аз чумлаи нодонон шумор, ки доно он гоҳ бошӣ, ки бар нодонии хеш воқиф гардӣ. Чунон ки дар ҳикоят овардаанд.

ҲИКОЯТ

Шунидам, ки ба рӯзгори Хусрав дар вақти вазорати Бузурчмехри³¹ ҳаким расуле омад аз Рум. Хусрав бинишаст, чунон ки расми мулуки Аҷам буд ва расулро бор дод. Ва подшоҳро бо расул борнома мебоист, ки кунад ба Бузурчмехр. Яъне ки маро чунин вазирест. Пеши расул бо Бузурчмехр гуфт: — Эй фалон, ҳама чиз, ки дар олам аст, ту донӣ?

Ва хост, ки $\bar{u}$ $\bar{g}$ яд, донам. Бузурчмехр гуфт: — На. эй худойгон.

Хусрав аз он тира шуд ва аз расул хичил гашт. Пурсид, ки ҳама чиз кӣ донад. Гуфт:

Ҳама чиз ҳамагон донанд ва ҳамагон ҳанӯз аз модар назодаанд.

Пас, эй писар, ту худро аз ҷумлаи донотарон мадон, ки чун худро нодон донистӣ, доно гаштӣ. Ва сахт доно касе бошад, ки бидонад, ки нодон аст, ки Сукрот бо бузургии хеш ҳамегӯяд, ки агар ман битарсидаме, ки баъд аз ман бузургон ва аҳли ақл бар ман таънот кунанд ва гӯянд, ки Сукрот хама дониши ҷаҳонро ба як бор даъво кард, ман мутлак бигуфтаме, ки ман ҳеч чиз надонам ва оҷизам. Валекин натавон гуфт, ки аз ман даъвои бузург бошад. Ва Бӯшукури Балхӣ³² худро ба дониши бузург дар байте мебиситояд ва он байт ин аст:

ШЕЪР

То бад-он ҷо расид дониши ман,
Ки бидонам ҳаме, ки нодонам.

Пас, эй писар, ба дониши хеш гарра машав, агарчи доно боши. Чун шуғлат пеш ояд, харчанд туро кофияти гузоридаи он бошад, писанди рои хеш мабош, ки марди писанди рои хеш ҳамеша пушаймон бувад. Ва аз машварат кардан ор мадор. Бо пирони оқилу бо дӯстони мушфиқ мушоварат кун, ки бо ҳикмат ва нубуввати Муҳаммад Мустафо салаллоҳу алайҳи васаллам азбас он ки омӯзгори вай ва созандаи кори вай Худои азза ва чалла буд, ҳам бар он ризо надод ва гуфт: «Эй Муҳаммад, бо ин писандидагон ва ёрони хеш машварат кун, ки тадбир бар шумо ва нусрат бар ман, ки Худоям.

Ва бидон, ки рои ду кас на чун рои як бошад, ки як чашм он натавон дид, ки ду чашм бинад ва як даст он натавонад бардошт, ки ду даст бардорад. Набинӣ, ки чун табиб бемор шавад ва беморӣ бар вай сахту

душвор шавад, истионат* ба муолаҷоти худ накунад* худро, агарчи саҳт доно табибе бошад. Ва агар ҳамчинси туро шуғле афтад, ночор аз баҳри ӯ то ҷон бувад, бикӯш. Ранҷи тану моли хеш дарег мадор, агарчи душману ҳосиди ту бошад, ки агар вай дар он намонад, фарёд пурсидани ту ӯро аз он муҳаббат зиёдат бошад. Ва бошад, ки он душман дӯст гардад.

Ва мардумони суҳангӯю суҳандон, ки ба саломии ту оянд, эшонро ҳурмат дор ва бо эшон эҳсон кун то бар саломии ту ҳаристар бошанд. Ва нокастарини халқ он бувад, ки бар вай салом накунад, агарчи бо дониши тамом бошад. Ва бо мардуми нақўгӯй диҷам мабош, ки мардуми диҷам на наку бошад, ки мардум агарчи ҳаким бувад, диҷамрӯй бувад, ҳикмати вай ба ҳикмат намонад ва суҳани ва равнақе надорад. Пас, шартӣ суҳан гуфтан бидон, ки чун асту чист.

БОБИ ҲАҲТУМ АНДАР ПЕШИ ҶУСТАН ДАР СУХАНДОНИ

Эй писар, бояд, ки мардум суҳандону суҳангӯй бувад ва аз бадон суҳан нигоҳ дорад. Аммо ту, эй писар, суҳан ростгӯи ва дурӯғгӯй мабош ва хешған ба рост гуфтан маъруф кун, то агар ба зарурат дурӯғе аз ту бишнавад, бипазиранд. Ва ҳар чӣ гӯй, рост гӯй. Валекин рост ба дурӯғ монанда мағӯй, ки дурӯғи ба рост монанда беҳ, ки ростӣ ба дурӯғ монанда, ки он дурӯғ мақбул бувад ва он рост номақбул. Пас, аз рост гуфтани номақбул парҳез кун то чунон наафтад, ки маро бо Амир Буссавори ғозӣ Шопур ибни Ал-фазл³³ (р) афтад.

ҲИКОЯТ

Бидон, эй писар, ки ман ба рӯзгори Амир Буссавор он сол, ки аз ҳаҷ бозомадам, ба ғазо рафтам ба Ганҷа, ки ғазои Ҳиндустон бисёр карда будам, хостам, ки ғазои Рум низ карда шавад. Ва Амир Буссавор подшоҳе бузург буд ва марде пойбарҷой ва хирадманд ва подшоҳе бузургу шоиста ва одилу шуҷоъ ва фасеҳу мутақаллим ва покдину пешбин, чунон ки маликони сутуда бошанд. Ва ҳама ҷидд будӣ бе ҳазл, дар суҳан омад ва аз ҳар навъе ҳамегуфт. Ва ман ҳамешунидам ва ҷавоб ҳамедодам. Суҳанҳои

* Истионат - тақя.

ман ўро писандида омад. Бо ман бисёр кароматҳо кард ва нагузошт, ки бозгардам.

Азбас эхсонҳо, ки мекард бо ман, ман низ дил биниҳодам ва чанд сол ба Ганча муқим шудам. Ва пайваста ба таому шароб дар мачлиси ў ҳозир шудаме ва аз ҳар гуна суҳанҳо аз ман ҳамепурсидӣ аз ҳоли оламу мулуки гузашта. То рӯзе аз вилояти мо суҳан ҳамерафт аз ҳоли ноҳияи Гургон аз ман ҳамепурсид. Ман гуфтам:

Ба рустои Гургон деҳест дар кӯҳи Боя ва чашмаест аз деҳ дур. Ва занон, ки об оранд, чамъ шаванд, ҳар кас бо сабӯй. Ва аз он чашма об баргиранд ва сабӯй бар сар ниҳанд ва бозгарданд. Яке аз эшон бе сабӯй ҳамеояд ва бар роҳ андар ҳаменигарад. Ва кирмест сабз андар заминҳои он деҳ. Ҳар кучо аз он кирм ҳамеёбад, аз роҳ ба як сӯ ҳамеафканад то он занон пой ба он кирм наниҳанд, ки агар яке аз эшон пой бар он кирм ниҳад ва кирм бимирад, он об, ки дар сабӯй бар сар доранд, дарҳол ганда шавад, чунон ки бибояд рехтан ва бозгаштан ва сабӯй шустан ва дигарбора об бардоштан.

Чун ман ин суҳан бигуфтам, Амир Абуссавор рӯй турш кард ва сар бичунбонид ва чанд рӯз бо ман на бад-он ҳол буд, ки пеш аз он мебуд. То Пирӯзони Дайлам гуфт:

—Амир гилаи ту кард ва гуфт: «Фалон марде пой бар ҷоест. Чаро бояд, ки бо суҳан чунон гӯяд, ки бо кӯдакон гӯяд. Чунон мардеро пеши чу мане чаро дурӯғ бояд гуфт?»

Ман дарҳол аз Ганча қосиде фиристодам ба Гургон ва маҳзаре* фармудам кардан ба шаҳодати қозӣ ва раису хатиб ва ҷумлаи удулу уламо ва ашрофи Гургон, ки ин деҳ бар ҷост ва ҳоли ин кирм бар ин ҷумла аст. Ва ба чаҳор моҳ ин маънӣ дуруст кардам ва маҳзар пеши Амир Буссавор ниҳодам. Бидиду бихонд ва табассум карду гӯфт: Ман худ донам, ки аз чун тӯе дурӯғ гуфтан наёяд, хосса пеши ман. Аммо чаро росте бояд гуфт, ки чаҳор моҳ рӯзгор бояд кард ва маҳзареву гувоҳии дувист марди удул то аз ту он рост қабул кунанд.

* * *

Аммо бидон, ки суҳан аз чаҳор навъ аст: Яке надонистаниву нагуфтани ва яке ҳам донистаниву ҳам гуфтани. Ва яке гуфтанисту надонишани ва яке донистаниву ногуфтани. Аммо ногуфтани ва надонишани суҳан аст, ки динро зиён дорад. Аммо донистаниву ногуфтани суҳанест, ки дар китоби Ҳақ таоло ва ахбори расул (а) бошад ва андар китобҳои улум ва илмҳо, ки тафсири ў тақлид бувад ва дар таъвили ў ихтилоф ва таассуб чун як вачҳи нузул ва монанди ин. Пас, агар

касе дил дар таъвили он бубандад, Худои азза ва чалла ўро бад-он бигирад.

Ва он ки ҳам доништаниву ҳам гуфтанист, сухане бувад, ки салоҳи диниву дунёии ў бад-он баста аст ва ба ҳар ду ҷаҳон ба кор ояд, аз гуфтани шунидани он гўянда ва шунавандаро нафъ бувад. Ва он ки доништаниву ногуфтани чунон бувад, ки айби мўхташаме ё айби дўсте туро маълум шавад то аз тариқи ақл ё аз кори ҷаҳон туро тахайюле бандад, ки он на шаръ бувад. Чун бигўй, ё хашми он мўхташам туро ҳосил ояд, ё озари он дўст ё бими шўридани ғавгову омма бувад бар ту, пас, он сухан доништанӣ буваду ногуфтани.

Маҳзар - гувоҳнома

Аммо аз ин ҷаҳор навъ, ки гуфтам, беҳтарин он аст, ки ҳам доништанисту ҳам гуфтани. Аммо ин ҷаҳор навъ сухан ҳар якеро ду рўяст: яке некӯ ва яке зишт.

Сухан, ки бар мардумон намоӣ, нақўтарин намоӣ то мақбул бувад. Мардумон дараҷаи ту бишиносанд, ки бузургону хирадмандонро ба сухан бидонанд, на суханро ба мардум, ки мардум ниҳон аст зери сухани хеш. Чунон ки ба тозӣ гўянд: «Алмаръу махбузун тахта лисониҳи»³⁴. Ва сухан бувад, ки бигўянд ба иборате, ки аз шунидани он рўх тоза шавад ва ҳамон сухан ба иборате дигар битавон гуфт, ки рўх тира гардад.

Ҳикоят

Шунидам, ки Ҳорунаррашид³⁶ хобе дид бар он ҷумла, ки пиндоштӣ, ки ҷумлаи дандонҳои ў аз даҳон берун афтодӣ ба якбор. Ба имдод муаббиреро* бихонд ва пурсид, ки таъбири ин хоб чист.

Муаббир гуфт: — Зиндагонии амирулмўъминин дароз бод! Ҳама ақрабони ту пеш аз ту бимиранд, ҷўнон ки кас аз ту намонад.

Ҳорунаррашид гуфт: -Ин муаббирро сад ҷўб бизанед, ки вай ин ҷунин сухани дарднок чаро гуфт дар рўи ман. Чун ҷумла қароботи ман пеш аз ман бимиранд, пас он гоҳ ман кӣ бошам?

Хобгузори дигарро фармуд овардан ва ин хобро бо вай гуфт.

Хобгузор гуфт: — Бад-ин хоб, ки амирулмўъминин дидааст, далел кунад, ки амирулмўъминин дароззиндагонитар аз ҳама ақрабо бошад.

Ҳорунаррашид гуфт: Далел улалқи воҳидун. Таъбир аз он берун нашуд. Аммо аз иборат то иборат бисёр фарқ аст. Ин мардро сад динор фармуд.

Ҳикоят

Шунидам, ки марде бо ғуломи хеш хуфта буд. Ғуломро гуфт:

— К... 3-ин сӯ кун.

Ғулом гуфт:

— Эй хоча, ин сухан накӯтар аз ин битавон гуфт.

Мард гуфт:

Муаббир - таъбиркунандаи хоб, хобгузор.

Чун гуям?

Ғулом гуфт:

Бигӯй, ки рӯй аз он сӯ кун, ки андар ҳар ду сухан гараз якест, аммо то иборати зишт нагуфта боши.

Мард гуфт:

Шунидам ва биёмӯхтам ва ба чурми он ношоист, ки гуфтам, туро озод кардам.

* * *

Пас, пушту рӯи сухан ниғаҳ бояд дошт ва ҳар чӣ гӯй ба некӯтарин вачҳе бояд гуфт то ҳам сухангӯй бошиву ҳам сухандон. Ва агар сухане гӯиву надонӣ, чӣ ту бошӣ чӣ он мурғ, ки ўро тўтӣ хонанд, ки вай низ сухангӯй аст, аммо сухандон нест. Ва сухангӯю сухандон он бувад, ки ҳар чӣ ў бигӯяд, мардумонро маълум шавад, то аз чумлаи оқилон бошад. Вагарна чунин бошад, баҳимае* бошад на мардум.

Аммо суханро бузург дон, ки аз осмон сухан омад. Ва ҳар суханро, ки бидонӣ, аз ҷойгоҳ он суханро дарег мадор ва ба ноҷойгоҳ зоеъ макун, то бар дониш ситам накарда бошӣ.

Аммо ҳар чӣ гӯй, рост гӯй ва даъвикунандаи бемаънӣ мабош. Ва андар ҳама даъвоҳо бурҳон камтар шинос ва даъво бештар. Ба илме, ки надонӣ, даъво макун ва аз он илм нон маталаб, ки гарази худ аз он илму ҳунар ба ҳосил натавонӣ кардан ва аз ин илм тавонӣ кардан, ки маълуми ту бошад. Ва ба чизе, ки надони, ба ҳеҷ нарасӣ.

Ҳикоят

Шунидам, ки ба рӯзгори Хусрав зане пеши Бузурчмехр омад ва аз вай масъалае бипурсид. Ва дар он ҳол Бузурчмехр сари он надошт, гуфт: Эй зан, ин ки ту мепурсӣ, ман он надонам.

Зан гуфт: -Пас, агар ту ин надони, неъматӣ Худойғони мо ба чӣ мехӯрӣ?

Бузурчмехр гуфт: — Бад-он чиз, ки донам. Ва бад-он чиз, ки надонам, малик маро чизе надиҳад. Ва агар тавонӣ, бис ва аз малик бипурс, то худ бад-он ки надонам, маро малик чизе ҳамедиҳад ё на?

Бахима — черно, ҳайвон.

* * *

Аммо, эй писар, дар корҳо ифрот макун ва ифротро шум дон ва андар ҳама шуғл миёна бош, ки соҳиби шариати мо гуфт:

«Хайрул умури авсатуҳо»³⁷.

Ва бар сухану шуғл гузаронидан оҳистагӣ одат кун. Ва агар аз гаронрангиву оҳистагӣ нақӯҳида гардӣ, беҳтар дон, қи аз сабуксорӣ ва шитобзадагӣ сутуда гардӣ.

Ва ба дониستاني розе, ки тааллуқ ба неку бади ту надорад, рағбат манамо. Ва чуз бо худ бо кас рози хеш мағӯй. Агар бигӯй, он суханро аз он пас роз махон. Ва пеши мардумон бо кас роз мағӯй. Агарчи дарунсӯ сухан неқӯ бувад аз бурунсӯғумои ба зиштӣ баранд, ки одамиён бештар бар якдигар бадгумонанд. Ва дар ҳар коре сухану ҳиммату ҳол ба андозаи мол дор. Ҳар чӣ гӯй, он гӯй, ки бар ростии сухани ту гувоҳӣ диҳад. Агарчи ба наздики мардумон сухангӯи содиқ бошӣ, агар нахоҳӣ, ки ба ситам худро маъюб кунӣ, бар ҳеч чиз гувоҳ машав. Пас, агар шавӣ, ба вақти гувоҳӣ додан эҳтироз кӯн. Ва чун гувоҳӣ диҳӣ, ба майл мадеҳ.

Ҳар сухан, ки бигӯянд, бишунав, лекин ба корбастан машитоб. Ва ҳар чӣ гӯй, ба андеша гӯй ва андешаро муқаддами гуфтори хеш дор то аз гуфта пушаймон нагардӣ, ки пешандеши дуввуми кифоят* аст. Ва аз шунидани ҳеч сухан малул мабош, агарат ба кор ояд ё на, бишунав то дарӣ сухан ба ту баста нашавад ва фоидаи сухан ғоиб нагардад.

Ва сардсухан мабош, ки сухани сард чун тухмест, ки аз вай душмани рӯяд.

Ва агарчи доно бошӣ, худро нодон шумор то дари омӯхтан бар ту кушода гардад. Ва ҳеч суханро машикан ва маситой то нахуст айбу ҳунари онро маълум нагардонӣ. Ва сухан якгӯна гӯй бо хос хосу бо ом ом то аз ҳадди ҳикмат берун набошӣ ва бар мустамеъ* вубол нагардад, магар дар чое, ки дар сухан гуфтан аз ту ҳуҷҷату далел чӯянд. Ва агар дар ҷойгоҳе аз ту дар сухан гуфтан ҳуҷҷат чӯянд, сухан ба ризои эшон гӯй то ба саломат аз миёни эшон берун ой.

**... Мустамеъ — шунаванда.

Ва агарчи сухандон бошӣ, камтар аз он намоӣ, ки донӣ, то ба вақти гуфтор пиёда намонӣ. Ва бисёрдону камгӯӣ бош, на камдону бисёргӯӣ, ки гуфтаанд, ки хомӯшӣ дуввуми саломатист ва бисёр гуфтан дуввуми беҳирадӣ. Аз он ки бисёргӯӣ агарчи хирадманд бошад, чун хомӯш бошад, мардумон хомӯшии ӯро аз ақл донанд.

Ва ҳарчанд поку порсо бошӣ, хештанситой мабош, ки гувоҳии туро бар ту кас нашунавад. Ва бикӯш то сутудай мардумон бошӣ, на сутудай хеш. Ва агарчи бисёр донӣ, он гӯӣ, ки ба кор ояд, то он сухан бар ту вубол нагардад, чунон ки бар он алави зангонӣ шуд.

Ҳикоят

Шунидам, ки ба рӯзгори Соҳиб³⁸ пире буд ба Зангон фақеҳу мӯхташам ва асҳоби шофеъӣ³⁹ муфтиву музаккар ва музаккии Зангон буд. Ва ҷавоне буд алавӣ писари раиси Зангон. Ҳамчунин фақеҳу музаккар буд. Ва пайваста ин ҳар ду бо якдигар дар мукошафат буданд. Бар сари минбар якдигарро таънаҳо задандӣ.

Ин алавӣ рӯзе бар сари минбар ин пирро кофир хонд. Хабар бадон шайх бурданд. Вай низ бар сари минбар алавиرو ҳаромзода хонд. Хабар ба алавӣ бурданд. Сахт аз ҷой бишуд. Дарҳол бархост ва ба шаҳри Рай⁴⁰ рафт ва пеши Соҳиб аз он пир гила кард ва биғиристу гуфт:

Нашояд, ки ба рӯзгори ту касе фарзанди расулро ҳаромзода хонад.

Соҳиб аз ин пир дар ҳашм шуд ва қосиде фиристод. Ва ин пирро ба Рай оварданд ва ба мазолим бинишаст бо фуқаҳо ва содот. Ва он пирро бифармуд овардан ва гуфт:

Эй шайх, ту марде аз ҷумлаи имомони шофеъӣ бошӣ ва марде олиму пир ва ба лаби гӯр расида. Шояд, ки фарзанди расулро ҳаромзода хонӣ? Акнун ин ки гуфти дуруст кун, на туро уқубат кунам ҳар чӣ балег бошад то халқ аз ту ибрат гиранд ва дигар кас ин беадабиву беҳурматӣ накунад, чунон ки дар шаръ воҷиб аст.

Пир гуфт: -Бар дурустии сухани ман гувоҳи ман ҳам ин алавист. Бар нафси ӯ беҳ аз ӯ гувоҳ маҳоҳ. Аммо ба қавли ман ӯ ҳалолзодаест пок ва ба қавли худ ҳаромзода.

Соҳиб гуфт: Ба чӣ маълум кунӣ? '

Пир гуфт: -Ҳама Зангон донанд, ки никоҳи падари ӯ бо модари ӯ ман бастаам. Ва ӯ бар сари минбар маро кофир гуфтааст. Агар ин сухан аз эътиқод гуфтааст, пас никоҳе, ки кофир бандад, дуруст набошад. Пас, ӯ ба қавли худ ҳаромзода аст. Ва агар бе эътиқод гуфт, дурӯғгӯӣ бошад.

Пас пир гуфт: Ба ҳама ҳол дурӯтгуй аст ё харомзода. Ва фарзанди расул дурӯтгуй набошад. Чунон ки хоҳед, шумо ўро ҳамехонед. Бешак, аз ин ду бар як чиз бибояд истодан.

Он алавӣ сахт хиҷил гашт ва ҳеҷ ҷавоб надошт. Ва ин суҳан наандешида гуфт, то бар вай вубол гашт.

* * *

Пас, эй писар, суҳангӯй бош на ёфагӯй, ки ёфа" гуфтан дуввуми девонагӣ бошад. Ва бо ҳар кӣ суҳан гӯй, бингар, то суҳани туро харидор ҳаст ё не. Агар муштариин чарб ёбӣ, ҳамефурӯш ва агар на, он суҳан бигзор ва он гӯй, ки ўро хуш ояд то харидори ту бошад.

Валекин бо мардумон мардум бош ва бо одамииён одамай, ки мардум дигар асту одамай дигар. Ва ҳар чӣ аз хоби ғафлат бедор шуд, бо халқ чунин зияд, ки ман гуфтам.

Ва то тавонӣ аз суҳан гуфтани шунидан нуфур машав, ки мардум аз суҳан шунидан суҳангӯй шавад. Далел бар он ки агар кӯдакero аз модар чудо кунанд ва дар зерин замин баранд ва шир ҳамедиханд ва ҳам ин ҷо мепарваранд ва модару доя ба вай суҳан нагӯянд ва нанавозанд ва суҳани кас нашунавад, чун бузург шавад, гунг бувад. То ба рӯзгор ҳамешунавад ва ҳамеомӯзад, он гоҳ гӯё шавад.

Далели дигар. Ҳар кӣ аз модар кар зояд, лол бувад. Набинӣ, ки лолон кар бошанд?

Пас, суҳанҳо бишунав ва ёд гиру қабул кун. Хосса суҳанҳои панд аз гуфтаҳои мулуку ҳукамо. Ва гуфтаанд, ки панди ҳукамову мулук шунидан дидаи хирад равшан кунанд, ки сурмаву тўтиёи чашми хирад ҳикмат аст. Пас, ин қавро, ки гуфтам, ба гӯши дил бояд шунидан ва эътиқод кардан. Аз ин суҳанҳо андар ин вақт чанд суҳани нағзу нуктаҳои бадеъ ёд омад ба қавли Нӯшервони одил⁴¹ — малики мулуки Аҷам ва андар ин китоб ёд кардам, то ту низ бихонӣ ва бидонӣ ва ёд гириву корбанд бошӣ. Ва кор бастанӣ ин суҳанҳову пандҳои он подшоҳ моро воҷибтар бошад, ки мо аз тухмаи он маликем.

Ва бидон, ки чунин хондам аз ахбори хулафои гузашта, ки Маъмуни⁴² халифа раҳиму оллоҳ ба турбати Нӯшервон рафт. Он ҷо ки даҳмаи у буд, аъзои уро ёфт бар тахте пӯсида ва хокшуда. Бар фарози тахти вай бар девори даҳма хатте чанд ба зар навишта буд ба зӯфони паҳлавӣ⁴³.

* Ёфа — ёва, суҳанҳои беҳуда.

Маъмун фармуд, то дабирони пахлавиро ҳозир карданд ва он навиштаҳоро бихонанд ва тарҷума карданд ба тозӣ. Пас аз тозӣ дар Аҷам маъруф шуд.

Аввал гуфта буд, ки то ман зинда будам, ҳама бандагони Худой аз ман баҳраманд буданд. Ва ҳаргиз ҳеҷ кас ба хидмати ман наёмад, ки аз раҳмати ман баҳра наёфт.

Акнун чун вақти очизӣ омад, ҳеҷ чора надонистам ба ҷуз аз он ки ин суханҳо бар девор набиштам то агар касе вақте ба зиёрати ман ояд, ин лафзҳоро бихонаду бидонад ва ӯ низ аз ман маҳрум намонад. Ва ин суханҳову пандҳои ман пойранҷи он кас бошад. Ва ин пандҳо ин аст, ки навишта омад:

БОБИ ҲАШТУМ АНДАР ЁД КАРДАНИ ПАНДҲОИ НУШЕРВОНИ ОДИЛ

Аввал гуфт: «То рӯзу шаб оянда асту раванда, аз гардиши ҳолҳо шигифт мадор».

Ба ӯ гуфт: «Мардумон чаро аз коре пушаймонӣ хӯранд, ки аз он кор дигарон пушаймонӣ хӯрда бошанд?»

Гуфт: «Чаро зинда шумурад касе худро, ки зандагонии ӯ на бар муроди ӯ бувад?»

Охир гуфт: «Ҳар кӣ туро зишт гӯяд, маъзуртар аз он ки он зишт ба ту расонад».

Охир гуфт: «Ба худованди мусибати азиз он дарди сар нарасад, ки бар он кас, ки бефоида гӯш дорад».

Охир гуфт: «Аз Худованд зиёни бисёре он касро зиёнмандтар дор, ки вайро дидори чашм зиёнманд бувад».

Охир гуфт: «Ҳар банде, ки ӯро бихаранду бифурӯшанд, озодтар аз он кас дон, ки ӯ банди гулӯ бувад».

Охир гуфт: «Ҳарчанд касе доно бувад, ки бо дониш вайро хирад нест, он дониш бар вай вубол бувад».

Охир гуфт: «Ҳар кӣ рӯзгор ӯро доно накунад, дар омӯзиши ӯ ҳеҷ касро ранҷ набояд бурд, ки ранҷи ӯ зоеъ бошад».

Охир гуфт: «Ҳама чиз аз нодон нигоҳ доштан осонтар аз он бувад, ки аз тани хеш нодонро».

Дигар гуфт: «Агар хоҳӣ, ки мардумон туро нақўгӯӣ бошанд, шнеқўгӯӣ мардумон бош».

Охир гуфт: «Дод аз худ бидеҳ, то аз довар мустағни бошӣ».

Охир гуфт: «Агарчи ҳақ талх бошад, бибояд шунид».

Охир гуфт: «Агар хоҳӣ, ки рози ту душман надонад, бо дӯст мағӯй».

Охир гуфт: «Хурднигариши бузургзиён мабош».

Охир гуфт: «Беқадр мардумро зинда машумор».

Охир гуфт: «Агар хоҳӣ, ки бе ганҷ тавонгар бошӣ, писандкор бош».

Охир гуфт: «Ба газоф* махар, то ба газоф набояд фурӯхт».

Охир гуфт: «Марг беҳ аз он, ки ниёз ба ҳамчун худӣ бароштан».

Охир гуфт: «Аз гуруснагӣ мурдан беҳ аз он, ки аз нони сифла сершудан».

Охир гуфт: «Ба ҳар тахайюле, кӣ туро сифат бандад, бар номӯътамадон ʔтимод макун ва аз мӯътамадон ʔтимод мабар».

Охир гуфт: «Ба кам зи худӣ мӯхтоҷ будан азим мусибате бошад, агарчи хуш бувад, ки андар об мурдан беҳ, ки аз ҳақир зинҳор хостан».

Охир гуфт: «Фосиқи мутавозеи инчаҳонҷӯӣ беҳтар аз обиди мутакаббири ончаҳонҷӯӣ».

Охир гуфт: «Нодонтар аз он мардум набошад, ки яке аз кеҳтарӣ ба меҳтарӣ" бирасида бошад, ҳамчунон ба сӯи ӯ ба чашми кеҳтарӣ нигаранд».

Охир гуфт: «Шарме набувад бузургтар аз он ки ба чизе даъво кунад, ки надонад ва он гоҳ дургӯӣ бошад».

Охир гуфт: «Фирефтатар аз он кас набувад, ки ёфта ба ноёфта бидиҳад».

Охир гуфт: «Фурӯмоятар аз он касе набошад, ки касеро бад-ӯ ҳоҷате бошад ва тавонад, ки раво кунад ва накунад».

Охир гуфт: «Агар хоҳӣ, ки аз шумори додгарон бошӣ, зердастони худро батоқати хеш накӯ дор».

Охир гуфт: «Агар хоҳи, ки аз шумори озодон боши, тамаъро ба худ роҳ мадеҳ ва дар дил ҷой мадеҳ».

Охир гуфт: «Агар хоҳӣ, ки аз накӯҳиши ом дур бошӣ, асарҳои ʔшонро ситоянда бош».

Охир гуфт: «Агар хоҳӣ, ки дар дилҳо маҳбӯб бошӣ ва мардумон аз ту нуфур набошанд, суҳан бар муроди мардумон гӯӣ».

Шотир - чолок.

Мучоласат-хамнишинӣ, ҳамсӯҳбат шудан.

Мухол - кор ё суҳани номумкину нашуданӣ.

* Тамохара — масхара, ҳазл.

Охир гуфт: «Агар хоҳӣ, ки накӯтарину писандидатарини мардумон бошӣ, он чи ба худ написандӣ, ба кас маписанд».

Охир гуфт: «Агар хоҳӣ, ки бар дилат ҷароҳат нарасад, ки ҳеҷ марҳам напазирад, бо ҳеҷ нодон мунозара макун».

Охир гуфт: «Агар хоҳӣ, ки беҳтарини халқ бошӣ, аз халқ чизе дарег мадор».

Охир гуфт: «Агар хоҳӣ, ки забонат дароз бошад, кӯтоҳдаст бош».

Охир гуфт: «Агар хоҳӣ, ки ҷавонмардтарин мардумон бошӣ, вафодор бош».

Ин аст суханҳо ва пандҳои Нӯшервони одил. Чун бихонӣ, эй писар, ин лафзҳоро хор мадор, ки аз ин суханҳо ҳам бўи ҳикмат ояд ва ҳам бўи маликӣ. Зеро ки ҳам сухани ҳукамот ва ҳам сухани подшоҳон. Ҷумла ҳама маълуми хеш гардон ва акнун омӯз, ки ҷавонӣ, чун пир гаштӣ, худ ба шунидан напардозӣ, ки пирон чизҳо донанд, ки ҷавонон надонанд.

БОБИ НҶҲУМ АНДАР ТАРТИБИ ПИРИВУ ҶАВОНИ

Эй писар, ҳарчанд ҷавонӣ, пирақл бош. Нагӯям, ки ҷавонӣ макун. Валекин ҷавони хештандор бош ва аз ҷавонони пажмурда мабош, ки ҷавони шотир* некӯ бувад, чунон ки Аристотелиси⁴⁴ ҳаким гуфт: «Ашшабобу навъун миналҷунуни»⁴⁵. Ва низ аз ҷавонони ҷоҳил мабош, ки аз шотирӣ бало нахезаду аз ҷоҳилий бало хезад.

Баҳраи хеш аз ҷавонӣ ва ҳасби тоқат бардор, ки чун пир шавӣ, худ натавонӣ. Чунон ки он пир гуфт, ки чандин сол ғам хӯрдам, ки чун пир шавам, хубрӯён маро нахоҳанд. Акнун, ки пир шудам, худ эшонро намехоҳам. Ва агар тавонӣ, низ худ назебад.

БАЙТ

*Субҳоналлоҳ, дар ин ҷавониву ҳавас
Рӯзу шабам андеша ҳамин будӣ бас,
К-андар пирӣ зи ман бибояд касро
Худ пир шудам маро набоист аз кас.*

Ва ҳарчанд ҷавон бошӣ, Худойро азза ва ҷалла фаромӯш макун ба ҳеҷ вақт ва аз марг на бар пирӣ бувад ва на ба ҷавонӣ. Чунон ки Асқадӣ 46 гуфта:

*Марг ба пириву ҷавонистӣ,
Пир бимурдаву ҷавон зистӣ.*

Ва бидон, ки ҳар кӣ зод, бешак бимирад. Чунон ки шунидам:

Ҳикоят

Дар шаҳре марде дарзӣ буд. Бари дарвозаи шаҳр дӯкон доштӣ бар гузари ғӯристон. Ва кӯзае дар меҳе овехта буд ва ҳавасаш он будӣ, ки ҳар ҷанозае, ки аз дари шаҳр берун бурдандӣ, вай санг дар он кӯза афкандӣ ва ҳар моҳе ҳисоби он сангҳоро кардӣ, ки чанд кас берун бурданд ва он кӯзаро тихӣ кард ва боз санг ҳаме дар афкандӣ. То рӯзгоре бар омад, дарзӣ низ бимурд.

Марде ба талаби дарзӣ омад ва хабари марги ӯ надошт. Дари дӯконаш баста дид. Ҳамсои ӯро пурсид, ки ин дарзӣ кучост, ки ҳозир нест. Ҳамсои гуфт, ки дарзӣ низ дар кӯза афтод!

* * *

Аммо, эй писар, ҳушёр бош ва ба ҷавонӣ ғарра машав... Аз март хаметарс, то чун дарзӣ дар кӯза наҷфӣ бо бори гуноҳони гарон.

Ва нишастухез хама бо ҷавонон мақун.

Бо пирон низ мучоласат' кун ва рафиқону надимони пиру ҷавон омехта дор, ки агар ҷавоне дар масти ҷавонӣ муҳоле" кунад ва ғӯяд, пир монеи он муҳол бошад. Аз он ки пирон чизҳо донанд, ки ҷавонон надонанд. Агарчи одати ҷавонон чунон бувад, ки бар пирон тамоҳара' кунанд, аз он ки пирон мӯхтоҷи ҷавонӣ бинанд ва бад-ин сабаб ҷавонро нарасад, ки бар пирон пешӣ ҷӯянд ва беҳурматӣ кунанд. Зеро ки агар пирон дар орзуи ҷавонӣ бошанд, ҷавонон низ бешак дар орзуи пирӣ бошанд. Ва пир ин орзӯ ёфтааст ва самараи он бардошта. Ҷавонро батар, ки ин орзу бошад, ки биебад ва бошад, ки наёбад. Чун нек бингарӣ, ҳар ду, пиру ҷавон, ҳасуди якдигар бошанд, агарчи ҷавон ҳештанро донотарини хама кас донанд. Ту аз ҷамъи инчунин ҷавонон мабош ва пиронро ҳурмат дор ва сухан бо пирон ба газоф мағӯй, ки ҷавоби пирон муски" бошад.

Ҳикоят

Шунидам, ки пире буд садсола. пушткӯзу дуто гашта ва бар асо така карда ва меомад.

Ҷавоне ба тамоҳара вайро гуфт:

Эй шайх, ин камонак бар ба чанд харидӣ? То ман низ яке бихарам.

Пир гуфт:

Агар умр ёбиву сабр кунӣ, худ ройгон ба ту бахшанд.

* * *

Ҳарчанд биярзӣ ва пурҳунарий, аммо бо пирони нопойбарҷой манишин, ки сӯҳбати ҷавонони пойбарҷой беҳ аз сӯҳбати пирони нопойбарҷой. Ва то ҷавонӣ, ҷавон бош ва чӯн пир шудӣ, пирӣ кун, ки дар вақти пирӣ ҷавони назебад. Чунон ки ман ду байт меғӯям дар ин маънӣ

ШЕЪР

*Гуфтам, ки дари сарой занцире кун,
Бо ман бинишину бар дилам мирӣ кун.*

*Гуфто, ки сапедҳотро қирӣ кун,
Савдо чӣ пазӣ, пир шудӣ, пирӣ қун,*

Чунон ки ҷавонро пирӣ кардан назебад. Пире, ки ҷавонӣ кунад, дар ҳазимат бўқ задан бошад⁴⁷.

Чунон ки ман дар зӯҳдиёт гуфтам:

БАЙТ

*Чун бўқ задан бошад дар вақти ҳазимат
Марде, ки ҷавонӣ кунад андар гаҳи пирӣ.*

Ва пири раъно мабош, ки гуфтаанд, ки пири раъно батар бувад ва бипарҳез аз пирони нопок. Ва инсофи пирӣ беш аз он бидеҳ, ки инсофи ҷавонӣ, ки ҷавонро умеди пирӣ бувад ва пиронро чуз марг умед набошад. Ва чуз марг умед доштани вай муҳол бошад. Аз он ки чун ғалла сапед гашт, агар надараванд, ночора худ бирезад ва ҳамчунон мева, ки пухта гашт, агар начинанд, худ аз дарахт бияфтад. Чунон ки ман гуфтаам:

ШЕЪР

*Гар бар сари моҳ бар ниҳӣ пояи тахт,
Гар ҳамчу Сулаймон шавӣ аз давлату бахт.
Чунумри ту пухта гашт, барбандӣ рахт,
К-он мева, ки пухта шуд, бияфтад зи дарахт...*

Вачунон дон, ки туро нагузоранд то ҳамебошӣ, чун ҳавасҳои ту аз кор фурӯ монад ва дари биноиву гӯёи ва шунавоиву бўёи ва ламсу завқ хама бар ту баста шуд, на ту аз зиндагонии хеш шод бошӣ ва на мардум аз зиндагонии ту ва бар мардумон вуболе гардӣ. Пас, марг аз чунон зиндагонӣ беҳ.

* Мускит - хомӯшқунаида.

* Батиуссайр - сустрав.

Аммо чун пир шудӣ, аз муҳолоти ҷавонон дур бош, ки ҳар кӣ ба марг наздиктар бояд, ки аз муҳолоти ҷавонӣ дур бошад, ки мисол умри мардумон чун офтоб аст ва офтоби ҷавонон дар уфуқи машрик бошад ва офтоби пирон дар уфуқи мағриб. Ва офтобе, ки дар уфуқи мағриб бувад, фуру рафта дон. Чунон ки ман гӯям:

Султони ҷаҳон дар кафи пирӣ шуда оқиз

Тадбири шудан кун ту, ки шасту се даромад.

Рӯзат ба намози дигар омад ба ҳама ҳол

Шаб зуд дарояд, ки намози дигар омад.

Ва аз ин ҳам набояд, ки пир ақлу феъли ҷавонон бошад. Ва бар пирон ҳамеша ба раҳмат бош, ки пирӣ беморист, ки кас ба аёдати ӯ наравад. Ва пирӣ иллатест, ки ҳеҷ табиб доруи ӯ насозад, илло марг, аз баҳри он ки пир аз ранҷи пирӣ наёсояд, то намирад. Ва ҳама иллате, ки ба мардум расад, агар намирад, андар он иллат ҳар рӯз умеди беҳтарӣ бувад, магар иллати пирӣ, ки ҳар рӯз батар бошад ва умеди беҳтарӣ набувад. Ва аз баҳри он ки дар китобе дидаам, ки мардӣ то сиву ҷаҳор сол ҳар сола бар зиёдат бувад ба қувату таркиб. Пас аз сиву ҷаҳор сол то чиҳил сол ҳамчунон бипояд. Зиёдат ва нуқсон нагирад, чунон ки офтоб миёни осмон бирасид, батиуссайр* бувад то фуру гаштан. Ва аз чиҳил сол то пинҷоҳ сол ҳар сола дар худ нуқсоне бинад, ки пор надида бошад. Ва аз панҷоҳ то ба шаст дар ҳар моҳе дар худ нуқсоне бинад, ки дар моҳи дигар надида бошад. Аз шаст то ба ҳафтод дар ҳар ҳафта дар худ нуқсоне бинад, ки дар дигар ҳафта надида бошад. Ва аз ҳафтод то ба ҳаштод ҳар рӯз дар худ нуқсоне бинад, ки дӣ надида бошад. Ва агар аз ҳаштод даргузарад, ҳар соат дар худ нуқсоне бинад ва дардеву ранҷе, ки дар дигар соат надида бошад.

Ва ҳадди умри чиҳил сол аст чун нардбони чиҳилпоя бар рафтани беш роҳ наёбӣ. Ҳамчунон ки баррафтӣ, фуруд оӣ бешак. Ва аз он ҷониб, ки бар рафта бошӣ, бояд омадан. Пас, бахшидани касе бувад, ки ҳар соат дардеву ранҷе дигар бад-ӯ пайвандад, ки дар соати гузашта набуда бошад.

Пас, эй писар, ин шикоятӣ пирӣ бар ту дароз кардам, аз он ки мардум аз вай саҳтгила-аст. Ва ин на аҷаб аст, ки пирӣ душман аст ва аз душман гила бувад. Ҳамчунон ки ман гуфтам:

НАЗМ

Агар кунам гила аз вай аҷабмадор азман,

Ки вай балои ман асту гила бувад зи бало.

сабот ёфтӣ, талаби бешӣ макун, ки набояд, ки дар талаби бешӣ кардан ба камтаре афти, ки гуфтаанд: «Чизе, ки неқӯ ниҳодаанд, нақӯтар манех, то ба тамаи муҳол батар аз он наёбӣ».

Аммо андар рӯзгори умр гузаронидан бетартиб мабош. Агар хоҳӣ, ки ба чашми дӯсту душман бобаҳо бошӣ, бояд ки ниҳоду дараҷаи ту аз мардуми омма падида бошад, бар газоф зиндагонӣ макун ва тартиби худ нигоҳ дор ва мувосо".

БОБИ ДАҲУМ

АНДАР ХЕШТАНДОРИ ВА ТАРТИБИ ХУРДАН ВА ОИНИ ОН

Бидон, эй писар, ки мардуми оммаро дар шуғлҳои хеш тартибу авқот падида нест ва ба вақту новақт нанигаранд. Ва хирадмандону бузургон ҳар кореро аз они худ вақтё * доранд, бисту чаҳор соати шабонарӯзӣ ба корҳои хеш бибахшанд. Миёни ҳар коре вақте ниҳода ва ҳадду андоза падида карда то корҳои эшон ба яқдигар наёмезад. Ва хидматгори эшонро низ маълум бувад, ки ба ҳар вақт ба чӣ кор машғул бояд будан то шуғлҳои эшон ҳама бар низом бошад.

Аммо аввал таҷрибати таом хӯрдан бидон, ки одати мардумони бозорӣ чунон аст, ки таом бештар ба шаб хӯранд ва он саҳт зиён дорад. доим бо тухма⁵⁰ бошанд.

Ва мардумони лашкарипешаро одат чунон аст, ки вақту новақт нанигаранд. Ҳаргоҳ ки ёбанд, бихӯранд. Ва ин одати сутурон аст, ки ҳар гоҳ ки алаф ёбанд, бихӯранд.

Ва мардуми мӯхташам ва хос дар шабонарӯзӣ як бор беш таом нахӯранд. Ва ин тариқи хештандорӣ аст. Валекин тан заиф гардаду беқувват. Пас, чунон бояд, ки мардуми мӯхташам бомдод ба хилват андак моя тановуле кунад он гоҳ берун ояду ба қадхудои хеш машғул шавад то намози пешин бикунад, он вақт низ, ки ротиб бошад, расида бошад.

Ва он касон, ки бо ту таом хӯранд, ҳозир фармой кардан то бо ту таом хӯранд. Аммо таом ба шитоб махур. Охиста бош. Ба сари хон бо мардумон ҳадис ҳамекун, чунон ки дар шартӣ ислом аст. Валекин сар дар пеш афканда дор ва дар луқмаи мардумон манигар.

* МуйВсо — созишу муросо.

Ҳикоят

Шунидам, ки вақте Соҳиб Исмоил ибни Аббод нон меҳӯрд бо надимону касони хеш. Марде луқмае аз коса бардошт. Мӯе дар он, луқмаи ӯ буд. Мард намедид. Соҳиб бидид, гуфт:

— Он мӯй аз луқма берун кун,

Мард луқма аз даст биниҳод на бархосту бирафт.

Соҳиб фармуд, ки боздоредаш. Соҳиб пурсид, ки ё фалон, нон нохӯрда аз хон чаро бархости?

Мард гуфт:

— Маро нони он кас нашояд хурд, ки мӯй дар луқмаи ман бинад.

Соҳиб саҳт хиҷил шуд аз он суҳан.

Аммо ту ба хештан машғул бош ва лаҳте даранг ҳамекун. Он гоҳ баъд аз он коса фармой овардан. Ва расми мӯхташамон ду гуна аст. Баъзе нахуст косаи хеш фармоянд ниҳодан ва он гоҳ аз они дигарон. Ва баъзе нахуст косаи дигарон ниҳанд ва он гоҳ аз они хеш. Ва ин тариқи қарам аст ва он тариқи сиёсат.

Ва фармой то косаи мулавлан ниҳанд, Яке туршу яке ширин.

Чунон кун, ки чун аз хон бархезанд, бисёрхӯру камхӯр ҳама сер бошанд. Ва агар пеши ту хӯрдани буваду пеши дигарон набувад, аз пеши худ ба пеши дигарон фирист.

Ва бар сари нон туршрӯй мабош ва бо хонсолор ба хира ҷанг макун, ки фалон хӯрдани нек асту фалон бад аст, ки он суҳан замоне дигар гуфта ояд.

Чун тартиби нон хӯрдан донисга шуд, тартиби шароб хӯрданро бидон, ки онро ҳам ниҳоде ва расмест,

БОБИ ЁЗДАҲУМ

АНДАР ТАРТИБИ ШАРОБ ХҶРДАН ВА ШАРОИТИ ОН

Шароб хӯрданро нагӯям, ки бихӯр ва нагӯям, ки махӯр, ки ҷавонон ба қавли касе аз феъли ҷавонӣ бознагарданд, ки маро низ бисёр гуфтанд ва шунидам то баъд аз панҷоҳ сол Эзиди таъоло бар ман раҳмат карду маро тавба арзонӣ дошт.

Аммо агар нахӯрӣ, суди ду ҷаҳоне бо ту бувад ва ҳам аз маломати халқ раста бошӣ. Ва аз ниҳоду сирати беақлон ва аз афъоли муҳолраста бошӣ ва низ дар қадхӯде бисёр тавфир ёбӣ.

Ва аз ин чанд рӯй агар рағбат дар хӯрдани он нанамой, сахт дӯст дорам.

Валекин ҷавонӣ, донам, ки рафиқони, бад нагузоранд, ки нахӯрӣ ва бад-ин сабаб гуфтаанд: «Алваҳдату хайрун мин ҷалиси ассуъи»⁵¹.

Пас, агар хӯрӣ, боре дил бар тавба дор ва бар кирдори хештан пушаймон ҳамебош. Пас, ба ҳар ҳол агар набиз хӯрӣ, бояд ки бидонӣ, ки чун бояд хӯрдан. Аз он чи агар надонӣ хӯрдан — заҳр аст ва агар донӣ хӯрдан, позаҳр* аст.

Ва ҳама маъкулоту машрубот*, ки хӯрӣ, агар исроф кунӣ, заҳр гардад ва аз ин сабаб гуфтаанд:

*Ки позаҳр заҳр аст, к-афзун шавад,
К-аз андозаи хеш берун шавад.*

Пас, бояд ки чун нон хӯрда бошӣ, дарвақт набиз нахӯрӣ, то се соат бигзарад. Ва се бор ташна шавиву об хӯрӣ. Пас агар ташна нашавӣ, миқдори се соат пас аз нон хӯрдан таваққуф кун, аз он ки меъда, агарчи кавӣ ва дуруст бошад, агарчи бе исроф таом хӯрӣ, ба ҳафт соат ҳазм кунад. Се соат бипазонад ва се соати дигар қуввати таом биситонад ва ба чигар расонад то чигар қисмат кунад бар аҳшои** мардум аз он ки қуссоми ӯст. Ва соате дигар он нуқро, ки бимонад, ба рӯда фиристад. Ҳаштум соат бояд, ки меъда холи шуда бошад. Ва ҳар меъда, ки на чунин бувад, он кадуи пӯсида бувад, на меъда.

Пас гуфтам, ки се соат аз таом гузашт, набиз хӯрӣ то дар меъда таом пухта бошад ва чаҳор табъи ту насиби таом бардорад, он гах набиз хӯрӣ то ҳам аз шароб бахравар бошӣ ва ҳам аз таом."

Аммо огози секи⁵² хӯрдаи намози дигар кун, то чун маст шавӣ, шаб даромада бошад ва мардумон мастии тӯ набинанд.

Ва дар мастӣ нақлон* мақун, ки нақлон номаҳмуд бувад. Ва ба дашту бог ба секи хӯрдан марав. Ва агар равӣ, мастиро секи махӯр. Ба хона ой ва мастӣ ба хона кун, ки он чи зери осмонаи хона тавон кард, зери осмон натавон кард, ки сояи сақфи хона беҳтар ва пӯшидатар аз сояи дарахт бувад. Аз он ки мардум дар чаҳордевори хеш чун подшоҳест дар мамлакати хеш ва аңдар саҳрои мардум чун гарибе бувад аңдар

Нақпои - аз чое ба чое рафтан.

Сабӯхӣ - маҳмурип пагоҳи барои дафъи хумор.

* У ру к - рағҳои бадан.

гурбат. Ва агарчи мӯхташам гарибе бувад, пайдо бошад, ки дасти гарибон то кучо расад.

Ва ҳамеша аз набиз чунон парҳез кун, ки ҳанӯз ду-се набидро ҷой бувад. Ва парҳез кун аз луқмаи серӣ ва аз қадаҳи мастӣ, ки сериву мастӣ на ҳама дар шаробу таом аст, ки серӣ дар луқмаи бозпасин аст, чунон ки мастӣ дар қадаҳи бозпасин. Пас, луқмаи "нону қадаҳе шароб камтар хӯр то аз фузунии ҳарду эмин шавӣ. Ва ҷаҳд кун то ҳамеша маст набошӣ, ки самараи секиҳорагон ду чиз аст: ё беморист ё махмур. Чун маст бувад, аз ҷумлаи девонагон бувад ва чун махмур бувад, аз ҷумлаи беморон бувад, ки хумор навъест аз беморӣ.

Пас, чаро мулаъ бояд буд ба коре, ки самараи вай ё беморӣ бувад ё девонагӣ. Ва ман донам, ки бад-ин суханон ту даст аз набиз бознадорӣ ва сухани кас нашунавӣ.

ФАСЛ

Боре то тавонӣ пайваста сабӯҳӣ" кардан одат макун. Ва агар ба иттифок сабӯҳӣ кунӣ, ба авқот кун, ки хирадмандон сабӯҳиро на сутуда доштаанд.

Аввал шумии сабӯҳӣ он бошад, ки намози бомдод аз ту фавт шавад. Ва агар ҳанӯз бухори дӯшин аз димоги ту берун наёмада бошад, бухори имрӯзин бо вай ёр шавад. Самараи вай ҷуз молихӯлиё⁸³ набошад, ки фасоди ду мафсид беш аз фасоди як муфсид бошад.

Дигар ба вақте ки мардумон хуфта бошанд ту бедор бошӣ ва чун мардумон бедор шаванд, ночор туро бибояд хуфт. Чун ҳама рӯз нахусбӣ ва ҳама шаб бедор бошӣ, аъзоҳои ту хаставу ранҷур бошанд аз ранҷи набизу аз ранҷи беҳобӣ. Ва кам сабӯҳӣ бувад, ки дар ӯ арбада набувад ё муҳде карда наёяд, ки аз он пушаймонӣ хезад ва ё харче ба новочиби карда наёяд.

Аммо агар вақте ногоҳ сабӯҳӣ кунӣ ба узре возеҳ, раво бувад. Аммо нокарда беҳ, ки одате бад аст.

ФАСЛ

Ва агар ба набиз мулаъ бошӣ, одат макун, ки шаби одина набиз хӯрӣ. Ҳарчанд шаби одинаву шаби шанбе набиз набояд хӯрд ба ҳеҷ вақт, аммо шаби одина аз баҳри ҷамъи фардоинро ва намози ҷумъаро. Ва низ ба як шаби одина нахӯрӣ, як ҳафта набиз хӯрдан бар дили мардум ширин кунӣ ва забони омма бар ту баста бошад ва андар қадхудой тавфир бувад. Аз он, ки дар соле панҷоҳ одина бувад, панҷоҳрӯза

ихроҷот тавфир карда бошӣ. Ва ҷисму нафс ва ақлу рӯҳи ту низ биёсояд, ки дар як ҳафта димоғу уруқҳои* ту аз бухор малоъ" шуда бошад, андар он як шаб биёсояд ва ҳолӣ шавад. Андар осудани он як шаб ва ҳам сикҳату ороиши тан бувад ва ҳам дар моли ту тавфир бошад. Пас, одате, ки чунин панҷ фоида аз ӯ ҳосил шавад, ин одат ба кор бояд дошт.

БОБИ ДУВОЗДАҲУМ АНДАР МЕҲМОНИ КАРДАН ВА МЕҲМОН ШУДАН ВА ШАРОИТИ ОН

Эй писар, мардумони бегонаро ҳар рӯз меҳмон макун. Аз он ки ҳар рӯз ба ҳаққи меҳмон натавон расидан. Бинигар то як моҳ чанд бор меҳмонӣ тавонӣ кардан. Он ки се бор тавонӣ кардан, як бор кун ва се бор андар ӯ харҷ кун, то хони ту аз ҳама айбе мубарро* бувад ва забони айбҷӯён бар ту баста бошад. Ва чун меҳмонон дар хонаи ту оянд, ҳар касро пешвоз мефирист ва тақаррубе ҳамекун ва темори ҳар кас ба сазои ӯ медор. Чунон ки Бӯшукури Балхӣ гуяд:

ШЕЪР

*Агар дӯст меҳмон бувад ё на дӯст,
Шабу рӯз темори меҳмон накӯст.*

Агар вақти мева бувад, пеш аз таом меваҳои тару хушк пеш ор то бихӯранд. Ва як замон таваққуф кун ва он гаҳ хӯрданиҳо овар.

Ва ту манишин то он гоҳ, ки меҳмонон бигӯянд як бору ду бор, ки бинишин. Он гоҳ, бо эшон мусоадат кун ва нон бихӯру фурутар аз ҳама кас нишин. Магар меҳмони бузург бошад, ки нишастан мумкин набувад.

Ва аз меҳмонон узр махоҳ, ки узр хоستان таъби бозориён бувад. Ва ҳар соат мағӯй: «Эй фалон, нон нек бихӯр ва ҳеҷ намехӯрӣ. Шарм мадор, ки аз ҷиҳати ту чизе карда натавонистам кардан. Иншооллоҳ, ки баъд аз ин узри онҳо бихоҳем».

Ин на суханони мӯхташаман бувад. Ин лафзи касе бувад, ки ба солҳо меҳмоне як бор кунад аз ҷумлаи бозориён, ки аз чунин гуфтор мардум шармсор шаванд ва нон натавонанд хӯрдан ва нимсер аз хон бархезанд.

* Мубарро-ҳолӣ.

Ва моро ба Гелон расме накӯст. Чун меҳмонро ба хона баранд, хон биниҳанд ва кӯзаҳои об ҳозир кунанд. Ва меҳмонхудой* ва пайвастагони ӯ аз он ҷо бираванд, магар як тан аз ҷои дур бозистад аз баҳри коса ниҳодан, то меҳмон чунон ки хоҳад, нон бихӯрад. Он гаҳ мизбон пеш ояд. Ва расми араб низ чунин аст...

ҲИКОЯТ

Чунин шунидам, ки Ибни Муқла⁵⁴ Наср ибни Мансури Тамимиро амали Басра дод. Соли дигар бозхонданд ва ҳисоб карданд. Моле бисёр бар вай боқӣ омад. Писари Муқла гуфт:

— Ин мол бигзор ё ба зиндон, рав.

Наср гуфт:

Ё мавлоно, маро мол ҳаст, валекин ин ҷо ҳозир нест. Як моҳ маро амон деҳ, то бад-ин миқдор маро ба зиндон набояд рафт.

Писари Муқла донист, ки он мардро тоқати он мол ҳаст ва рост меғӯяд, гуфт:

Аз амирулмӯъминин фармон нест, ки ту боз ҷое рави, то ин мол бигзорӣ. Акнун ҳам ин ҷо дар саройи ман дар ҳучрае бинишин ва ин як моҳ меҳмони ман бош.

Наср гуфт:

-Фармонбардорам.

Дар сарои Ибни Муқла маҳбус бинишаст. Ва қазоро аввали рамазон буд. Чун шаб андар омад, Ибни Муқла гуфт:

Фалонро биёред, то ҳар шаб бо мо рӯза бикушояд.

Филчумла ин Наср як моҳи рамазон пеши ӯ ифтор кард. Чун ид карданд ва рӯзе чанд баромад, писари Муқла кас фиристод, ки он мол дер меоранд, тадбири ин кор чист?

Наср гуфт:

—Ман зар додам.

Писари Муқла гуфт:

—Киро додй?

Гуфт:

— Бату додам.

Писари Муқла дар тира шуд, Насрро бихонду гуфт:

Эй хоча, ин зар киро додй ?

Наср гуфт:

* Меҳмонхудой - соҳиби меҳмон.

Ман зар надода. Валекин ин як моҳ нони туро ройгон бихӯрдам. Моҳе бар хони ту рӯза кушодам ва меҳмони ту будам. Акнун чун ид омад, ҳаққи ман ин бошад, ки аз ман зар хоҳӣ.

Писари Муқла хандиду гуфт:

-Хат биситону ба саломат бирам, ки он мол ба дандонмузд⁵⁵ ба ту додам. Ва ман он зарро аз баҳри ту бигузoram.

Наср бад-ин сабаб аз мусодира бираст.

* * *

Пас, аз мардум миннатпазир ва тозарӯй-бош. Аммо набид кам хӯр
ва пеш аз меҳмонон маст машав.

Чу донӣ, ки меҳмонон ниммаст шуданд, он гоҳ аз хештан сукре* ҳаменамоӣ ва ёди мардум ҳамегир ва хушхулқиву тозарӯӣ ҳамакун.

Аммо беҳудаҳанда мабош, ки беҳуда хандидан дуввуми девонагист, чунон ки кам хандидан, дуввуми сиёсат ва хештандорист, чи гуфтаанд, ки хандаи беҳудаву бевақт гиря бувад.

Чун меҳмон маст шавад ва бихоҳад рафтан, яке ду бор хохиш кун ва тавозӯӣ намой ва мағзур, ки биравад. Сеюм бор рухсат дех то биравад.

Ва агар чокарони ту хатое бикунанд, даргузор ва пеши меҳмонон бо эшон итоб макун ва рӯйтуриш мабош ва бо эшон ҷанг макун, ки ин нек нест ва он нек аст. Агар чизе туро нописандида ояд, бори дигар чунон мафармо кардан, бад-ин як бор сабр кун. Ва агар меҳмони ту ҳазор муҳол бикунату бигӯяд, аз вай бардору хидмати вай бузург дор.

Ҳикоят

Чунон шунидам, ки вақте Муътасими⁵⁶ халифа мучримеро" гардан ҳамефармуд задан пеши хеш. Он мард гуфт:

Ё амирулмўъминин, ба ҳаққи Худои азза ва ҷалла, маро як шурбат
об деҳу меҳмон кун. Ва он гаҳ ҳар чӣ хоҳӣ мекун, ки саҳт ташна шудаам.

Мӯътасим бар ҳукми савганд фармуд, то ўро об диҳанд. Чун ўро об доданд, ба расми араб гуфт:

Кассара аллоху хайран⁵⁷ ё амирулмӯъминин. Меҳмони ту будам бад-ин як шурбати об. Акнун аз тариқи мардумӣ меҳмон куштан воҷиб накунад. Маро мафармой куштан ва афв кун то бар дасти ту тавба кунам.

Мӯътасим гуфт:

Рост гуфти, ҳаққи меҳмон бузург аст. Туро авф кардам, беш аз ин хато макун.

* Сукр - мастй.

* * *

Аммо бидон, ки ҳаққи меҳмон доштан воҷиб аст, валекин ҳаққи меҳмоне, ки ба ҳақшиносӣ арзад. На чунон ки ҳар қаллошери" ба хона барӣ ва он гоҳ чандон икром кунӣ, ки ин меҳмони ман аст. Бидон, ки ин тақаррубу дилдорӣ бо кӣ бояд кардан.

ФАСЛ

Ва пас агар меҳмон шавӣ, меҳмони ҳар касе машав, ки ҳишматро зиён дорад. Ва чун равӣ, гурусна марав ва сер низ марав, то нон битавонӣ хӯрдан ва мизбон наёзорад. Ва махӯр ва агар ба ифрот хӯрӣ, зишт бошад.

Ва чун дар хонаи мизбон равӣ, ҷое нишин, ки ҷои ту бошад. Ва агарчи хонаи ошноён буваду туро густохӣ набошад ва дар он хона бар сари нону бар сари набиз корафзоӣ макун ва бо ҷокарони мизбон мағӯй, ки эй фалон, он табақу он коса фалон ҷой нех, яъне ки ман аз ин хонаам.

Меҳмони фузу† мабош ва ба нону косаи мардум тақарруб манамоӣ ва ҷокарони хешро навола мадеҳ, ки гуфтаанд, ки «аззиллату зиллатун»⁵⁸.

Ва масти хароб машав. Чунон кун, ки дар роҳ, ки равӣ мастии ту надонанд. Чунон маст машав, ки аз чехраи одамиён бигардӣ. Мастӣ ба хонаи хеш кун. Агар филмасал як қадаҳ набиз хӯрда бошӣ ва ҷокарони ту сад гуноҳ бикунанд, касро адаб мафармой кардан. Агарчи муставҷиби адаб бошанд, ки ҳеҷ кас он аз рӯи адаб нашуморад. Гӯянд арбада ҳамекунад.

Ҳар ҷӣ хоҳӣ набиз нохӯрда мекун, то донанд, ки он қасдест на муарбадист", ки аз маст ҳама чизе ба арбада шуморанд. Чунон ки гуфтаанд: «Алҷунуну фунун»⁵⁹.

Девонагӣ гуна-гуна аст. Арбада низ гуна-гуна аст, ки мастӣ ҳам навъе аз девонагист. Ва бидон, ки дар мастӣ бисёр даст задану пой кӯфтан ва хандидану гиря кардан ва суруд гуфтану нуқл хӯрдан ва сухан гуфтану хомӯш будан ва бисёр тақаррубу хидмат кардан ин ҳама арбада аст ё чунун.

Пас аз ин ҳар ҷӣ гуфтам, парҳез кун ва пеши ҳеҷ бегона масту хароб машав, магар пеши аёлон ва бандагони хеш. Ва агар аз мутрибон симое хоҳӣ, ҳама роҳҳои сабук махоҳ, то ба раъноиву сабукӣ мансуб набошӣ. Ҳарчанд, ки ҷавонон роҳҳои сабук хоҳанд.

* Мучрим - гунаҳкор

Базаҳ- гуноҳ

† Л аҷуч - ситезақор.

БОБИ СЕЗДАҲУМ

АНДАР МАЗОҲ ВА НАРДУ ШАТРАНЧ ВА ШАРОИТИ ОН

Бидон, эй писар, ки гуфтаанд: «Алмузоху муқддиматушшарри»⁶⁰, яъне мазох пешрави ҳама офатҳост. То битавонӣ аз мазоҳи сард ҳазар кун. Ва агар мазох кунӣ, боре дар мастӣ макун, ки шарру ошӯби беш хезад. Ва аз мазоҳи нохушу фаҳш гуфтан шарм дор андар мастиву хушёрӣ, хосса, дар нард шатранч, ки дар ин ҳар ду шуғл мардум зучртар бошанд, мазох камтар таҳаввул тавонанд кардан.

Ва нард шатранч бисёр бохтан одат макун. Ва агар бозӣ, ба авқот боз ва ба гарав мабоз, магар ба мурге ё ба ғусфанде, ё ба меҳмонӣ ё ба муҳаққаре* аз муҳаққарот. Ва ба дирам мабоз, ки ба дирам бохтан беадабист ва муқомири " бувад. Ва агарчи нек донӣ бохтан, бо касе, ки бо муқомири маъруф бувад, мабоз, ки ту низ ба муқомири маъруф гардӣ. Ва агар бо касе маъруфтару мӯхташамтар аз худ бозӣ, нард шатранч адаб аст. Бояд, ки ту аввал даст ба мӯҳра наниҳӣ то аввал ҳариф он чӣ бихоҳад, баргирад. Ва агар нард бозӣ, аввал каътабайн*** ба ҳариф деҳ ва шатранч дасти аввал бад-ӯ деҳ.

Аммо бо мастон ва туркону муарбидон ва ходимону занон ва кӯдакону гаронҷонон ба гарав мабоз то арбада нахезад. Ва бар нақши каътабайн бо ҳариф ҷанг макун ва савганд маҳӯр, ки ту фалон захм задӣ. Ва агарчи савганди ту рост бошад, мардум ба дурӯғ бидоранд.

Ва асли ҳама шарриву арбада мазох кардан аст. Ва парҳез кун аз мазох кардан, ҳарчанд ки мазох кардан на айб аст ва на базаҳ", ки расул низ мазох кардааст...

Мазох шояд кард. Валекин фаҳш нашоёд гуфт. Пас, агар гӯӣ, боре камтар гӯӣ. Ва агар зарурат бошад, боре он чи гӯӣ, бо ҳамсарони хеш гӯӣ, агар ҷавобе гӯянд, боре айбе набувад. Ва ҳар ҳазле, ки гӯӣ, ҷидомез гӯӣ ва аз фаҳш парҳез кун. Ҳарчанд мазох беҳазл набувад, аммо ҷидде бояд, ки бувад, ки хоркунандаи ҳама кадрҳо мазох аст.

Муҳаққар - чизи камарзиш, хурд.

Муқомир - қиморбозӣ.

**** Каътабайн ~ду донаи устухонӣ дар бозии нард.

Ҳар чӣ гӯӣ, ночор бишнавӣ. Ва аз мардумон ҳамон ҷашм дор, ки аз ту ба мардумон расад. Аммо бо ҳеҷ кас ҷанг макун, ки ҷанг кардан на кори мӯхташамон аст, балки кори занону кӯдакон аст. Пас, агар иттифоқ афтад, ки бо касе ҷанг ороӣ, ҳар чӣ бидониву битавонӣ гуфтан, мағӯӣ. Ҷанг чандон кун, ки ҷои ошӣ бимонад. Ва якбора лачучу* беозарм** мабош. Ва аз одати мардумони ғурумоё бадтарин одате лачучиву

беозармист ва беҳтарин одат мутавозей* ки мутавозей неъматӣ эзидист,
ки кас бар вай ҳасад набарад.

Ва ба ҳар сӯҳане мағӯ, ки «эй мард». Чӣ ҳар ки «эй мард» гӯяд, бе ҳуччат мардро аз марди бозафканад.

Аммо секӣ хӯрдану мазох кардан ва ишқ бохтан ин ҳама кори ҷавонон аст. Чун ту андозаи корҳо ниғаҳ дорӣ, бар некӯтарин вачҳе битавон карда, ҷунон ки мардум басе маломате накунад. Чун дар боби шароб хӯрдану мазох ва нарду шатранҷ сухане чанд шуд, ночор дар боби ишқ варзидан ҳам бибояд гуфт ва шарҳу шароити он. Надонам, ки ту ба ҷой тавонӣ овардан ё на, ки бо дил доварӣ кардан коре душвор аст.

БОБИ ЧОРДАҲУМ
АНДАР ИШҚ ВАРЗИДАН ВА РАСМИ ОН

Бидон, эй писар, то касе латифтабъ набувад, ошиқ нашавад. Аз он ки ишқ аз латофати табъ хезад ва ҳар чӣ аз латофат хезад, бешак латиф бувад, чӣ гуфтаанд: «Ман ашбаха абоха фо мо залама»⁶¹. Чун ӯ латиф бувад, ночор дар табъе латиф тавонад овехтан.

БАЙТ

Ин ишк латиф асту латифӣ хоҳад,
Ҳар ҷо, ки равад, ҷу ҳуд зарифе хоҳад.

Набинӣ, ки ҷавонон бештар ошӣк шаванд аз пирон. Аз он ки табъи ҷавонон латифтар аз табъи пирон аст. Ва низ ҳеҷ ғализтабъу гаронҷон ошӣқ нашавад, аз он ки ин иллаетест, ки хафифрӯҳонро бештар афтад.

Аммо ту ҷаҳд кун то ошиқ нашавӣ. Агар гарониву агар латиф аз ошиқӣ бипарҳез, ки ошиқӣ кори бобалост, хосса, ҳангоми муфлисӣ, ки муфлисе, ки ошиқӣ варзад, ҳар оина дар хуни худаш рафта бошад. Бидон, ки ошикиву муфлисӣ мутлақо ҷои кандан аст. Хосса, ки пир бувад. Аз он ки пирро ҷуз ба сим гараз ҳосил нагардад. Ҷунон ки ман гӯям.

РУБОЙ

Бе сим будам бар ман аз он омад дард
В-аз бесимӣ бимондам аз рӯи ту фард.

Мутақозӣ — талабгор.

Музоаф - дучандон, ду баробар.

* Расаи -таноб, рссмон

*Дорам масале ба ҳоли хеш андар х(в) ард,
«Бе сим зи бозор тихӣ ояд мард».*

Пас, агар ба иттифок вақте туро бо касе хуш афтад, асири дил мабош. Пайваста табъро бо ишқ бохтан маёмӯз ва доим мутобеи шахват мабош, ки ин на кори хирадмандон бувад. Аз он ки мардум дар ишқ ё дар висол бошанд, ё дар фироқ.

Ва бидон, ки яксола роҳати висол ба яксоата ранҷи фироқ наарзад, ки сар то сари ошиқӣ ранҷ асту дарди дил ва меҳнат, ҳарчанд дарде хуш аст. Аммо агар дар фироқ бошӣ, дар азоб бошӣ. Ва агар дар висол бошӣ ва маъшуқа аз дили ту хабардорад, худ аз нозу хӯи бади ӯ ва бими фироқ хушии висол надонӣ. Пас, агар висоле бувад, ки баъд аз он фироқ хоҳад буд, он висол аз фироқ батар бувад.

Ва агар масал маъшуқаи ту фариштамуқарраб аст, ки ба ҳеҷ вақт аз маломати халқон раста набошӣ ва мардум ҳамеша дар мусовии ту бошанд ва дар нақӯҳиши маъшуқи ту. Аз он ки одати халқ чунин аст.

Пас, хештанро нигоҳдор ва аз ошиқӣ парҳез кун, ки хирадмандон аз чунин кор парҳез тавонанд кард. Аз он чи мумкин нагардад, ки ба як дидор касе бар касе ошиқ шавад.

Аввал чашм бувад, он гаҳ дил писандад. Чун дил писанд кард, табъ бар-ӯ моил шавад, он гоҳ дил мутақозии* дидори ӯ бошад.

Агар ту шахвати хешро дар амри дил кунӣ ва дилро мутобеи шахват гардонӣ, тадбири он кунӣ, ки як бори дигар ӯро бубинӣ. Чун дидор дубора шавад ва табъ бад-ӯ музоаф" гардад ва ҳавои дил ғолибтар шавад, пас, қасди дидори сегон кунӣ. Чун сеюм бор дидӣ ва дар ҳадис омад ва сухан гуфт ва ҷаноб шунид. Хар рафту расан* бурд ва дарего чанбар.

Пас аз он агар хоҳӣ, ки хештанро нигоҳ дорӣ, натавони дошт, ки кор аз дасти ту рафта бошад. Хар чӣ рӯз ояд, ба пои ишқ зиёдат шавад ва туро мутобеи дил бояд буд. Аммо агар аз дидори аввал хештанро нигоҳ дорӣ, чун дил тақозо кунад, хирадро ба дил муваккал" кунӣ ва беш номи ӯ набарӣ ва хештан ба чизе машғул кунӣ ва ҷои дигар истифрои шахват кунӣ ва чашм аз дидори ӯ барбандӣ, ки ҳама ранҷ як ҳафта бувад ва беш ёд наёяд, зуд худро аз он бало битавонӣ раҳонид. Валекин ин на кори ҳама кас бувад. Ва марде бояд бо ақли тамом, ки ин битавонад кард. Ва агар марди комили оқил бувад, ӯро ин ҳол худ наафтад ва агар иттифоқан ногоҳ рӯй намояд, ба ақл дафъи он тавонад кард. Аз баҳри он ки ишқ иллат аст. Чунон ки Муҳаммад Закариё дар «Тақосимулидал» ёд

кардааст, ки сабаби иллоти ишқ ва доруи ишқ чун рӯза доштани пайваста бувад ва бори гарон кашидан ва сафари дароз кардан ва доим хештанро дар ранҷ доштан ва таматтӯъ кардани бисёр ва он чи бад-ин монад.

Аммо агар касеро дӯст дорӣ, ки туро аз хидмату дидори ӯ роҳате бошад, раво дорам. Чунон ки шайх Абӯсаиди Абулхайр⁸² гӯяд, ки одамиро аз чаҳор чиз ногузир бувад; аввал ноне, дуввум хулқоне⁸³, сеюм вайроне, чаҳорум ҷононе. Ва ҳар касеро ба ҳадду андозаи ӯ аз рӯи ҳалол.

Аммо дӯстӣ дигар асту ошиқӣ дигар. Дар ошиқӣ касро вақти хуш набошад, ҳарчанд он ошиқ байте мегӯяд:

НАЗМ

*Ин оташи ишқи ту хуш аст, эй дилкаш,
Ҳаргиз дидӣ оташи сӯзандаи х(в)аш.*

Бидон, ки дар дӯстӣ мардум ҳамеша бо вақте хуш бошад ва дар ошиқӣ доим дар меҳнат бошад. Агар хоҳӣ, ки ба ҷавонӣ ишқ варзӣ, охир узре бошад. Ҳар кӣ бинграду бидонад, маъзур дорад. Гӯяд ҷавон аст.

Ва ҷаҳд кун то ба пирӣ ошиқ нашавӣ, ки пирро ҳеҷ узре набошад. Ва агар чунон ки аз ҷумлаи мардумони ом бошӣ, кор осонтар бошад. Пас агар подшоҳ бошиву пир бошӣ, зинҳор то аз ин маънӣ андеша накунӣ ва ба зоҳир дил дар касе набандӣ, ки подшоҳро ба пиронасар ишқ бохтан саҳт коре душвор бошад.

ҲИКОЯТ

Ба рӯзгори ҷадди ман Шамсулмаолӣ хабар доданд, ки дар Бухоро бозаргоне ғуломе дорад, баҳои вақт духазор динар.

Аҳмади Суғдӣ пеши амир ин ҳикоят бикард. Амиро гуфт:

-Маро кас бояд фиристод, то ин ғуломро бихарад.

Амир гуфт:

-Туро бибояд рафт.

Пас, Аҳмади Суғдӣ ба Бухоро омад ва наххосро⁸⁴ бидид ва бигуфт, то ғуломро ҳозир карданд ва ба ҳазору дуви́ст динар бихарид ва ба Гургон овард.

Амир бидиду биписандид ва ин ғуломро дастордорӣ дод. Чун даст бишустӣ, дастор ба вай додӣ, то даст хушк кардӣ. Чанд гоҳ баромад. Рӯзе амир даст бишустӣ. Ин ғулом дастор ба вай дод. Амир даст пок кард ва

дар ғулом ҳаменигарист. Баъд аз он ки даст хушк карда буд, ҳамчунон даст дар дастор ҳамемолид ва дар ин ғулом менигарист. Магар вайро хуш омада буд дидори вай. Дастор боздод ва замоне аз ин ҳол бигузашт. Абулаббос Ғоними́ро гуфт:

Ин ғуломро озод кардам ва фалон деҳро ба ӯ бахшидам. Маншур" бинавис ва аз шаҳр духтари кадҳудоро аз баҳри ӯ бихоҳ ва бигӯй, то вай дар хона бинишинад, то он гоҳ ки мӯйи рӯй барорад. Он гоҳ пешӣ ман ояд.

Абулаббоси Ғонимӣ вазир буд, гуфт:

Фармон Худойрост. Аммо агар раъйи Худованд иқтизо кунад, бандаро бигӯед, ки мақсуд аз ин суҳан чист?

Амир гуфт:

Имрӯз ҳол чунину чунин буд ва суҳани зишт бошад, ки подшоҳе ҳафтадсола ошиқ шавад ва маро аз баъди ҳафтад сол ҳафтадсола бандагони Худои таоло машғул бояд буд ва ба салоҳи раияту лашкар ва мамлакати хеш ман ба ишқаш машғул бошам. На наздики Ҳақтаоло маъзур бошам, на наздики халқон

Наххос - ғуломфурӯш.

Маншур—фармони шох

* * *

Бале, ҷавон ҳар чӣ бикунад, маъзур бошад. Аммо якбора ба зоҳир ошиқ набояд буд, ҳарчанд ҷавон бошӣ, бо тариқи ҳикмату ҳишмат ва сиёсат бош, то ҳалал дар мулк роҳ наёбад.

Ҳикоят

Шунидам, ки ба Ғазнин даҳ ғулом буд ба хидмати Султон Масъуд ва ҳар даҳ ҷомадорони хос буданд. Аз он даҳ ғулом якеро Нӯштегин ном буд. Султон Масъуд ўро бағоят дўст доштӣ ва чанд сол аз ин ҳадис баромад. Ҳеч кас надонист, ки маъшуқи Масъуд кист, аз баҳри он ки ҳар атое, ки бидодӣ, ҳамаро ҳамчунон додӣ, ки Нӯштегинро, то ҳар касе напиндоштӣ, ки маъшуқи Султон Масъуд ўст.

То аз ин ҳадис ианҷ сол баромад ва ҳеч касро иттилоъ наҷфтод аз озоду банда, то рӯзе гуфт:

— Ҳар чи падари ман Аёзро дода буд аз иқтлоъу маош, Нӯштегинро маншур диҳед.

Он гоҳ мардумон бидонистанд, ки ғарази ӯ Нӯштегин будааст.

Акнун, эй писар, ҳарчанд ки ман ин ҳама гуфтам, агар туро иттифоқи ишқафтад, донам, ки ба қавли ман кор нахоҳӣ кард ва ман ба пиронасарӣ байте меғӯям.

ШЕЪР

Ҳар одамие, ки ҳайи нотик бошад,
 Бояд, ки чу Узрову чу Вомиқ бошад.
 Ҳар к-ӯ на чунин бувад, мунофиқ бошад,
 Мардум набувад, ҳар кӣ на ошиқ бошад.

Ҳарчанд ки ман чунин гуфтаам, ту бад-ин дубайтии ман кор макун. Ҷаҳд кун то ошиқ набошӣ. Пас, агар касеро дӯст дорӣ, боре касеро дор, ки биярзад ва маъшуқ Батлимусу Афлотун набошад, лекин бояд, ки андак хубӣ бибошад ва донам, ки Юсуфи Яъқуб набошад, аммо ҳам малоҳате бибояд, ки дар вай бошад, то баъзе забони мардумон баста шавад ва узри ту мақбул доранд, ки халқон аз ғайбат қардан ва аз айб ҷустани яқдигар фориғ набошанд. Чунон ки якеро гуфтанд, ки айб дорӣ?

Гуфт: На.

Гуфтанд: — Айбчӯй дорӣ ?

Гуфт: — Бисёр.

Гуфтанд: — Чунон дон, ки маъюбтарин кас тӯй.

Аммо агар ба меҳмонӣ равӣ, маъшукро бо худ мабар. Агар барӣ, пеши бегонагон бад-ӯ машғул мабош ва дил дар вай баста мадор, ки ӯро касе натавонад хӯрдан. Ва мапиндор, ки ӯ ба чашми ҳама кас чунон намояд, ки ба чашми ту. Чунон ки шоир гуфт:

HA3M

Эй войи мано, гар ту ба чашми ҳама касҳо
3-ин гуна намоӣ, ки ба чашми мани дарвеш.

Чунон ки ба чашми ту некӯтар аз ҳама касҳо намояд, бошад, ки ба чашми дигарон зишттар намояд. Ва низ ҳар замон ўро дар маҷлис мева мадеҳ ва тафаккул макун. Ва ҳар соат ўро махон дар гӯшӣ на хира сухане мағӯй, яъне ки суду зиён меғӯям, ки мардумон донанд, ки бо вай чизе нагуфғӣ.

БОБИ ПОНЗДАҲУМ АНДАР ТАМАТТУЪ* КАРДАН

Бидон, эй писар, агар касеро дӯст дорӣ, дар мастиву хушёрӣ пайваста бад-ӯ машғул мабош, ки он нутфа, ки аз ту чудо гардад, маълум аст, ки тухми ҷонӣ ва шахсӣ бувад ба ҳар боре. Пас, агар кунӣ, дар мастӣ макун, ки ба мастӣ зиёни кори ту бувад. Аммо ба вақти хумор савобтар ва бехтар ояд. Ва ба ҳар вақте ки ёд ояд, бадои машғул мабош, ки он баҳоим" бувад, ки вақти ҳар шугле надонад, ҳар вақт, ки мебояд бикунад. Бояд ки одамиро вақте пайдо бувад, то фарк бувад миёни вай ва баҳоим.

Ҳамчунон ки гуфтам, ки мучомеати бисёр кардан зиёи дорад, нокардан низ зиён дорад. Пас, ҳар чи кунӣ, бояд ки ба иштиҳо кунӣ ва ба такаллуф накунӣ, то зиён камтар дорад. Аммо баиштиҳо ва беиштиҳо парҳез дар гармои гарм ва дар сармои сард, ки дар ин ду фасл зиёнкортар бошад, хоса пиронро. Ва аз ҳама фаслҳо дар фасли баҳор созгортар бошад, ки хаво муътадил бошад на чашмҳоро об зиёдат бошад ва ҷаҳон рӯй ба хушӣ дорад.

Пас, чун олами кабир ончунон шавад аз ғаъсири вай бар мо, ки олами сағир аст ҳамчунон шавад, табоеъ, ки дар тани мо мухталиф аст, муътадил шавад. Хун андар рағҳо зиёдат шавад, мани дар пуштҳо зиёдат шавад. Бекасдии мардум мӯҳтоҷи муошират ва таматтуъ гардад.

Пас, чун иштиҳо табиати содик шавад, он гоҳ зиён камтар дорад ва рағ задан низ ҳамчунон. Пас, то битавони, дар гармои гарм ва сармои сард рағ мазан ва агар хун зиёдат бинӣ андар тан, таскин кун ба шаробҳо ва таомҳои мувофиқ ва муҳолиф чизе махӯр. Ва дар ин боб сухан мухтасар омад, ки киро накунад.

БОБИ ШОНЗДАҲУМ АНДАР ОИНИ ГАРМОБА РАФТАН

Бидон, эи писар, ки чун бар гармоба равӣ ба серӣ марав, ки зиён дорад ва дар гармоба низ ба ҷимоъ кардан машғул мабош. Албағта, хоса дар гармобаи гарм.

Муҳаммад Закариёи Розӣ гӯяд:

— Аҷаб касе, ки дар гармоба ҷимоъ кунад ва муфочо дар вақт намирад.

Аммо гармоба саҳт хуб чизе аст ва шояд гуфт, ки то ҳакимон биноҳа ниҳодаанд, аз гармоба чизе бехтар насохтаанд. Лекин бо ҳама неки ҳар

рӯз ба гармоба рафтан суд надорад, балки зиён дорад, ки аъсобу мафосилҳо* нарма кунад ва саҳтии вай бибарад. Ва табиат одат кунад ҳар рӯз ба гармоба шудан, чун як рӯз наёбад, он рӯз чун беморе бошад ва андомҳо дурушт шавад.

Пас, чунон бояд, ки ҳар ду рӯзе як бор шавӣ, то ҳам танро суд дораду ҳам ба раъноӣ мансуб накунад.

Ва чун зимистону тобистон дар гармоба равӣ, аввал дар хонаи сард як замон таваққуф кун, чунон ки табъ аз вай ҳаззе биёбад. Он гоҳ дар хонаи миёна рав ва он ҷо як замон бинишин то аз он хона низ баҳра биёбӣ. Он гоҳ дар хонаи гарм рав ва он ҷо як замон бинишин, то ҳаззи хонаи гарм низ биёбӣ. Чун гармии гармоба дар ту асар кард, дар хилватхона рав ва сар он ҷо бишӯй.

Аъсобу мафосил - асабҳо ва бандҳои устухонҳои бадан

Ва бояд, ки дар гармоба бисёр мақом накуни ва оби саҳт гарму саҳт сард бар худ нарезӣ, бояд ки мӯътадил бошад. Ва агар гармоба ҳолӣ бувад, ғанимате бузург бошад, ки ҳукамо гармобаи холиро ғанимат донанд аз ҷумлаи ғаниматҳои бузург.

Чун аз гармоба берун оӣ, мӯйро саҳт хушк бояд кардан, он гоҳ берун рафтан, ки бо мӯи тар ба роҳ рафтан на кори хирадмандон бошад ва на аз онӣ мӯхташамон. Ва низ аз гармоба берун омада бо мӯи тар пеши мӯхташамон рафтан нашоад, ки дар шарти адаб нест.

Нафъу зарари гармоба ин аст, ки гуфтам. Аммо дар-гармоба аз об хӯрдану фуққоъ* хӯрдан парҳез кун, ки саҳт зиён дорад ва истисқоъ3 оварад, магар саҳт махмур бошӣ, он гоҳ раво бувад, ки саҳт андак ташнагиву таскини хуморро то зиён камтар дорад.

БОБИ ҲАФТДАҲУМ АНДАР ХУФТАНУ ОСУДАН

Бидон ва огоҳ бош, эй писар, ки расми ҳакимони Рум он аст, ки аз гармоба берун оянд, то замоне дар маслаҳи" гармоба нахуспанд, берун наёянд. Ва ҳеҷ қавми дигарро ин расм нест.

Аммо ҳукамо хобро мавтуласғар"" хонанд, аз он ки чи хуфтаву чи мурда ҳеҷ дуру аз олам огоҳӣ нест, ки ин мурдаест бонафасу он мурдаест бенафас. Ва бисёр хуфтан одати носутуда аст, танро коҳил кунад ва табъро шӯрида кунад ва сурати рӯйро аз ҳол ба беҳолӣ барад, ки панҷ

*** Калам нест - гуноҳ нест.

чиз аст, ки чун ба мардум расад, дарҳол сурати рӯйро мутағайир кунад: яке нишоти ногаҳон ва яке ғами муффоҷо ва яке ҳашм ва яке хоб ва яке мастӣ. Ва шашум пирист, ки чун мардум пир шавад, аз сурати хеш бигардад ва он навъи дигар аст.

Аммо мардум то хуфта бошад, на дар ҳукми зиндагон бувад ва на дар ҳукми мурдагон. Чунон ки бар мурда қалам нест**", бар хуфта низ қалам нест. Чунон ки гуфтаам

БАЙТ

*Ҳарчанд ба ҷафо пушти маро додӣ хам,
Ман меҳри ту дар дилам нагардонам кам.
Аз ту ба ҷафо набуррам, эӣ шухрасанам,
Ту хуфтаву бар хуфта наронанд қалам.*

Ҳамчунон, кн хуфтани бисёр зиёнкор аст, нохуфтан ҳам зиён дорад, ки агар одамӣ ҳафтоду ду соат, яъне се шабонарӯз ба касд бигузорад ва нахуспад ё ба ситам бедор доранд, он касро бими марг бошад.

Аммо ҳар кореро андозаест. Ҳукамо чунин гуфтаанд, ки шабонрӯзӣ бисту чаҳор соат бошад, ду баҳр бедор бошӣ ва як баҳр бихусбӣ ва ҳашт соат ба тоати Ҳақ таоло ва ба кадхудой машғул бояд буд ва ҳашт соат ба ишрату тайибату рӯҳи хеш тоза доштан ва ҳашт соат бибояд оромидан то аъзоҳо, ки шонздаҳ соат ранча гашта бошад, осуда шавад. Ва ҷоҳилон аз ин бисту чаҳор соат нима бихусбанд ва нима бедор бошанд. Ва коҳилон ду баҳр бихусбанду баҳре ба кори хеш машғул бошанд. Ва оқилон баҳре бихусбанду ду баҳр бедор бошанд, бар ин қисмат, ки ёд кардем, ҳар ҳашт соате аз гунаи дигар...

Ва ҳақиқат дон, ки ҳама зиндаи тан асту ҷон. Ва тан макон асту ҷон мутамаккин. Ва се хосият аст ҷонро чун зиндагонӣ ва сабуки ва ҳаракот. Ва се хосият танрост: марғу сукуниву гаронӣ.

То тану ҷон ба як ҷой бошанд, ҷон ба хосияти хеш танро нигоҳ дорад ва гоҳ дар кор орад ва гоҳ танро ба хосияти хеш аз кор боздорад ва андар ғафлат кашад. Ҳар гоҳе, ки тан хосияти хеш падида кунад, марғу гарониву сукун фуру часпад. Ва масали фуру хуфтан чун хонае бувад, ки бияфтад. Чун хона бияфтад, ҳар кӣ дар хона бошад, фуру гирад. Пас, тан, ки фуру хусбад, ҳама арвоҳи мардумро фуру гирад то на самъ шунавад ва на басар бинад ва на завқ чошнӣ дорад ва на ламс гарониву сабуки ва нармиву дуруштии донад ва на нутқ. Ҳар чӣ дар макони хеш хуфта бувад, эшонро фуру гирад. Ҳифзу фикрат беруни макони хеш бошанд. Эшонро фуру натавонад гирифт. набинӣ, ки чун тан бихусбад, фикрат хоб

ҳамабинад гуногун ва ҳифз ёд медорад то чун бедор шавад, бигӯяд, ки чунину чунин дидам. Агар ин ду низ дар мақоми хеш будандӣ, ҳар дуру фуру гирифтӣ. Чунон ки он дуру на фикрат тавонистӣ дидан ва на ҳифз нигоҳ тавонистӣ дошт. Ва агар нутқу киоб низ дар макони хеш будандӣ, тан дар хоб натавонистӣ шуд. Ва агар хоб кардиву гуфтӣ, он гоҳ хоб худ набудӣ ва роҳату осоиш набудӣ, ки ҳама осудани ҷонварон дар хоб аст. Пас, Ҳақ таоло ҳеҷ чиз бе ҳикмат наёфарид.

Аммо хоби рӯз ва такаллуф аз хештан дур кун. Ва агар натавонӣ андак моя бояд хуфт, ки рӯзи хеш шаб гардонидан на аз ҳикмат бошад. Аммо расми мӯҳташамону мунъимон чунон аст, ки тобистон нимрӯз ба қайлула* раванд, бошад, ки бихуспанд ё на.

Аммо тариқи танаъум он аст, ки чунон ки расм бувад биёсоянд як соат. Агар на бо касе, ки вақти эшон бо вай хуш бошад, хилваг кунанд, то офтоб фуру гардад ва гармо шикаста шавад. Он гоҳ берун оянд. Филҷумла ҷаҳд бояд кард, то бештари умр дар бедорӣ гузорӣ ва кам хуспӣ, кӣ бисёр хуфтан моро худ дар пеш аст.

Аммо ба рӯзу шаб ҳар гоҳ, ки бихоҳӣ хуфт, танҳо набояд хуфт, бо касе бояд хуфт, ки рӯҳи ту тоза дорад, аз баҳри он ки хуфтаву мурда ҳар ду ба қиёс яке бошанд. Ҳеҷ туро аз олам хабар набошад. Лекин яке хуфта бошад бо ҳаёту яке хуфта бе ҳаёт.

Акнун фарқе бояд миёни ин ду хуфта, ки он якеро ба зарурат танҳо ҳамабояд хуфт ва узри очизӣ ва ин хуфтаре, ки изтирор" нест, чаро чунон хуспад, ки он очизи ба изтирор. Пас, мӯниси бистари ин ҷаҳон ҷонафзоӣ бояд, ки муниси он бистар он чунон, ки ҳаст, худ ҳаст то Хуфтани зиндагон аз хуфтани мурдагон пайдо бошад.

Лекин пагоҳ хестан одат бояд кард. Чунон бояд ки пеш аз офтоб баромадан бархезӣ, то вақти тулӯро фаризаи Ҳақ таоло гузорида бошӣ. Ва ҳар касе, ки бо офтоб баромадан бархезад, тангрӯзӣ бошад, аз баҳри он ки вақти намоз аз вай фаргузашта бошад, шумии он вайро дарёбад. Пас, пагоҳ бархез ва фаризаи Ҳақ таоло бигузор. Он гоҳ огози шугаҳои хеш кун. Агар бомдод шугле набошад, хоҳӣ, ки ба шикору тамошо равӣ, раво бошад, ки ба шикору айш машғул бошӣ.

*** Манзаройӣ - некманзар, хушнамурад.

БОБИ ҲАЖДАҲУМ АНДАР ШИКОР КАРДАН

Эй писар, бидон, ки бар асп нишастану шикор кардан ва чавгон задан кори мӯхташамон аст, хосса ба чавонӣ.

Аммо ҳар кореро ҳадду андоза бояд бо тартиб. Ва ҳама рӯз шикор натавон кард ва ҳафта ҳафт рӯз бошад. Ду рӯз ба шикор ва се рӯз ба шароб машгул бош ва ду рӯз ба қадхудои хеш.

Аммо чун ба асп нишастӣ, бар аспии хурд манишин, ки мард агарчи манзаронӣ*" бувад, бар аспии хурд ҳақир намояд. Ва агар марде ҳақир бошад, бар аспии бузург баланд намояд. Ва бар аспии роҳвор ҷуз дар сафар манишин, ки чун асп роҳвор бошад, марди хештанро афканда дорад. Андар шаҳр ва андар мавкиб бар аспии ҷаҳандаву тез бинишин, то аз сабаби тундии вай аз хештан ғофил набошӣ. Ва мудом рост нишин, то зишткор нанамой. Ва дар шикоргоҳ бар хира асп матоз, ки беҳуда асп тохтан кори гуломону кӯдакон бошад. Ва аз паси сибӯъ" асп матоз, ки дар шикори сибӯъ ҳеҷ ғоида набошад ва ҷуз мухотараи ҷон ҳеҷ ҳосил нашавад. Чунон ки ду подшоҳи бузург дар шикори сибӯъ ҳалок шудаанд. Яке ҷадди падари ман Вушмагир ибни Зиёр ва дигар писари амми ман Амир Шараф маодӣ. Пас, бигзор то кехтарони ту битозанд. Ту матоз магар пеши подшоҳи бузург ном ҷустанро ва ё хештан боз намуданро раво бошад.

Пас, агар шикор дӯст дорӣ, ба шикори бозу чарг ва шоҳин ва юзу сағ машгул бош, то ҳам шикор карда бошиву ҳам бими мухотара набошад ва он чи бигирӣ, ба коре бизояд, ки гӯшти сибӯъ на хӯрданро шояд ва на пӯсти ӯ пӯшиданро.

Пас, агар шикори боз кунӣ подшоҳон аз ду гуна кунанд. Подшоҳони Хуросон боз аз даст напарронанд. Мулуки Ироқро расм он аст, ки ба дасти хеш парронанд. Ҳар ду гуна раво бошад. То агар подшоҳ набошӣ, чунон ки меҳоҳӣ, бикун. Ва агар подшоҳ бошиву хоҳӣ, ки худ парронӣ, равост.

Аммо ҳеҷ бозро беш аз як бор напаррон, ки подшоҳ набояд, ки бозеро ду бор парронад. Як бор паррон ва наззора ҳамекун. Агар сайд гирад ё на, бози дигар бистон, то ба талаби он биравад, ки мақсуди подшоҳ аз шикор бояд, ки тамошо бувад, на талаби тӯма. Ва агар подшоҳ ба сағ нахчир кунад, подшоҳро сағ нашоад гирифт. Бояд, ки дар пеши ӯ бандагон кушоянд ва вай наззора ҳамекунад. Ва агар шикори юз кунӣ, албатта юзро аз паси пушти худ бар асп магир, ки зишт бувад аз подшоҳ ёздорӣ кардан ва ҳам дар шартӣ хирад нест сибӯеро дар паси

Тариқи чавгон задани мӯхташамон ин аст, ки ёд карда омад то маълум гардад.

БОБИ БИСТУМ АНДАР КОРЗОР КАРДАН

Эй писар, чун дар корзор бошӣ, он ҷо дирангу сустӣ шарт нест. Чунон ки пеш аз он ки хасм бар ту шом хӯрад, ту бар вай чошт хӯрда бошӣ⁶⁵. Ва чун дар миёни корзор афтода бошӣ, ҳеҷ тақсир макун ва бар ҷони худ мабахшой, ки касеро, ки ба гӯр бояд хуфтан ба хона нахуспад ба ҳеҷ ҳол. Чунон ки ман гуфтам ба зӯфони табарӣ.

РУБОЙ

*Су душман бишир ту дорӣ рамуна,
Наҳаросум вири мири кихун вардуна.
Чини гина дуно, ки: бутш ҳар вуна,
Ба гур хута нахса он кас ба хуна.*

Ва ҳам ин маъниро ба порсӣ гӯям то ҳама касро маълум шавад:

*Гар шер шавад адӯ чи бедор, чи нухуфт,
Бо шер ба шамшер сухан бояд гуфт.
Онро, ки ба гӯр хуфт бояд ба ҷуфт,
Бо ҷуфт ба хони хеш натвонад хуфт.*

Дар маърака то як гом* пеш тавонӣ ниҳод, як гом бозпас манех. Ва чун дар миёни хасмон гирифтор омадӣ, аз ҷанг маёсой, ки аз ҷанг хасмонро ба ҷанг тавон овард. То бо ту ҳаракати рӯзи беҳӣ мебинанд, эшон низ аз ту ҳамешукӯҳанд. Ва андар он ҷой маргро бар дили хеш хуш гардон ва албатта, матарсу далер бош, ки шамшери кӯтоҳ бар дасти диловарон дароз гардад.

Ба кӯшидан тақсир макун. Агар ҳеҷ гуна дар ту тарсе ва сустӣ пайдо ояд, агар ҳазор ҷон дорӣ, яке набарӣ ва камтарин кас бар ту чира гардад ва ту он гаҳ кушта гардӣ ва ба бадномӣ номат барояд. Ва чун ба муборизӣ дар миёни мардон маъруф шавӣ, чун ту таҳовун⁶⁶ кунӣ, аз зиён барой ва дар миёни ҳамсарони хеш шарманда бошӣ. Чун ному нон набошад,

* * Саълу к - роҳзан.

кашзорӣ. Дар миёни ҳаммолони хеш ҳосил шавад ва марг аз ҷунон зиндагонӣ бехтар бошад. Ба номи некӯ мурдан бех, ки ба номи бад зистан.

Ба номи накӯ гар бимирам равост,

Маро ном бояд, ки тан маргост.

Аммо ба хуни ноҳақ далер мабош ва хуни ҳеҷ мусулмон ҳалол мадор, илло хуни саълуқон* ва дуздону наббошон ва хуни касе, ки дар шароит хуни вай рехтан воҷиб шавад, ки балои ду ҷаҳон ба хуни ноҳақ бозбаста бошад.

Аввал он кн дар қисмат муқофоти он биёбӣ. Ва андар ин ҷаҳон зиштном гардӣ. Ва ҳеҷ кехтар бар ту эмин набошад ва умеди хидматгори аз ту мунқатеъ гардад ва халқ аз ту нуфур шаванд ва ба дил душмани ту бошанд. Ва на ҳама муқофоти хуни ноҳақ дар он ҷаҳон бошад, ки ман дар китобҳо хондаам ва низ таҷрибат кардаам, ки муқофоти бадӣ ҳам бад-ин ҷаҳон ба мардум расад. Пас, агар он касро толее нек афтада бошад, ночор ба фарзандони ӯ бирасад. Пас, бар хешу фарзандони хеш бубахшой ва хуни ноҳақ марез. Аммо ба хуни ҳақ, ки салоҳе дар он баста бошад, тақсир макун, ки он тақсир фасоди кори ту гардад.

Ҳикоят

Ҷунон ки аз ҷадди ман Шамсулмаолӣ ҳикоят кунанд, ки ӯ марде буд саҳт қаттол. Гуноҳи ҳеҷ кас авф натавонистӣ кардан, ки марде бад буд. Ва аз бадии ӯ лашкар бар ӯ кинавар гаштанд ва бо амми ман Фалакулмаолӣ яке шуданд. Вай биёмад ва падари хеш Шамсулмаолиро бигирифт ба зарурат, ки лашкар гуфтанд, ки агар ту дар ин кор бо мо яке набошӣ, мо ин мулк ба бегона диҳем. Ҷун донист, ки мулк аз хонадони эшон бихоҳад шуд, ба зарурат аз ҷиҳати мулк ин кор бикард. Ва ӯро бигирифтанду банд карданд ва дар маҳде ниҳоданд ва муваккилон бар вай гумоштанд ва ӯро ба қалъаи Чаношак⁶⁶ фиристоданд. Ва аз ҷумлаи муваккилон марде буд номи ӯ Абдуллои ҷамозабон. Ва дар он роҳ, ки бо вай ҳамарафтанд, Шамсулмаолӣ ин мардро гуфт:

-Ё Абдулло, ҳеҷ донӣ, ки ин кор кӣ кард ва ин тадбир ҷун буд, ки бад-ин бузургӣ шугле бирафт ва ман натавонистам донист?

Абдулло гуфт:

Ин кор фалону фалон сипаҳсолор карданд.

Ва панҷ касро ном бибурд, ки ин шуғл бикарданд ва лашкарро бифирсфтанд. Ва дар миёни ин шуғл ман будам, ки Абдулло ҳам ва ҳамаро ман савганд додам ва бад-ии ҷойгоҳ расонидам. Валекин ту ин корро аз ман мабин, аз худ бин, ки туро ин шуғл аз куштани бисёр афтод на аз гаштани лашкар.

Шамсулмаолӣ гуфт:

Ту галат кардаи маро ин шуғл аз мардум нокуштан афтод, ки агар ман туро бо ин панҷ сипаҳсолор бикӯштам, маро ин коре наафтоди. Ман агар чунин кардаам, кори ман ба салоҳ будӣ ва ман ба саломат будаме.

* * *

Ва ин бад-он гуфтам, ки то дар он ҷӣ мебояд кард, таксир накунӣ ва он ҷи нагузирад*, саҳл нагирӣ ва низ ҳаргиз ходим кардан одат накунӣ, ки ин баробари хун кардан аст. Аз баҳри шахвати хеш насли мусулмоне аз ҷаҳон мунқатеъ кунӣ, бузургтар бедодӣ набошад. Агар ходим бояд, худ ходимӣ карда биёбӣ ва базаи ӯ бар гардани яке дигар бошад ва тани худро аз ин гуноҳ боздошта бошӣ.

Аммо дар ҳадиси корзор кардан, чунон ки фармудам, чунон бош ва бар хештан мабахшӣ, ки то тани хеш хӯрдани сагон накунӣ, номи хешро номи шерон натавонӣ кард...

БОБИ БИСТУ ЯКУМ АНДАР ОИНИ ҶАМЪ КАРДАНИ МОЛ

Эй писар, аз фароз овардани чиз ғофил мабош. Лекин аз ҷиҳати чиз хештан мухотара макун ва ҷаҳд кун то ҳар ҷӣ фароз оварӣ, аз некӯтарин ваҷҳе бошад то бар ту гуворана бошад. Ва чун фароз овардӣ, онро нигоҳдор то ба ҳар ботиле аз даст надихӣ, ки нигоҳдоштан саҳттар аз фароз овардан аст. Ва чун ҳангоми дарбоист харче кунӣ, ҷаҳд кун, то ивази он ҷуд ба ҷой боз ниҳӣ, ки агар бардориву иваз ба ҷо боз наниҳӣ, агар ганҷи Қорун⁶⁷ бувад, сипарӣ шавад". Ва низ дил дар он ҷандон набанд, ки онро абадӣ шиносӣ то агар вақте сипарӣ шавад, андӯҳманд набошӣ, ки гуфтаанд, ки чизе ба душманон яла кардан беҳтар, ки аз дӯстон ҳоҷат хоштан.

Ва саҳт доштан воҷиб дон, ки ҳар кӣ андак моя нигоҳ надорад бисёр ҳам надонад доштан. Кори хеш беҳ дон аз кори касон ва аз коҳилӣ нанг

* Нагузирад - чора набошад.

дор, ки коҳилӣ шогирди бадбахтӣ аст. Ранҷбардор бош, ки чиз аз ранҷ гирд шавад на аз коҳилӣ. Чунон ки аз ранҷ мол фароз ояд ва аз коҳилӣ биравад, ки ҳакимон гуфтаанд: «Кӯшо бошед, то ободон бошед ва хурсанд бошед, то тавонгар бошед. Ва фурутан бошед, то бисёрдӯст бошед».

Пас, он чи аз ранҷу ҷаҳд ба даст ояд, аз коҳиливу аз гафлат аз даст бидодан на аз хирад бошад, ки ҳангоми ниёз пушаймонӣ суд надорад. Чун ранҷ худ барӣ, кӯш то бар ҳам ту хӯрӣ.

Агарчи чиз азиз аст, аз сазовор дарег мадор, ки ба ҳама ҳол кас чизе ба гӯр набарад. Аммо харҷ бояд, ки ба андозаи дахл бошад, то ниёзманд набошӣ, ки ниёз на дар хонаи дарвешон бувад, балки ниёз дар хонае бувад, ки дахл дираме* бошаду харҷ дирамеву ҳаббае". Ҳаргиз он хона бениёз набувад. Бояд чун дираме дахл бувад, дираме кам ҳаббае харҷ кунад, то ҳаргиз дар он хона ниёз набошад.

Ва бад-он чи дорӣ, қонеъ бош, ки қаноат дуввуми бениёзӣ аст. Ва ҳар он рӯзӣ, ки қисмати туст, ба ту расад ва ҳар он коре, ки аз сухани нақӯ ва ба шафоати мардумон рост шавад, мол бар он кор базл макун, ки мардуми бечизро ҳеҷ қадр набошад. Ва бидон, ки мардумони омма ҳама тавонгаронро дӯст доранд бенафъе ва ҳама дарвешонро душман доранд безарурӣ.

Ва бадтарин ҳоли мардум ниёзмандист, ва ороиши мардум дар чизе додан бин ва қарди ҳар касе бар миқдори ороиши эшон шинос. Аммо исрофро душман дар ва шум дон. Ва ҳар чи Худои таоло онро душман дорад, бар бандагони Худои таоло шум бувад, чунон ки гуфтаанд: «Ва ло тусри фуво иннаҳу ло юҳиббул мусрифина»⁶⁸. Чизе, ки Ҳақ субҳонаҳу ва таоло онро дӯст надорад, ту низ онро дӯст мадор. Ва ҳар офатеро сабабест. Сабаби фақр исроф дон. Ва на ҳама исроф нафақот бувад. Дар хӯрдан ва кардану гуфтан ва дар ҳар шуғле, ки бошӣ, исроф набояд кардан. Аз баҳри он ки исроф танро бикӯҳад ва нафсро биранҷонад ва ақдро пажмурунад ва зиндари бимирунад. Набинӣ, ки зиндагонии чароғ аз равшан аст. Пас, агар беҳадду андоза дар чароғ равшан кунӣ, дарҳол чароғ бимирад ва ҳам он равшан, ки сабаби мурдан бувад, чу ба эътидол бувад, сабаби ҳаёт бошад ва он исроф сабаби мамоти ӯ бувад. Пас, маълум шуд, ки чароғ аз равшан зинда бувад, чун аз эътидол бигузарад, исроф падид ояд ва ҳам бадон равшан, ки зинда бувад, ҳам бад-он равшан бимирад. Худои таоло исрофро бад-ин сабаб душман дорад. Ва ҳукамо нарасиданд исроф кардан дар ҳеҷ кор, ки оқибати исроф ҳама зиён аст.

Аммо зиндагонии хеш талх мадор ва дари рӯзӣ ба худ мабанд ва хештанро ба тақдир некӯ дор ва аз он чи дарбоист бувад, тақсир макун, ки ҳар кӣ дар кори хеш тақсир кунад, аз саодат тавфир наёбад ва аз гаразҳо бебаҳра монад. Ва бар хештан он чи дорӣ ва туро дарбоист бошад, ҳазина* кун, ки охир агарчанд чиз азиз аст, аз чон азизтар нест. Дарҷумла ҷаҳди он кун, ки он чи ба даст орӣ, ба салоҳ ба кор барӣ ва чизи хеш ҷуз ба дасти бахилон масупор ва бар муқомир ва шаробхора ҳеҷ устувор мадор ва ҳама касро дузд дон, то чизи ту аз дузд эмин бошад.

Ва дар ҷамъ кардани чиз тақсир макун, ки таносонӣ" дар ранҷ аст ва ранҷ дар таносонӣ. Чунон ки осоиши имрӯз ранҷи фардо бошад ва ранҷи имрӯз осоиши фардо бувад. Ва ҳар чӣ аз ранҷу беранҷ ба даст ояд, ҷаҳд кун то аз ҳар дираме ду донг" харҷи хонаи хеш кунӣ ва аз они аёли хеш. Агарчи дарбоист бувад ва мӯхтоҷ бошӣ, беш аз ин ба кор мабар. Ва чун аз ин рӯй ду донг ба кор биравад, ду донги дигар захира неҳ ва ёд макун ва аз баҳри ворисон бигузор ва айёми заифиву пириро фарёдраси ту бувад. Ва он ду донги дигар, ки боқӣ бимонад, ба таҷаммули хеш сарф кун ва таҷаммули он кун, ки намирад ва куҳан нашавад чун ҷавоҳиру заррина ва симинаву биринҷина ва рӯинаву монанди ин. Пас, агар бештар аз ин чизе бошад, ба хок деҳ, ки ҳар чӣ ба хок диҳӣ, бозёбӣ аз хок ва моя доим бар хок бошад ва суди равону ҳалол.

Ва чун таҷаммул*** сохтӣ ба дар боистеву зарурате, ки туро бошад, таҷаммули хонаро мафурӯш ва мағӯй, ки эй мард, ки акнун зарурат аст бифурӯшам, вақте дигар бозхарам, ки аз баҳри халале агар чизе аз таҷаммули хона бифурӯшӣ ба умеди ивази бозхаридан магар харида нашавад ва он аз даст бишавад ва хона тиҳӣ бимонад. Пас, дер набошад, ки муфлистари ҳама муфлисон ту бошӣ. Ва низ ба ҳар зарурате, ки туро пеш ояд, вом† макун ва чизи хеш ба гарав манеҳ.

Ва албатта, зар ба суд мадеҳу маситон ва вом хоستان залиливу камозармии бузург дон. Ва то битавонӣ, ту ҳам ҳеҷ касро як дирам вом мадеҳ, хосса дӯстонро, ки вом хоستان аз дӯст бузургтарин озоре бошад. Пас, чун вом додӣ, он дирамро аз хостаи хеш машумор ва дар дил чунин дон, ки ин дирам бад-ин дӯст бахшидам ва то бознадиҳад, аз вай маталаб то ба сабаби тақозо дӯстӣ мункатеъ нашавад, ки дӯстро зуд душман тавон кард, аммо душманро дӯст гардонидан нек душвор аст, ки он кори кӯдакон аст ва ин кори пирони оқили доҳӣ.

* Ҳазина - харч.

† Таҷаммул -асбоби ороиш, зебу зиннати хона.

Эй писар, агар ба Ту касе амонат бидиҳад, ба ҳеҷ ҳол мапазир ва чун пазируфтӣ нигоҳ дор. Аз он чи амонат пазируфтан бало бувад. Тариқи ҷавонмардиву мардӣ он аст, ки амонат напазирӣ ва чун пазируфтӣ, нигоҳ дорӣ, то ба саломат ба худованд* бозрасонӣ.

Ман марде таррорам ва ту ин зар ба ман додӣ, то аз гармоба барой.

Мард гуфт:

Агар таррорӣ, чаро зари ман набурдӣ ?

Таррор гуфт:

Агар ба саноати хеш будаме, агар ин ҳазор диноҳ будӣ, наандешидам аз ту ва як ҷав боз наодоаме. Валекин ту ба зинҳор ба ман супурдӣ ва дар ҷавонмардӣ набошад, ки ба зинҳор ба ман омадӣ, ман бар ту ноҷавонмардӣ кардам, шартӣ мурувват набудӣ.

* * *

Пас, агар мустаҳлик шавад* бар дасти ту бе мурод, агар иваз бозхари нек бувад ва агар туро дев аз роҳ бибарад, тамаъ дар вай кунӣ ва мункир шавӣ, бағоят хато бувад ва агар ба худованди ҳақ бозрасонӣ, бисе ранҷо, ки ба ту расад дар ниғаҳ доштани он чиз ва чун ранҷо бисе бикашӣ ва он чиз бад-ӯ боздихӣ, ранҷо бар ту бимонад ва он мард ба ҳеҷ рӯй аз ту миннат надорад. Гӯяд, ки чизи ман буд, он ҷо ниҳодам ва боз биёвардам. Ва рост гӯяд. Пас, ранҷо кашидани беминнат бар ту бимонад ва музди ту он бувад, ки ҷома биолояд ва агар мустаҳлик шавад, ҳеҷ кас бовар накунад ва ту бе хиёнате наздики мардумон ҳоин бошӣ ва миёни ашқоли" ту ҳурмати ту биравад ва низ касе бар ту эътимод накунад. Ва агар бо ту бимонад, ҳаром бувад ва вуболе азим дар гардани ту бимонад ва дар ин ҷаҳон бархурдор набоши ва дар он ҷаҳон уқубати ҳақтаоло ҳосил шавад.

ФАСЛ

Аммо агар ба касе вадияте" ниҳӣ, пинҳон манех, ки на касе чизе аз он ту аз вай бихоҳад ситад. Ва бе ду гувоҳии адл чизи хеш ба касе манех вадият ва бад-он чи дихӣ, ҳуҷҷате аз вай биситон, то аз доварӣ раста бошӣ. Пас, агар ба доварӣ афтад, ба доварӣ далер мабош, ки далерӣ ба доварӣ нишони ситамгарист. Ва то тавонӣ ҳаргиз савганди рости дурӯғ махӯр ва худро ба савганд хӯрдан маъруф макун, то агар вақте савганд боядат хӯрдан, мардумон туро бад-он савганд ростгӯй доранд.

Ҳарчанд тавонгар бошиву некном ва ростгӯй бошӣ, ҳештан аз ҷумлаи дарвешон дон, ки бадному дурӯғзанро то қиёмат ҷуз дарвешӣ набошад. Ва амонатро кор банд, ки амонатро кимиёи зар гуфтаанд ва ҳамеша тавонгар зий, яъне ки амин бошу рост гӯй, ки моли ҳама олам аминонрост ва ростгӯёнро. Ва бикӯш, ки фиребанда набошӣ ва ҳазор кун, то фирефта нашавӣ, хосса дар барда харидан.

БОБИ БИСТУ СЕЮМ

АНДАР БАРДА ХАРИДАН ВА ШАРОИТИ ОН

Эй писар, агар барда" харӣ ҳушёр бош, ки одамӣ харидан илмест душвор, ки бисёр бардаи некӯ бувад, ки чун ба илм дар вай нигарӣ, ба хилофи он бошад. Ва бештари халқ гумон баранд, ки барда харидан аз ҷумлаи бозаргонихост. Бидон, ки барда харидан ва илми он аз ҷумлаи файласуфӣ аст, ки ҳар касе, ки матое харад, ки онро нашиносад, мағбун"* бошад. Ва мӯътабартарин шинохтани одамӣ аст, ки айбу ҳунари одамӣ бисёр аст ва як айб бошад, ки сад ҳазор ҳунарро бипӯшонад ва як ҳунар бошад, ки сад айбро бипӯшонад. Ва одамиро натавон шинохт, илло ба илми фиросат*** ва таҷрибат. Ва тамоми илми фиросат илми нубувват аст, ки ба камоли ӯ ҳар касе нарасад, илло пайғамбаре мурсал, ки ба фиросат битавонад доништан неку бади мардумро аз ботин.

Аммо чандон, ки шарт аст, андар широи мамолик' ҳунари ӯву айби ӯ бигӯям ба қадри тоқати хеш то маълум шавад.

Бидон, ки дар широи мамолик се шарт аст. Яке шинохтани айбу ҳунари зоҳиру ботини эшон аз фиросат. Дигар он, ки аз иллатҳои ниҳону ошкоро оғаҳ шудан ба аломат. Се дигар доништани ҷинсҳо ва айбу ҳунари ҳар чизе.

Аммо аввал шарти фиросат он аст, ки чун банда бихарӣ, нек тааммул кун, аз он ки бандагонро муштарӣ аз ҳар гуна бошад. Касе бувад, ки ба рӯй нигарад ва батну атроф нанигарад ва касе бошад, ки ба рӯй нанигарад, батну атроф нигарад. Нафису наим хоҳад, ё шахму лаҳм".

Аммо ҳар кас, ки дар банда нигарад, аввал дар рӯй нигарад, ки рӯи ӯ пайваста тавон дидан ва тани ӯ ба авкот бинӣ. Аввал дар чашму абруи ӯ нигоҳ кун ва он гоҳ дар биниву лабу дандон. Пас дар мӯи ӯ нигар, ки Худои азза ва ҷалла ҳама одамииёро накӯӣ дар чашму абру ниҳодааст ва малоҳат дар биниву ҳаловат дар лабу дандон ва тароват дар пӯсти рӯй ва

* Ашқол - шаклҳо, яъне ҳаммоиандон, дӯстон.

Вадиат - амонат.

Барда —ғулом.

Мағбун - фиребхӯрда, фирефгашуда.

Илми фиросат - илми қиёфашиносӣ (аз рӯи қиёфа муайян кардани боғини инсон).

Широи мамолик — харнданн гуломон. *| Шахму лаҳм — чарбую гӯшт, яъне фарбсх.

мӯи сарро музайяни ин ҳама гардонид. Аз баҳри он ки мӯи сар аз баҳри зинат офарид.

Чунон бояд, ки андар тани ҳама нигоҳ кунӣ. Чун ду чашму абрӯӣ некӯ бувад ва дар бинӣ малоҳату дар лабу дандон даловат ва дар пӯст тароват, бихар ва ба атрофи ӯ машғул мабош. Пас, агар ин ҳама набошад, бояд, ки малех бувад. Ва ба мазҳаби ман малехи бенекӯӣ, бех, ки некӯи бемалоҳат ва гуфтаанд, ки банд аз баҳри коре бояд. Бибояд донист, ки ба чӣ фиросат бояд харидан ба аломати ӯ.

Ва аломати ғуломи донову рӯзбех он аст, ки ростқомат бояд, мӯътадилмӯю мӯътадилгӯшт, сапедии лаълфом, паҳнкаф, кушода миёни ангуштон, паҳнпешонӣ, шаҳлочашм, кушодарӯӣ, беҳад ханданокрӯӣ. Ва ин чунин ғуломро аз баҳри илм омӯхтан ва кадхудой фармудан ва хозинӣ"" ва ба ҳар шуғле сиқат*** бувад.

Ва аломати ғуломе, ки малоҳиро* шояд нармагӯшту камгӯшт бояд, ки бувад, хосса пурпушту бориқангӯшт, на лоғару на фарбех. Ва бипарҳез аз ғуломе, ки бар рӯи ӯ гӯшти бисёр бувад, ки ҳеҷ натавонад омӯхтан. Аммо бояд, ки нармагӯшт бувад ва кушода миёни ангуштон ва тунукпӯст ва мӯяш на саҳт дарозу на саҳт кӯтоҳ ва на саҳт сурху на саҳт сиёҳ, шаҳлочашм, зери пой ӯ ҳамвор. Инчунин ғулом ҳар пешае, ки дақиқ бувад, зуд омӯзад, хосса хунёгарӣ.

Ва аломати ғуломе, ки силоҳро шояд, ситабрмӯӣ бувад тамомболову ростқомат ва қавитаркибу саҳтгӯшт ва ситабрангӯшту ситабрустухон. Ва пӯсту андоми ӯ дурушт бувад ва саҳтмафосил, кашадаурук, рағу пай ҳама дар тан пайдо ва ангеҳтаву паҳнкаф ва фарохсинаву китф, ситабргардан. Агар сари ӯ аслаъ† бувад, бех бошад. Ва тихишикамӯ барчидасурайн ва асабҳову соқи пойи вай чун меравад, баркашида мешавад бар боло ва дарҳамкашидарӯӣ бибояд. Бояд, ки сиёҳчашм бувад. Ва ҳар ғулом, ки ӯ чунин бувад, муборизу шуҷоъ ва рӯзбех бувад.

Ва аломати ғуломе, ки ходимии сарои занонро шояд, сиёпӯсту туршрӯӣ ва дуруштпӯсту хушкандом ва тунукмӯю бориқовоз ва бориқпою ситабрлаб ва паҳнбиниву кӯтоҳа! мунҳадабқомату ‡ бориқтардай. Чунин ходиме сарои занонро шояд. Аммо нашоад, ки сапедпӯст бувад ва сурхгуна. Ва парҳез кун аз ашҳар§*, хосса фуруд

* Малоҳӣ - мутрибӣ, сурудхонӣ, хунёгарӣ.

** Асл аъ - бемӯӣ.

‡ Хозинӣ - хазинадорӣ.

§ Сикат — муносиб.

афтода мӯй ва нашоёд, ки дар чашмаш руунату тарӣ бувад, ки чунин кас бо зан дӯст бувад ё қавода* бувад.

Ва аломати ғулومه, ки бешарму авон бувад ва сутурбониро шояд, бояд, ки кушодаабрӯву фарох ва азракчашм бувад ва пилқҳои чашми ӯ ситабру ашҳар бувад ва чашмаш кабуду сапедии чашми ӯ мунаққат бувад ба сурхӣ. Дарозлабу дандон ва фарохдаҳон бувад. Чунин ғулум саҳт бешарму нопок бувад ва беадабу шарир ва балочӯ бувад.

Ва аломати ғулومه, ки фаррошиву таббохиро шояд, бояд, ки покрӯю поктаи ва борикдасту пой бувад ва шаҳлочашме, ки ба кабудӣ гирияд ва тамомқомату хомӯш ва мӯи сари ӯ майгун ва фуруд афтода. Чунин ғулум ин корҳоро шояд, аммо ба шарте ки гуфтам, аз ҷинс хабар бояд дошт, чи ҷинсу айбу ҳунар ҳар ки бибояд доништан, ёд кунам. Бидон, ки турк на як ҷинс аст на ҳар ҷинсиро табъеву гавҳаре дигар аст. Ва аз ҷумлаи эшон аз ҳама бадхӯтар қибчоқ ва ғуз бувад ва аз ҳама хушхӯтар ва ба ишрат фармон бардортар хутаниву халлуҳи ва тибетӣ бувад. Ва аз ҳама шуҷоътару далертар тарқои бувад ва тоториву яъмои ва чигилӣ. Ва ба ҷамъ маълум кунад ва аз ҳама болокаштару коҳилтар ва созандатар чигилӣ бувад ва ба ҷамъ маълум кунад, ки аз турк неқӯй батафсил ва зишт батафсил нахезад. Ва ҳинду ба зидди ин аст, чунон ки чун дар турк нигоҳ кунӣ, сарбузург бувад ва рӯйпахн ва чашмҳо танг ва паҳнбинӣ ва лабу дандон на неқӯ. Чун як-якро бинигарӣ, ба зоти хеш на неку бувад. Валекин чун ҳамаро ба ҷамъ нигарӣ, сурате бувад саҳт неқӯ. Ва сурати ҳиндувон ба хилофи ин аст: чуи як-якро бинигарӣ, ҳар яке ба зоти хеш неқӯ намояд. Валекин чун ба ҷамъ бинигарӣ, чун сурати туркон нанамояд.

Аммо туркро зотеву рутубате ва сафоеву ҷамоле ҳаст, ки ҳинду ро бошад. Аммо ба тароват даст аз ҳама ҷинсҳо бурдаанд. Лоҷарам аз турк ҳар чи хубтар бошад, бағоят хуб бошад ва он чи зишт бошад, бағоят зишт бошад. Ва бештар айби эшон он аст, ки кундхотир бошанд ва нодону шағабнок' бошанд ва ба шаб саҳт баддил бошанд ва он шуҷоат, ки ба рӯз доранд, ба шаб надоранд ва саҳтдил бошанд. Аммо ҳунари эшон он аст, ки шуҷоъ бошанд ва бериё ва зоҳирдушман ва мутаассиб ба ҳар коре, ки ба вай супорӣ ва нармадом бошанд ба ишрат. Ва аз баҳри таҷаммул беҳ аз эшон ҳеҷ ҷинс нест.

* Кавода-даллол, дала.

Шағабнок - бадхот.

Мумталий - пур.

Сарғи дамавий - дарди сар аз баландии фишори хун.

Сахдонӣ ва румӣ ва олонӣ қариб ба таъби туркон бошанд. Валекин аз туркон бурдбортар бошанд ва дар миёни эшон чанд айб аст. Аммо олонӣ ба шаб далертар аз турк бошад ва худованддӯстдор бувад, агар ба феъл наздиктар бувад. Лекин ҳамчун турк нафис бошанд ва айби эшон дуздӣ аст ва бефармонӣ ва ниҳонкорӣ ва бешикебой ва кайдкор ва сусткорӣ ва худованддушманӣ ва бевафой ва гурезӣ. Аммо ҳунараш он бошад, ки нармандом бошад ва матбӯъ бошад ва гарммағзу оҳистакор ва дуруштзабон ва далер ва роҳбар ва ёдгир. Ва айби румӣ он бувад, ки бадзабон ва баддил бувад ва роҳбар ва сусттабъ ва коҳил ва зудхашм ва худованддушман ва гурезпой ва ҳарис ва динордӯст. Ва ҳунараш он бувад, ки хештандор ва меҳрубон ва хушбӯй ва кадхудои сарой ва рӯзбеҳ ва нақӯй ва чабопиш оҳдор бувад.

Аммо айби арманӣ он бувад, ки бадфеъл ва дузд ва шӯхгии ва гурезанда ва бефармон ва беҳудагӯй ва дурӯтзан ва куфрдӯст ва баддил ва беқувват ва худованддушман ва сар то пой ва ба айб наздиктар бувад, ки ба ҳунар. Вадекин тезфаҳму коромӯз бошанд.

Ва айби ҳиндувон он бувад, ки бадзабон бошад ва дар хона канизакон аз вай эмин набошанд. Аммо аҷноси ҳинду на чун дигар қавм бошанд. Аз баҳри он ки ҳама халқ бо якдигар омехтаанд, магар ҳиндувон. Ва аз рӯзгори Одам боз одати эшон чунин аст, ки ҳеҷ пешавар ба хилофи якдигар пайванд накунад. Чунон ки бакколон духтар ба баққол диҳанд ва бихоҳанд ва қассобон ба қассобон, хаббозон ба хаббозон ва лашкарӣ ба лашкарӣ ва бараҳман ба бараҳман. Пас дараҷаи эшон. Ҳар чинсе аз эшон таъбе дигар доранд ва ман шарҳи ҳар як натавонам дод. Китоб аз ҳоли худ бигардад. Аммо беҳгарини эшон ҳам меҳрубон бувад ва ҳам бахираду род ва шучоъ бувад ва кадхудой бувад ва бараҳман ва донишманд бувад.

Ва нубӣ ва ҳабашӣ беайбтаранд. Ва ҳабашӣ аз нубӣ беҳ бувад, ки дар ситоиши ҳабашӣ хабар бисёр аст аз пайғамбар (а). Ин буд маърифати аҷнос ва ҳунар ва айби ҳар як.

Акнун шартӣ сеюм он аст, ки огоҳ бошӣ аз иллатҳои зоҳиру ботин ба аломат. Ва он чунон аст, ки дар вақти харидан ғофил мабош ва ба як назар розӣ мабош, ки ба аввал назар бисёр хуб бошад, ки зишт намояд ва бисёр зишт бувад, ки хуб намояд. Дигар он ки чехраи одамӣ пайваста ба ранги худ набошад, гоҳ ба хубӣ гирояду гоҳ ба зиштӣ. Ва нек нигоҳ кун дар ҳама андом то бар ту чизе пӯшида нагардад ва бисёр иллатҳо ниҳон бувад, ки қасди омадан кунад ва ҳанӯз наёмада бошад то чанд рӯз бихоҳад омадан. Онро аломатҳо бувад. Агар дар гуна лаҳте зардфомӣ

бошад ва ранги лабаш гашта бувад ва пажмурда бошад чашмхояш, далели бавосир бувад. Ва агар пилки чашм омос дорад, далели истисқо бувад. Ва сурхии чашм ва мумталӣ "будани рағҳои пешонӣ далели сарғи дамавӣ" бувад. Ва дер чунбонидани мижгону лаб чунбонидани бисёр далели молихулис кунад. Ва кажжи устухони бинӣ ва ноҳамвори бинӣ далели носур ва навосири бини бошад. Ва мӯи саҳти сиёҳ ва саҳти ситабр ва хашин, чунон ки ҷой-ҷой сиёҳтар бувад, далел кунад, ки мӯи ӯ ранг карда бошанд. Ва бар тан ҷой-ҷой, ки на ҷои доғ бувад, доғ бинӣ ва ваҳш" карда, нигоҳ кун то зерӣ ӯ барас набошад. Ва зарди чашм далели ярақон" бувад.

Ва ҳангоми харидан ғуломро бихобон ва ҳар ду паҳлӯи вай бимол ва нек бинигар то ҳеҷ дарде ва омос дорад. Ва агар дорад, дарди ҷигару сипурз бошад.

Чун ин иллатҳои ниҳонӣ таҷассус кардӣ, аз ошкоро низ бӣҷӯӣ. Аз бӯи даҳону бӯи бинӣ ва носур ва гаронии ғӯш ва сустии гуфтор ва ноҳамвори сухан ва рафтан бар тариқ ва дурустиву саҳтии буни дандонҳо то бар ту маҳрафа нақунанд.

Он гоҳ чун ин ҳама, ки гуфтам, дида бошӣ ва маълум гардонид, ҳар барда, ки бихарӣ, аз мардумӣ ба салоҳ ҳар то дар хонаи ту ҳам ба салоҳ бошад. Ва то аҷамӣ ёбӣ, порсигӯӣ маҳар, ки аҷамиро бихарӣ, ба ҳӯи хеш тавонӣ баровардан ва порсигӯиро натавонӣ. Ва ба вақте ки шаҳват бар ту ғолиб бошад, бардаро ба арз пешӣ хеш маҳох, ки аз ғалабаи шаҳват дар он вақт зишт ба чашми ту хуб намояд. Нахуст таскини шаҳват кун ва он гоҳ ба харидан машғул шав. Ва он бардае, ки ба ҷои дигар азиз буда бошад, маҳар, ки агар вайро азиз надорӣ, ё бигурезад ё фурӯхтан хоҳад ё ба дил душмани ту шавад. Ва чун вайро азиз дорӣ, аз ту миннат надорад, ки худ ҷои дигар ҳам чунон дида бошад. Ва барда аз ҷое ҳар, ки ӯро дар хона бад дошта бошанд, ки ба андак моя неқдошти ту аз ту сипос дорад ва тӯро дӯст гирад.

Ва ҳар чанд гоҳе бардагонро чизе бибахш, мағзур, ки пайваста мӯҳтоҷи дирам бошанд, ки ба зарурат талаби дирам раванд. Ва бардаи қимате ҳар, ки гавҳари ҳар кас ба андозаи қимати вай бувад. Ва он бардае, ки хоҷаи бисёр дошта бошад, маҳар, ки зани бисёршӯю бардаи бисёрхоча сутуда надорад. Ва он чи харӣ рӯзафзун ҳар ва чун банда ба ҳақиқат фурӯхтан хоҳад, маситез ва бифурӯш, ки ҳар бардаву зан, ки талоқу фурӯхтан хоҳад, бифурӯшу талоқ деҳ, ки аз ҳар ду шодмона набошӣ. Ва агар барда ба амдан коҳилӣ кунад ва ба қасд дар хидмат тақсир кунад, на ба саҳву хато вайро рӯзбеҳӣ маёмӯз, ки вай ба ҳеҷ ҳол

Чун ба сари байъ расиди, агар хоҳӣ, ки хона хари, дар кӯе хар, ки мадуми муслеҳ бошанд ва ба канораи шаҳр махар ва андар буни бора" махар Ва аз баҳри арзонӣ хонаи вайрон махар. Ва аввал ҳамсоя нигар, ки гуфтаанд: «Алҷору сумма аддору»⁶⁹.

Бузрчмехри ҳаким гуяд: «Чаҳор чиз балои бузург аст: Аввал ҳамсояи бад, дуввум аёли бисёр, сеюм зани носозгор, чаҳорум тангдастӣ».

Ва ба ҳамсоягии алвиён, адбатта, махар ва аз они донишмандону ходимон махар. Ва чаҳд кун то дар он кӯй харӣ, ки тавонгартар ту боши. Аммо ҳамсояи муслеҳ гузин: Ва чун хона харидӣ, ҳамсояро ҳаққу ҳурмат дор, ки чунин гуфтаанд: «Алҷору аҳаққу»⁷⁰.

Ва бо мардумони кую маҳаллат неқӯ зиндагонӣ кун ва беморонро пурсидан рав ва ҳудовандони таъзиятро ба таъзияту ба чанозаи мурдагон рав ва ба ҳар шуғл, ки ҳамсояро бошад, бо вай мувофиқат кун. Агар шодӣ бувад, бо вай шодӣ кун ва ба тоқати хеш ҳадя фирист ё хурдани, ё доштани то мӯхташамтарини кӯй ту бошӣ ва кӯдакони кӯю маҳаллатро бипурсу биनावоз ва пирони кӯйро бипурсу ҳурмат дор ва дар масчиди кӯй ҷамоат ба пой дор. Ва моҳи рамазон ба шамъу кандил фиристодан тақсир макун, ки мардумон бо ҳар касе он роҳ доранд, ки эшон бо мардумон доранд.

Ва бидон, ки ҳар чӣ мардумро бояд аз неку бад аз варзидаи худ ёбад, ки бошад. Пас, нокарданӣ макун ва ногуфтани мағӯй, ки ҳар кас, ки он кунад, ки набояд кардан, он бинад, ки набояд дидан. Аммо ватани хеш то битавонӣ дар шаҳрҳои бузург соз ва андар он шаҳр бош, ки туро созвортар бошад. Хона чунон хар, ки боми ту аз дигар бомҳо баландтар бувад, то чашми мардумон бар хонаи ту наҷфтад, лекин ту ранчи нигаристан аз ҳамсоя дур дор.

Ва агар зайъат" харӣ, бе ҳамсояву бе маъдан махар. Ва ҳар чи харӣ, ба фарохсол хар ва то зайъат бемақсум ва бешубҳат ёбӣ, бомақсум ва бошубҳат махар. Ва хоستان бе мухотара зайъатро шинос. Аммо чун зайъат харӣ, пайваста дар андешаи иморати зайъат бош.

Муслеҳ - хайрхох, иакукор.

** Буни бора -зери теппа, иазди калъа.

*** Зайъат замини кишт.

Ҳар руз иморате нав хамекун, то ҳар вақт дахле* ба навӣ хамеёбӣ. Албатта, аз иморат кардани зиёъ ва икор маёсой, ки зиёъ чунон дон, ки ҷумла биёбонҳо зиёби туст ва дахдро ҷуз ба иморат натавон ёфт.

БОБИ БИСТУ ПАНЧУМ АНДАР ХАРИДАНИ АСП

Бидон, эи писар, ки агар асп харӣ, зинҳор гӯш дор то бар ту ғалат наравад, ки ҷавҳари аспу одамӣ яксон аст. Аспи неку марди некро ҳар қимате, ки ииҳӣ баргирад. Чунон ки аспи бадрову одами бадро ҳарчанд накӯҳӣ тавон накӯҳидан. Ва ҳукамо гуфтаанд, ки ҷаҳон ба мардумон ба пой аст ва мардум ба ҳайвон. Ва некӯтарини ҳайвон аз ҳайвонот асп аст, ки доштани ӯ ҳам аз қадҳудоист ва ҳам аз мурувват. Ва дар масал аст, ки аспу ҷомаро некӯ дор, то аспу ҷома туро некӯ дорад.

Ва маърифати неку бади асп аз мардум душвортар аст, ки мардумро бо даъвӣ маънӣ бошад ва аспро набошад, балки даъвои асп дидор аст. То аз маънии асп хабар ёбӣ, аввал ба дидор нигар, ки агар ба ҳунар ғалат кунӣ, ба дидор ғалат накунӣ, ки ағлаб аспи некро сурат некӯ бувад ва бадро бад бошад. Пас, накӯтар сурате, чунон ки устодони байтор гуфтаанд, он аст, ки бояд ки дандони ӯ бориқ бувад ва пайваста ва сапед ва лаби зерин дарозтар ва бинӣ баланду фарох ва баркашида ва паҳнпешонӣ ва дарозгӯш ва миёни гӯшҳо баркашида ва кушода ва оҳиҳтакардан", бориқбунгоҳ, гарданситабру ситабрхурдагоҳ ва забарин қасаба кӯтоҳтар аз зерин, хурдмӯй, сумҳои вай сиёҳу дароз ва гирдпошна, баландпушт, кӯтоҳтиҳигоҳ, фарохсина, миёни дасту пойҳои ӯ кушода, дум кишану дароз, парраи думи ӯ бориқ ва сиёҳхояву сиёҳчашм ва сиёҳмижжа ва дар роҳ рафтан хушёр ва молидахурдгоҳ, кӯтоҳпушт, муаллақсурайн, аризкафал*"" ва дарунсӯи рони ӯ пургӯшт ва ба ҳам дарраста. Чун савор бар хештан ҳаракат кунад, бояд, ки аз ҳаракати мард огоҳ бошад.

Ин аломатҳо, ки гуфтам, аналитлоқ*"" дар ҳар аспе бояд ки бувад ва дар ҳар аспе, ки инҳо бувад, неқ бувад ва он чи дар аспе бувад ва дар, дигаре набувад, ки бештарин рангҳои асп кумайту хурмогун аст, ки ҳам неку бувад ва дар гармову сармо сабур бошад ва ранҷкаш. Аммо аспи чарма хинги заиф бувад. Агар хоя на мисли ронҳои най на суму даст на пою фаш ва носияву дум сиёҳ бувад, неқ бошад. Ва аспи зарда он ҷинс, ки бағоят зард бувад, неқ бувад ва бар вай дирам-дирам сиёҳ ва башу носия" ва думу хоя ва куну миёни рон ва чашму лаби у сиёҳ бувад. Ва аспи саманд бояд, ки ҳамчунин бошад. Ва адҳам бояд, ки сиёҳтарин бувад ва набояд ки сурхчашм бувад, ки бештар аспи сурхчашм девона бошад ва маъюб. Ва аспи бўз"" кам бошад, ки неқ бошад. Ва абраш бештар бад

бошад, хосса, чашму кун ва хояву думи ӯ сапед бувад. Ва аспи диза, ки сиёҳқавоим бошад, бар он сифат бувад, ки зардaro гуфтем, нек бувад.

Ва аспи аблақ носутуда бувад ва кам нек бошад. Ва ҳунарҳову айби аспон бисёр аст.

Чун ҳунарҳои аспон бидонистӣ, айбҳои эшон низ бидон, ки андар эшон низ чанд гуна айб аст. Ва айбе, ки ба кор зиён дорад ва ба дидор зишт бошад, агар на чунин бошад, лекин майшум**" бувад ва соҳибкуш бошад ва бошад, ки то иллатҳои бад ва ҳӯйҳои бад дорад, ки баъзе битавон бурд ва баъзе натавон бурд. Ва ҳар айбу иллатеро номест, ки бад-он битавон доништан, чунон ки ёд кунам.

Бидон, ки иллати асп яке он аст, ки гунг бошад. Ва аспи гунг бисёр роҳ гум кунад ва аломаташ он аст, ки чун модииро бўяд, агарчи барфурӯҳилад, бонг накунад. Ва аспи аъшо, яъне шабқур батар бувад ва аломати вай он аст, ки ба сабаби чизе, ки аспон аз он натарсанд, битарсаду бирамад ва ҳар ҷои бад, ки надонӣ, биравад ва парҳез накунад. Ва агар асп кар бувад, аломати вай он аст, ки чун бонги аспон шунавад, ҷавоб надихад ва модом гӯш боз пасифканд дорад.

Аспи чап бад бувад ва хато бисёр кунад ва аломати вай он аст, ки чун ба даҳлезе даркашӣ, нахуст дасти чап андар ниҳад.

Ва аспи аъмаш он бувад, ки рӯз бад бинад ва аломаташ он аст, ки ҳадақаи чашми вай сиёҳ бувад, ки ба сабзӣ занад ва модом чашм кушода дорад, чунон ки мижа бар ҳам назанад ва ин айб бошад ва бошад, ки дар ҳар ду чашм бошад.

Чарма -сафед.

* Башу носия ёлу пешонӣ.

** Аспи бўз аспи кабудчатоб.

**** Майшум -бад, номуборак.

Ҳарчанд ки ба зоҳир аспи аҳвал* маъюб бувад, аммо арабу ачам муттафиқанд, ки муборак бошад. Ва чунин шунидаам, ки Дулдул⁷¹ аҳвал буд. Ва аспи арҷал як пой ё як даст сапед бошад. Агар пой чапу даст чап сапед бувад, шум бувад. Ва аспи азрак" агар ба ҳар ду чашм бувад, раво бувад ва агар ба як чашм азрак бошад, маъюб бувад, хосса, ки чап бувад. Ва аспи муғраб бад бувад, яъне сапедчашм бад бувад. Ва аспи бўра низ бад бувад. Ва аспи ақвад низ бад бувад, яъне ростгардан ва чунин асп андар ваҳд"* нек нанигарад. Ва аспи ҳўл бад бувад, аз баҳри он ки ҳар ду пояш каж бувад ва ба порсӣ «камонпой» хонанд ва бисёр афтад. Ва аспи қолё шум бувад, он ки болои коҳил гирдано мӯй дорад ва маҳқӯъ

ҳамчунин, он ки гирдано зери бағалаш бувад. Агар ба ҳар ду ҷониб бувад, шумтар бувад. Ва аспӣ фарсун ҳам шум бувад, ки гирдано болои сум дорад аз дарунсӯ ва аз берунсӯ раво бошад. Ва асдаф бад бувад, яъне сум дарнавашта ва онро аҳнаф низ хонанд. Ва он ки дасташ ё пояш дароз бувад ҳам бад бувад ба нишебу фароз ва онро афрақ хонанд.

Ва аспи аъзал ҳам бад бувад, яъне каждум ва ўро кашаф гӯянд, яъне ҳамеша авраташ пайдо бошад. Ва аспи сагдум низ бад бувад. Ва аспи афҳаҷ низ бад бувад, он ки пой бар ҷои дасти худ натавонад ниҳод. Ва аспи асбақ низ бад бошад, доим ланг бувад, аз он бувад, ки дар мафосил гудад"" дорад. Ва аспи арун ҳам бад бувад ва аз он бувад, ки дар мафосили даст устухон дорад. Ва агар дар мафосили пой дорад, афрак хонанд. Ҳам бад бувад ва саркашу гурезанда ва бисёрбонгу заррот ва лагадзан ва он ки дар саргин афкандан даранг кунад ва он ки нар бисёр фуру ҳилад, бад бувад. Ва аспи зоғчаши шабкӯр бувад.

Ҳикоят

Дар ҳикояте шунидам, ки чӯпони Аҳмади Фариғун⁷² рӯзи Наврӯз
пеши вай бирафғ бе ҳадяи наврӯзӣ ва гуфғ:

- Зидагонии ҳудовад дароз бод! Ҳадяи наврузӣ наовардам аз он ки бишорате дорам бех аз ҳадя.

Аҳмади Фаргун гуфт:

- Бигуй.

Чупон гуфт:

- Туро дӯш ҳазор курраи зоғашм зодаст.

Аҳмад вайро сад чӯб фармуд задан ва гуфт:

Ин чи башорат буд, ки маро овардӣ, ки туро ҳазор курраи шабкӯр
бизод.

* * *

Акнун чун ин бигуфтам ва иллатҳои аспон бидонистӣ, иииз бидон, ки ҳар якеро номест чун асор* ва каъоб ва машмаш ва аран ва шуқоқ ва қамъ ва номвара ва ҷузом ва барс ва ҷард ва намда ва мадах ва пуфха ва фанд ва иргиош ва саратон ва фотиқ ва мактоф ва қуфос ва хапоқ ва раун ва маъап ва изоз ва самал ва сафтани ва раҳса ва бара.

Ин ҳама иллатҳо мучмал бигуфтам. Агар ҳама тафсир кунам, дароз гардад. Ин ҳама, ки гуфтам, айб аст ва пирӣ аз ҳама айбҳо батар бувад.

* * Ҳамолон - наздикон.

Ии ҳама айбҳо, ки гуфтам, битавон бурдан ва айби пириро натавон бурдан.

Аммо аспӣ бузург ҳар то панҷдонгӣ. Агарчи мард манзаропӣ бошад, бар аспӣ кӯчак ҳақир намояд. Ва бидон, ки пахлуӣ аспон бештар аз ҷониби рост устухон зиёдат бошад. Бишумор, агар ду бо якдигар рост бувад, бихар ва зиёдат аз он чи арзад, ки ҳеҷ асп аз вай сабак натавонад бурд. Ва ҳар чӣ бихарӣ аз ҷаҳорпою зиёу ақор ва гайри он чунон ҳар, ки то зинда бошӣ, манофеи он ба ту мерасад. Ва баъд аз он аз ту ба ҳамолону" ворисони ту мерасад. Бешак, охир туро зан бинаду фарзанд. Он чунон ки Лабибӣ 73 гӯяд: «Ҳар кӣ мард аст, ҷуфти ӯ зан бувад».

БОБИ БИСТУ ШАШУМ АНДАР ЗАН ХОСТАН

Эй писар, чун зан хостӣ, ҳурмати худро некӯ дор. Агарчанд чиз азиз аст, аз зану фарзанд азизтар нест ва чизи худ аз зану фарзанд дарег мадор, аммо аз зани басалоҳ ва фарзанди фармонбардору меҳрубон. Ва ин корест, ки ба дасти туст, чунон ки ман дар байте гӯям.

БАЙТ

*Фарзанд чу парвариву зан чун дорӣ,
Бояд, ки ба гуфти оқилон гуш ори.*

Аммо чун зан кунӣ, талаби моли зан макун ва талабгори ғояти некӯи зан мабош, ки ба сабаби некӯӣ маъшуқа гиранд. Зан бояд, ки покиза ва покдин ва кадбону ва дӯстдори шӯӣ ва шармноку порсо ва кӯтоҳдасту кӯтоҳзабон ва чизнигоҳдоранда бошад, то нек бувад, ки гуфтаанд, ки зани нек офияти зиндагонӣ бувад. Агарчи зан меҳрубону хубрӯӣ бошад ва писандида, ту ба якбор худро ба дасти ӯ мадеҳ ва зери фармони ӯ мабош, ки Искандарро гуфтанд:

Чаро духтари Дороро⁷⁴ ба занӣ накунӣ, ки бас хубрӯӣ аст?

Гуфт:

Зишт бошад, ки чун мо бар мардумони ҷаҳон ғолиб шудем, зане бар мо ғолиб шавад.

Аммо зане мӯхташамтар аз худ махоҳ. Ва бояд, ки дӯшиза хоҳӣ, то дар дили ӯ ҷуз меҳри ту меҳри каси дигар набошд ва пиндорад, ки ҳама мардон як гуна бошанд. Тамаъ ба марде дигар наҷфтадаш. Ва аз дасти зани зуфандароз бигурез, ки гуфтаанд, ки кадхудой зуд гурезад, чун зан

боамонат набувад. Ва набояд, ки чизи туро дар даст гирад ва нагузорад, ки ту бар чизи хеш молик бошӣ, пас, зан ту бошиву мард ӯ. Зан аз хонадони салоҳ бояд хост ва бояд, ки бидонӣ, ки духтари кӣ бувад, ки зан аз баҳри кадбонуии хона хоҳанд, на аз баҳри таматтӯъ, ки аз баҳри шаҳват дар бозор канизаке тавон харид, ки чандин ранҷу харҷ набояд.

Ва бояд, ки зан тамому расида ва оқила бошад ва кадбонуии модару падари худ дида бошад. Агар чунин зане ёбӣ, дар хостани вай тақсир макун ва ҷаҳд кун, то вайро бихоҳӣ ва бикӯш, то вайро ғайрат" нанамой.

Ва агар рашк хоҳӣ намудан, зан нахоҳӣ, беҳтар бошад, ки занонро рашк намудан ба ситам нопорсо кардан бошад. Ва бидон, ки занон ба ғайрат мардонро бисёр ҳалок кунанд ва низ тани худро ба камтарин касе диҳанд ва аз рашку ҳамийят бок надоранд. Аммо чун занро рашк нанамой ва бо вай дукиса набошӣ... вайро некӯ дорӣ, аз модару падар ва фарзанд бар ту мушфиқтар бошад ва хештанро аз вай дӯсттар касе мадон. Ва агар рашк намой, аз ҳазор душман душмантар бувад. Ва аз душмани бегона ҳазар тавон кард ва аз вай натавон. Ва чун дӯшиза хостӣ, агарчи ба вай мулеъ" бошӣ, ҳар шаб бо вай сӯҳбат макун, гоҳ-гоҳ кун, то пиндорад, ки ҳама кас чунин бошанд, то агар вақте туро узре бошад, ин зан аз барои ту сабр кунад, ки агар ҳар шаб бо вай хуфтан одат кунӣ, вайро чунон орзу кунад, душвор сабр кунад.

Ва занонро ба дидору наздикии ҳеҷ мард устувор мадор, агарчи марди пир буваду зишт. Шарти ғайрат он бошад, ки ҳеҷ ходими ҷавонро дар хонаи занон роҳ надихӣ, агарчи содда бошанд, магар ходимони пиру зишт ва солхӯрда, ки эътимод бар эшон бувад. Ва шарти ғайрат нигоҳ дор ва марди беғайратро ба мард машумор, ки онро, ки ғайрат набошад, дин набошад. Ва беҳамиятро мард машумор.

Ва чун зани хешро бар ин ҷумла доштӣ, ки гуфтам, агар Худои таоло туро фарзанд диҳад, андеша кун бар парвардани ӯ. Ва зан аз қабилаи дигар хоҳ то бегонагонро хеш карда бошӣ, ки ақраби ту худ аҳли ту бошанд. Бад-ин ҷумла дон, ки намудам.

БОБИ БИСТУ ҲАФТУМ АНДАР ФАРЗАНД ПАРВАРДАН ВА ОИНИ ОН

Бидон, эй азизи ман, ки агар Худой туро писаре диҳад, аввал номи хуш бар вай неҳ, ки аз ҷумлаи ҳақҳои падарон яке ин аст. Дуввум он, ки ба доягони меҳрубон супор ва ба вақти хатна кардан суннат ба ҷой овар ва ба ҳасби тоқати хеш шодӣ кун. Ва он гоҳ Қуръон биёмӯзон, чунонки

ҳофизи Қуръон шавад. Чун бузург шавад агар раият бошӣ, вайро пешае биёмӯзӣ ва агар аҳли силоҳ бошӣ ба илми силоҳаш диҳӣ, то савориву силаҳшӯрӣ биёмӯзад ва бидонад, ки ба ҳар силоҳ чӣ бояд кард. Ва чун аз силоҳ омӯхтан фориғ гарди, бояд ки фарзандро шино биёмӯзӣ.

Чунон ки ман даҳсола шудам, моро ҳочибе буд Боманзар ҳоҷиб гуфтандӣ ва фурусият.* исқӯ донистӣ. Ва ходиме ҳабаши буд Раиҳон ном, вай низ неқӯ донистӣ.

Падарам маро бад-он ҳар ду супурд, то маро савориву найча бохтан ва зӯбин андохтану чавгон задан ва тоботоб андохтан ва каманд афкандан ва ҷумла ҳар чӣ дар боби фурусият ва рӯчулият буд, биёмӯхтам. Худованд фармон диҳад, то фардо ба нахчиргоҳ ончи омӯхтааст, бар худованд арза кунад.

Амир гуфт:

Нек ояд.

Рӯзи дигар бирафтам, ҳар чӣ донистаме, бар падар арза кардам. Амир эшонро хилъат фармуд ва пас гуфт:

-Ин фарзанди маро он чи омӯхтаед, неқӯ бидонистааст, валекин беҳтарин ҳунаре наёмӯхтааст.

Гуфтанд: — Он чӣ ҳунар аст?

Амир гуфт:

Ҳар чӣ вай донад, аз маънии ҳунару фазл ҳама он аст, ки ба вақти ҳоҷат агар вай натавонад кардан, мумкин бошад, ки касе аз баҳри вай бикунад. Он ҳунар, ки вайро бояд кардан аз баҳри хеш ва ҳеҷ кас аз баҳри вай натавонад кард, вайро наёмӯхтаед.

Эшон пурсиданд, ки он кадом ҳунар аст.

Амир гуфт:

Шиноварӣ, ки аз баҳри вай ҷуз вай кас натавонад кард.

Ба ду маллоҳи ҷалд аз Обисгун⁷⁵ биёвард ва маро бад-эшон супурд, то маро шино биёмӯхтанд ба кароҳият ва ба табъ. Аммо нек биёмӯхтам. Иттифоқ афтод, ки он сол ба ҳаҷ мерафтам, бар дари Мавсул⁷⁶ моро қатъ афтод, қофила бурданд ва араби бисёр буд ва мо бо эшон басанда набудем. Ҷумлатуламр ман бараҳна боз Мавсул омадам. Ҳеҷ чора надонистам, андар киштӣ нишастам ба Даҷла ва ба Бағдод рафтам ва он ҷо шуғл неқӯ шуд ва эзидтаоло тавфиқи ҳаҷ дод. Ғаразам он аст, ки андар Даҷла пеш аз он ки ба Акбара⁷⁷ расанд, ҷое махуф аст, гирдобе саъб, ки маллоҳе доно бояд, ки он ҷо бигузарад, ки агар сарфи он надонад, ки чун

* Ғайрат — рашк.

бояд гузашт, киштӣ ҳалок шавад. Мо чанд кас дар киштӣ будем, бад-он ҷой расидем.

Маллоҳ устод набуд, надонист, ки чун бояд рафт, киштӣ ба галат андар миёни он ҷойгоҳи бад бурд ва гарқа гашт. Қариб бисту панҷ мард будем. Ману марде пири басрӣ ва ғулуме аз они ман зирак, ки Ковӣ ном буда, ба шино берун омадем ва дигар ҷумла ҳалок шуданд. Баъд аз он меҳри падар андар дили ман зиёдат шуд. Дар садақа додан аз баҳри падар ва тараҳхум фиристодан зиёдат кардам. Бидонистам, ки он пир чунин рӯзеро аз пеш ҳамедид, ки маро шиноварӣ омӯхт ва ман надонистам.

Пас, бояд ки ҳар чӣ омӯхтани бошад аз фазлу ҳунар, фарзандро биёмӯзӣ то ҳаққи падариву шафқати падарон ба ҷо оварда бошӣ, ки аз ҳаводиси олам эмин натавон буд ва натавон донист, ки бар сари мардумон чӣ гузарад. Ҳар ҳунареву фазле рӯзе ба кор ояд. Пас, дар фазлу ҳунар омӯхтан тақсир набояд кардан. Ва ба вақти тааллум агар муаллимон ўро бизананд, ўро шафқат мабар ва бигуздор, ки кӯдак илму адаб ва ҳунар ба ҷӯб омӯзад ва на ба табъи хеш. Аммо агар беадабӣ кунад ва ту аз вай дар ҳашм шавӣ, ба дасти хеш вайро мазан, ба муаллимонаш битарсон ва адаб эшонро фармой кардан, то кинаи ту дар дил нагирад. Аммо бо вай ба ҳайбат бош, то туро хор нагирад ва доим аз ту тарсон бошад. Ва дираму зар ва орзуе, ки вайро бошад, аз вай дарег мадор, бад-он қадар, ки битавонӣ, то аз баҳри сим марги ту нахоҳад аз ҷиҳати мерос ва бадном нашавад. Ва ҳаққи фарзанд омӯхтан дон аз фарҳангу дониш. Ва агар фарзанде бад бувад, ту барон манигар, ҳаққи падарӣ ба ҷой овар, андар омӯхтани адаби вай тақсир макун. Ҳарчанд ки агар ҳеҷ мояи хирад надорад, агар ту адаб омӯзӣ ва агар наёмӯзӣ, рӯзгораш биёмӯзад.

Аммо шартӣ падарӣ нигоҳ дор, кӣ вай чунон зиндагонӣ кунад, ки фиристода бошад. Ва мардум чун аз адам мавҷуд шуд, ҳулку сиришти ў бо ў буд. Аммо зи беҳӯй ва аҷзу заифӣ пайдо натавонад кардан. Ҳарчанд бузургтар мешавад, ҷисму рӯҳӣ ў қавитар мегардад ва феъли вай пайдотар мешавад аз неку бад то чун вай ба камол расад, одати вай низ ба камол расад. Тамоми рӯзбеҳиву рӯзбатарӣ пайдо шавад, валекин ту адабу ҳунар ва фарҳангро меросе хеш гардон ва ба вай бигуздор, то ҳаққи вай гузорида бошӣ, ки фарзандонро меросе беҳ аз адаб нест ва фарзандони оммаро меросе беҳ аз пеша нест, ҳарчанд ки пеша на кори мӯхташамон аст, ҳунар дигар асту пеша дигар. Аммо аз рӯи ҳақиқат наздикӣ ман пеша бузургтарин ҳунаrest. Ва агар фарзандони

мӯхташамон сад пеша донанд, чун ба касб бикунанд, айбе нест, балки ҳунар аст, ҳар яке рӯзе ба кор ояд.

Хикоят

Бидон, ки чун Гуштосп⁷⁸ аз макарри иззи хеш бияфтод ва он қисса дароз аст, аммо мақсуд аз он аст, ки вай ба Рум афтод, дар Қўстантания рафт ва бо вай ҳеч набуд аз моли дунё. Айбаш омад нон хостан. Магар иттифоқ чунон афтода буд, ки ба кўчакӣ дар сарои хеш оҳангаронро дида буд, ки корҳои оханина аз теғу корду рикоб ва даҳонаи лаҷом кардандӣ мучовар. Магар дар толеи ӯ он афтода буд ин саноат, пайваста гирди оҳангарон мегашти ва хамедидӣ ва ин саноат биёмӯхта буд.

Он рӯз, ки ба Рум дармонда буд, бо оҳангарони Рум* гуфт, ки ман ин санъат донам. Уро ба муздурӣ гирифтанд. Ва чандон ки он ҷо буд, аз он саноат зиндагонӣ мекард, ба кас ниёзаш набуд ва нафакот аз ин мекард, то он гоҳ ки ба ватани хеш расид. Баъд аз он бифармуд, ки ҳеҷ мӯхташам фарзанди хешро аз саноат омӯхтан нанг надоранд, ки бисёр вақт бувад, ки қуввату шучоат суд надорад ва ҳар дониш, ки бидонӣ, рӯзе ба кор ояд. Ва баъд аз он дар Ачам расм афтод, ки мӯхташам набудӣ, ки фарзандро саноат наёмӯхтӣ, ҳарчанд ки бадон ҳоҷат набудӣ ва он ба одат карданд.

Пас, ҳар ҷӣ битавонӣ омӯхтан, биёмӯз, ки манофеи он ба ту расад. Аммо агар писар болиғ гашт, бинигар андар вай, агар сари салоҳ дорад ва ба қадхудоиву зан доштан ва рӯзбеҳӣ машғул хоҳад будан, пас тадбири зан хостани ӯ кун, то он ҳақ низ гузорида боши. Аммо то битавонӣ, агар писарро зан дихӣ ё духтарро ба шӯй дихи, бо хешони хеш васлат макун. Зан аз бегонагон хоҳ. Бо каробати хеш агар васлат кунӣ ва агар накунӣ, эшон худ гӯшту хуни туанд. Васл аз қабилаи дигар хоҳ, ки қабилаи хешро қабила карда боши ва бегонаро хеш карда, то қувват ду гардад ва аз ду ҷониб туро муованат" бувад, Пас, агар донӣ, ки сари қадхудоиву рӯзбеҳи надорад, духтари қадхудоёну мусулмононро дар бало маяфкан, ки ҳар ду аз якдигар дар ранҷ бошанд. Бигуздор, то чун бузург шавад, чунон ки хоҳад кунад зиндагонӣ то баъд аз марги ту ба ҳама ҳол чунон тавонад буд, ки фиристода бошад.

Ҷонибайн - ҳар ду тараф.
Муованат мададгорӣ.

ФАСЛ

Агар фарзанд духтар бошад, ўро ба дояғони мастураи некупарвар бисупор ва чун бузург шавад, ба муаллима деҳ, то намозу рӯза ва он чи шарти шариат он аст, аз фароиз биёмузад. Валекин дабирӣ маёмӯзаш ва чун бузург шуд, ҳар чӣ зудтар чаҳд кун, ки ба шавҳараш диҳӣ, ки духтар нобуда беҳ ва чун бувад, бо шӯй беҳ. Аммо то дар хонаи ту бошад, модом бар вай ба раҳмат бош, ки духтаракон асири модару падар бошанд. Аммо писарро агар падар набошад, ба талаби кори хеш тавонад рафт ва хешғанро тавонад дошт аз ҳар рӯй, ки бошад ва духтар бечора бувад.

Он чи дорӣ, аввал дар барги духтар кун ва шуғл вайро бисоз ва ўро дар гардани касе кун, то аз ғами вай бираҳӣ. Аммо агар духтар дӯшиза бошад, талаб домоди дӯшиза, то зан дил дар шӯй бибаданд ва шӯй низ дар зан доштан бикӯшад ва аз ҷонибайн созгорӣ бошад.

Ҳикоят

Чунон шунидам, ки Шаҳрбону⁷⁹ духтаре буд хурд. Шаҳрбонуро асир бурданд аз Аҷам ба Араб. Амирулмӯъминин Умар (р)⁸⁰ фаро расид, фармуд, ки вайро бифурӯшанд. Чун вайро дар байъ бурданд, амирулмӯъминин Алӣ (р)⁸¹ фаро расид ва ин хабар бидод аз расул (с) «Лайса албайъу ало абноъил мулуки»⁸². Чун хабар бидод, байъ аз Шаҳрбону бархост ва ўро ба хонаи Салмони форсӣ⁸³ бинишонданд, то ба шӯй диҳанд.

Чун ҳикояти шӯй бар вай арза карданд, Шаҳрбону гуфт:

То мардро набинам, зани ӯ набошам. Вайро дар манзарае нишонданд ва содоти* Араброву Яманро бар вай бигузарониданд, то он кас, ки ўро ихтиёр афтад, зани ӯ бошад. Ва Салмон пеши ӯ бинишаст ва он қавмро таъриф мекард, ки ин фалон асту он баҳмон аст. Ва ӯ ҳар касро нақл мекард то Умар бигузашт. Шаҳрбону гуфт:

Ин кист?

Салмон гуфт:

Умар аст.

Шаҳрбону гуфт:

Марде бузург аст, аммо пир аст.

Чун Алӣ бигузашт, Шаҳрбону гуфт:

* Содот -сайцдон, асирафтодагон.

Ин кист?

Салмон гуфт:

—Алӣ аст...

Шаҳрбону гуфт:

Марде бузургвор аст. Валекин фардо ман андар он ҷаҳон бар рӯи Фотимаи заҳро⁸⁴ натавонам нигарист ва шарм дорам ва аз ин ҷиҳат нахоҳам.

Чун Ҳасан ибни Алӣ⁸⁵ бигузашт, чун ҳоли ӯро донист, гуфт:

Лоиқи ман аст. Вале бисёрникоҳ аст, нахоҳам.

Чун Ҳусайни⁸⁵ Алӣ бигузашт, ӯ бипурсид ва бидонисту гуфт".

У дархӯри ман аст. Шавҳари ман ӯ бояд ки бувад. Духтари дӯшизаро шӯи дӯшиза бояд ки бувад. Ман шӯӣ накардаам ва ӯ зан накардааст.

* * *

Ва аммо домоди некӯрӯӣ гузин ва духтар ба марди зиштрӯӣ мадеҳ, ки духтар дил бар шӯи зиштрӯӣ надихад, турову шавҳарро бадномӣ ояд. Бояд ки домод хубрӯӣ ва покдин ва босалоҳ ва бо кадхудой бувад. Нафақоти духтари хеш донӣ, ки аз куҷо ва аз чӣ ҳосил кунад. Аммо бояд, ки домоди ту аз ту фурутар бувад ҳам ба неъмату ҳам ба ҳашмат, то вай ба ту фахр кунад ва на ту ба вай, то духтар дар роҳат зияд.

Чун чунин аст, андаке гуфтам, аз вай бештар чизе талаб макун, духтарфуруш мабош, ки домод худ муруввати хеш бинагзорад ва мардумӣ ба ҷое наравад. Ту он чӣ дорӣ, бадал кун ва духтар дар гардани вай банд ва бираҳон худро аз ин меҳнати азим. Ва дӯстро ҳамин панд деҳ* то бар ин ҷӯмла ӯ низ биравад.

БОБИ БИСТУ ҲАШТУМ АНДАР ОИНИ ДУСТ ГИРИФТАН

Бидон, эй писар, ки мардум то зинда бошанд, ногузир бошанд аз дӯстон, ки мард агар бе бародар бошад, беҳ, ки бе дӯст. Аз он ки ҳакимеро гуфтанд, ки дӯст беҳтар ё бародар. Гуфт: -Бародар низ, дӯст беҳ.

БАЙТ

Бародар бародар бувад, дуст беҳ,

Чу дуишан бувад, берагу нӯст беҳ.

Пас, агар андеша кунӣ аз кори дӯстон — нисор доштан ва ҳадя фиристондан ва мардумӣ кардан. Зеро, ки ҳар кӣ аз дӯстон наяндебашад, дӯстон низ аз вай наяндебашанд. Пас, мардум ҳамеша бе дӯст бувад ва эдуи гӯянд, ки дӯст дастбоздорандаи хеш бувад ва одат кун ҳар вақте дӯсте нав гирифтанд. Зеро, ки бо дӯстони бисёр айбҳои мардум пӯшида шавад ва ҳунарҳо густурда гардад.

Валекин чун дӯсти нав гирӣ, пушт бар дӯсти куҳан макун. Дӯсти нав ҳамсталабу дӯсти куҳанро бар ҷой ҳамедор то ҳамеша бисёрдӯст бошӣ, ки гуфтаанд: «Дӯсти нек ганҷи бузург аст».

Дигар андеша кун аз мардумон, ки бо ту ба роҳи дӯстӣ раванд ва нимдӯст бошанд. Ва бо эшон некӯиву созгорӣ кун ва ба ҳар неку баде бо эшон муттафӣк бош, то чун аз ту мардумӣ ёбанд, дӯсти якдили¹⁷ гарданд, ки Искандарро пурсиданд, ки ин чандин мулк ба чӣ ҳислат ба даст овардӣ.

Гуфт:

— Ба даст овардани душманон ба талаттуф* ва ҷамъ кардани дӯстон ба тааххуд**.

Ва он гоҳ андеша кун аз дӯстони дӯстон, ки дӯстони дӯстон ҳам аз ҷумлаи дӯстон бошанд ва битарс аз дӯсте, ки душмани тӯро дӯст дорад, ки бошад, ки дӯстии ӯ аз дӯстии ту бештар бошад. Пас, бок надорад ба бад кардан бо ту аз қабъи душмани ту. Бипарҳез аз дӯсте, ки мар дӯсти тӯро душман дорад. Ва дӯсте, ки бе баҳонаву бе ҳуҷҷате ба гила шавад, дигар ба дӯстии ӯ тамаъ мадор.

Ва андар ҷаҳон беайб кас машинос. Аммо ту ҳунарманд бош, ки ҳунарманд беайб бувад. Ва дӯсти беҳунар мадор, ки аз дӯсти беҳунар фалоҳ^{***} наёяд. Ва дӯстони қадаҳро аз ҷумлаи дӯстон машумор, ки эшон дӯсти қадаҳ бошанд на дӯст. Ва бинигар миёни дӯстони неку бад ва бо ҳар ду гурӯҳ дӯстӣ кун. Бо некон ба дил дӯстӣ куну бо бадон ба забон дӯстӣ кун, то дӯстии ҳар ду гурӯҳ тӯро ҳосил бувад, ки на ҳама ҳоҷате ба некон афтад. Вақте бошад, ки ба дӯстии бадон низ ҳоҷат афтад. Ва агарчи раҳ, бурдани ту наздики бадон ба наздики некон тӯро коти физояд, чунон ки раҳ бурдани ту ба некон наздики бадон обрӯй афзояд ва ту гариқи пекон ниғаҳ дор, ки худ дӯстии ҳар ду қавм тӯро ҳосил ояд.

Аммо бо беҳирадон ҳаргиз дӯстӣ макун, ки дӯсти беҳирад бо дӯст аз бадӣ он кунад, ки сад душмани одил накунад ба душманӣ. Ва дӯстӣ бо мардуми ҳунариву некаҳд кун то ту низ бад-он ҳунарҳо маъруф ва сутуда

*** Фалоҳ - неқӣ.

боши, ки он дустони ту бад-он маъруфу сутуда бошанд. Ва танҳо ништастан аз ҳамнишини бад авлотар. Чунон ки маро гуфта омад дар ин ду байт.

ШЕЪР

*Эй дил, рафтӣ чунон ки дар саҳро дад
На андӯҳи ман хурдиву на андӯҳи х(вад).
Ҳамҷолиси бад будиву ту рафта беҳӣ,
Танҳой беҳ маро зи ҳамҷолиси бад.*

Ва ҳаққи дӯстону мардумон наздики худ зоеъ макун то сазовори маломат нагарди, ки гуфтаанд: «Ду гурӯҳ мардум сазовори маломатанд. Яке зоеъкунандаи ҳаққи дӯстон, дигар ношиносандаи кирдори нек».

Бидон, ки мардумонро ба ду чиз битавон донист, ки дӯстиро шоҷанд ё на! Яке он ки дӯсти ӯро тангдастӣ расад, чизе ба вай дарег надорад ба ҳасби тоқати хеш ва ба вақти тангӣ аз вай барнагардад, то он вақт ки ба дӯсти ӯ аз ин ҷаҳон берун шавад. У фарзандони он дӯсти худро ва хешонро талаб кунанд ва ба ҷои эшон некӣ кунанд ва ҳар вақт, ки ба зиёрати он дӯст равад, ҳасрате бихӯрад, ҳарчанд ки он на ӯ бувад.

ҲИКОЯТ

Чунин гӯянд, ки Суқротро мебурданд, то бикушанд. Вайро илҳок карданд, ки бутпараст шав. Гуфт: Маозаллаҳ", ки ҷуз сонёро парастам.

Бибурдандаш то бикушанд. Қавме шогирдони ӯ бо ӯ бирафтанд ва зорӣ мекарданд, чунон ки расм рафтааст. Пас, ӯро пурсиданд:

Илҳок-талаби боисрор. Маозаллаҳ Худо ниғаҳ дорад.

Эй ҳаким, акнун чун дил бар куштан ниҳодӣ, бигӯ, то туро кучо дафн кунем?

Суқрот табассум карду гуфт:

— Агар чунон ки маро боз ёбед, ҳар кучо хоҳед дафн кунед. Яъне ки он на ман бошам, ки қолаби ман бошад.

* * *

Ва бо мардумон дӯстӣ миёна дор ва бар дӯстон бо умед дил мабанд, ки ман дӯсти бисёр дорам. Дӯсти хоси худ бош ва аз пасу пеши худ нигар ва бар эътимоди дӯстон аз худ ғофил мабош, ҷӣ агар ҳазор дӯст бувад, туро аз ту дӯсттар касе набувад. Дӯстро ба фароҳиву тангӣ озмой, ба

фарохӣ ба ҳурмат ва ба тангӣ ба суд. Ва дӯсте, ки душмани туро душман надорад, вайро чуз ошно махон, чӣ он кас ошно бувад, на дӯст.

Ва бо дӯстон дар вақти гила чунон бош, ки дар вақти хушнудӣ. Ва бар ин ҷумла дӯст онро дон, ки туро дӯст дорад. Ва дӯстро ба дӯстии чизе маёмӯз, ки агар вақте душман шавад, туро зиён дорад ва пушаймонӣ суд накунад. Ва агар дарвеш бошӣ, дӯсти тавонгар маталаб, ки дарвешро кас дӯст надорад, хосса, тавонгарон. Дӯст ба дараҷаи хеш гузин ва агар тавонгар бошӣ ва дӯсти тавонгар дорӣ, раво бошад.

Аммо дар дӯстӣ мардумонро дил устувор дор то корҳои ту устувор бувад. Ва агар дӯсте на ба бихрадӣ дил аз ту бардорад, ба бозовардани ӯ машғул мабош, ки наарзад. Ва аз дӯсти томеъ дур бош, ки дӯстии вай бо ту тамаъ бошад, на ба ҳақиқат. Ва бо мардуми ҳақуд' ҳаргиз дӯстӣ макун, ки мардуми ҳақуд дӯстиро нашоянд, аз он ки ҳиқд ҳаргиз аз дили ҳақуд берун наравад ва чун ҳамеша озурдаву кинавар бошад, дӯстии ту дар дили вай маҳкам набошад ва бар вай эътимод набувад: Чун ҳоли дӯст гирифтани бидонистӣ, огоҳ бош аз кору аз ҳоли душман, андеша кун дар ин маънӣ.

БОБИ БИСТУ НҲҲУМ АНДАР АНДЕША КАРДАН АЗ ДУШМАН

Аммо ҷаҳд кун, эй писар, то душман наяндузӣ. Пас, агар душманат бошад, матарс ва дилтанг машав, ки ҳар киро, ки душман набувад, душманком бувад. Валекин дар ниҳону ошкор аз кори душман ғофил мабош на аз бад кардани ӯ маёсой. Доим дар тадбири макри ӯ бош ва ҳеҷ вақт аз ҳилаи ӯ эмин мабош ва аз ҳоли вай худро рӯйпӯшида ҳамедор, то дари балову офату ғафлат бар худ баста бошӣ, то рӯи кор набошад, бо душман душманӣ пайдо макун ва хештан ба душман чунон намоӣ, ки агарчи афтода боши, бо вай хештанро аз афтодагон манамоӣ. Ба кирдори неку ба гуфтори хуш дил дар душман мабанд. Агар аз душман шакар ёбӣ, онро бегумон шарангс* шумор.

Ҳакул кинадор.

ШЕЪР

*Узвези ту гар дӯст шавад бо душман,
Душман ду шумор, тег ду каш, захм ду зан.*

Ва аз душмани қавӣ ҳамеша бар ноэминӣ бош ва тарсон, ки аз ду кас бибояд тарсид: яке аз душмани қавӣ ва дигар аз ёри ғаддор. Ва душмани хурдро хор мадор ва бо душмани заиф ҳамчуни душмани кун, ки бо душмани қавӣ ва мағӯ, ки ӯ хурд аст.

Ҳикоят

Чунон шундам, ки дар Хуросон айёре буд сахт мӯхташам ва некмард ва маъруф Муҳаллаб ном. Гӯянд, ки рӯзе аз маҳаллат мерафт. Андар роҳ пой бар пӯсти харбуза ниҳод, пояш билағзиду бияфтод. Корд баркашид ва харбузапӯстро пора-пора кард. Чокарон ӯро гуфтанд:

-Эй хоҷа, ту марде бад-ин мӯхташамиву айёри, ки ҳасгӣ, шарм надорӣ, ки пӯсти харбузаро ба корд мезанӣ?

Муҳаллаб гуфт:

-Маро пӯсти харбуза афканд. Ман киро ба корд занам? Он чи маро афканд, душман ӯ буд ва душманро хор нашоёд дошт. Агарчи ҳакир душмане бувад, ки ҳар кӣ душмаиро хор дорад, зуд хор гардад.

Шаранг-заҳр.

* * *

Пас, душман дар тадбири ҳалоки душман бошад. Аз он пештар, ки ӯ тадбири ҳалок кунад, ту тадбири кори хеш ҳамекун на худро аз ӯ дар ҳифз медор ва тадоруки* кори хеш ҳамекун.

Аммо бо ҳар кас, ки душманӣ кунӣ, чун бар вай чира шанӣ, пайваста он душмани худро манақӯҳ" ва ба очизӣ ба марду манамой, ки он гоҳ туро фаҳре набошад, ки бар очизе ва нақӯҳида чира шуда бошӣ. Ва агар ӯ бар ту чира шавад, туро азобу ори азим бошад, ки аз очизе ва нақӯҳидае афтода бошӣ. Набинӣ, ки чун подшоҳе фатҳе кунад, агарчи подшоҳро хасм на кас буда бошад, шоирон чун фатҳнома гӯянд ва котибон чун фатҳнома нависанд, аввал хасмро қодире тамом хонанд ва он лашкарро биситоянд ва бисёр саворону пиёдагонро ба шеру аждаҳо монанда кунанд ва масофи лашкари вай чун, он чи сазад ва солорони лашкари вай чандон ки битавонанд, биситоянд. Он гаҳ гӯянд, лашкаре бад-ин азимӣ, чун худованди фалон бо лашкари мансури хеш бирасид, ҳазимат кард ва пушт гардонид то бузургии мамдӯҳи хеш гуфта бошанд ва қуввати лашкари хеш намуда, ки агар он қавми мунҳазимро ва он подшоҳро ба очизӣ ва нақӯҳидан мансуб кунанд, ин подшоҳи музаффарро пас номеву ифтихоре набошад бар шикастани заифеву очизе на дар фатҳнома ва на дар шеърҳои фатҳ.

нарасад. Ва ҷаҳд кун, ки дӯстонат азъофи" душманон бошанд. Бисёрдӯсти камдушман бош. Ва низ ба умеди ҳазор дӯст яке душман макун. Ва бидон, ки он ҳазор дӯст аз нигоҳ доштани ту ғофил бошанд ва он як душман аз бад сиголидани ту гофил набошад. Ва бардоштани сарду гарми мардумон ор бин, ки ҳар кӣ миқдори хеш надонад, андар мардумии ӯ нуқсон бувад.

Ва бо душмане, ки қавитар аз ту бувад, оғози душманӣ макун ва онро, ки заифтар аз ту бувад, аз душворӣ намудан маёсой. Валекин агар душмане аз ту зинҳор хоҳад, агарчи саҳт душман бошад ва бо ту бадкирдор бувад, уро зинҳор деҳ ва он ғанимате бузург шинос, ки гуфтаанд:

«Душман чи мурдаву чӣ гурехта ва чӣ аз зинҳоремада». Валекин чун забун ёби, якборагӣ низ манишин.

Ва агар душман бар дасти ту ҳалок шавад, раво бувад, агар шодӣ кунӣ. Аммо агар ба марги хеш бимирад, бас шодмона мабош. Он гаҳ шоди кун, ки гу ба ҳақиқат донӣ, ки нахоҳӣ мурд. Ҳарчанд ҳакимон гуфтаанд, ки «Ҳар кӣ ба як нафас аз паси душман мирад, он маргро ба ғанимат бояд дошт». Аммо чун донем, ки ҳама бихоҳем мурд, шодмона набояд буд. Чунон ки дар дубайтӣ ман гӯям:

ШЕЪР

*Гар марг бароварад зӣ бадхоҳи ту дуд,
З-он дуд чунин шод чаро гаштӣ зуд?
Чун марг туро низ бихоҳад фарсуд,
Бар марги касе чӣ шодмон бояд буд?*

Ҳама бар басиҷи сафарем ва тӯшаи сафар ҷуз кирдори нек ҳеҷ чиз бо хеш нашоёд бурд.

Фармон ёфт - мурд.

Азъоф - дучанд.

Ҳикоят

Чунин шунидам, ки Зулқарнайн⁸⁶ гирди олам бигашт ва ҳама ҷаҳонро мусаххари хеш гардонид ва бозгашту қасди хона намуд. Чун ба Домгон расид, фармон ёфт. Дар васият гуфт: «Маро дар тобуте ниҳед ва тобутро сӯроҳ кунед ва дастҳои маро аз он сӯроҳ берун кунед кафкушода ва ҳамчунон баред то мардумон ҳамебинанд, ки агарчи ҳама ҷаҳон

бистудем, дасттиҳӣ ҳамеравем». Дигар гуфт: «Модари маро бигӯед, ки агар хоҳӣ, ки равони ман аз ту шодмона бошад, гами ман бо касе хӯр, ки ӯро азизе намурда бошад ё бо касе, ки ӯ нахоҳад мурд».

* * *

Ва ҳар касеро, ки ба даст бияндоӣ, ба пой ҳамегир, аз он ки расан агар ба ҳадду андоза тобӣ, дар якдигар ҳамепайвандад ва чун бисёр тобӣ ва аз ҳад берун барӣ, аз ҳам бигсилад. Пас, андозаи ҳама корхо нигоҳ дор хоҳ дар дӯстӣ, хоҳ дар душманӣ, ки эътидол ҷузвест аз акли кул.

Ва ҷаҳд кун то дар кори ҳосидони хеш аз бинамудан бад-эшон аз чизҳое, ки эшонро бад-он ҳашм ояд то ҳамегудозанд. Ва бар бадснголи хеш бадсигол бош, валекин бо афзунҷӯён мачах* ва тагофул кун андар кори эшон, ки он афзунӣ ҷустан худи эшонро афканад, ки ҳамвора сабӯй аз об дуруст наёяд.

Ва бо сафоҳону ҷангҷӯён бурдборӣ кун. Валекин бо гарданкашон гарданкашон бош. Ва ҳамеша дар ҳар коре, ки бошӣ, аз тарики мардуми бозмагард. Ва ба вақти ҳашм бар хештан воҷиб кун ҳашм фуру хӯрдан. Ва бо дӯсту душман гуфтор оҳиста дор ва бо оҳистагӣ ҷарбгӯй бош, ки ҷарбгӯй" дуюми ҷодуист. Ва ҳар чӣ бигӯй аз неку бад, ҷавоб ҷашм дор ва ҳар чӣ нахоҳӣ, ки бишнави, мардумонро маҷунавон ва ҳар чӣ аз пеши мардум натавонӣ гуфт, аз паси мардум мағӯй. Ва бар хира мардумонро таҳдид макун ва лоф мазан бар кори нокарда. Мағӯй, ки «чунин кунам», балки бигӯй, ки «чун кардам». Чунон ки ман гӯям:

ШЕЪР

*Аз дил, санамо, меҳри ту берун кардам
В-он кӯҳи гами туро чу ҳомун кардам.
Имрӯз нагӯямат, ки чун хоҳам кард,
Фардо донӣ, ки гӯямат чун кардам.*

Ва кирдор беш аз гуфтор шинос. Аммо забони хеш бар он кас баста дор, ки агар хоҳад забони хеш бар ту битавонад кушод. Ва ҳаргиз дурӯй макун ва аз мардуми дурӯй дур бош. Ва аз аждаҳои ҳафтсар матарсу аз мардуми суханчин битарс, ки ҳар чӣ ӯ ба соате бишикофад, ба сола натавон дӯхт.

Ва ҳарчанд бузурге мӯхташам бошӣ, бо касе, ки аз ту фӯрӯтар бувад, пайкор макун. Чунон ки он ҳаким гӯяд.

Ҳикоят

«Даҳ хислат пеша кун, то аз бало раста бошӣ:

Бо касе, ки қавитар аз ту бувад, пайкор макун. Ва бо касе, ки тунд бувад, лаҷоч макун ва бо касе, ки ҳасуд бувад, муҷоласат макун ва бо нодон мунозара макун ва бо мардуми мурой * дӯстӣ макун ва бо дурӯғзанон муомала макун ва бо бахилон сӯҳбат макун ва бо касе, ки муорбиду ғайр бувад, шароб махӯр ва ба занон бисёр нишасту хост макун ва сирри хеш бо касе мағӯй, ки оби бузурғиву ҳашмати хеш бибарӣ».

Ва агар касе бар ту чизе айб гирад, он айб ба чаҳд аз худ дур кун. Ва ҳеҷ касро чандон маситой, ки агар вақте бибояд нақӯҳидан, натавонӣ ва чандон манақӯҳ, ки агар вақте бибояд сутуд, натавонӣ. Ва ҳар киро бе ту кор барояд, аз ҳашму гилаи хеш матарсон, ки ҳар кӣ аз ту мустағнӣ бувад, аз ҳашму гилаи ту натарсад. Уро битарсонӣ, ҳиҷои хеш карда бошӣ. Ва ҳар киро бе ту кор барнаёяд, якбора забун магир ва бар вай чира машав ва ҳашми дигарон бар вай марез ва агарчи гуноҳе бузург бикунад, даргузар. Ва бар кехтарони хеш бе баҳона баҳона маҷӯй то ту бар эшон обод бошӣ ва эшон аз ту нуфур нашаванд. Ва кехтаронро ободон дор, ки кехтарон зиёи" туанд. Агар зиёи хешро ободон дорӣ, кори ту сохта бошад ва агар зиёро вайрон дорӣ, бебаргу бенаво бошӣ.

Ва чокарони фармонбардор дор. Ва чун шуғле фармой, ду касро мафармой то ҳалал аз шуғлу фармони ту дур бувад, ки гуфтаанд, ки «Дег ба ду тан ба чӯш наёяд». Чунон ки қоил гуфтааст:

НАЗМ

Ба яке шуғл ду касро мафирист, аз паи он-к

Ба ду қадбону норӯфта монад хона.

Ва дар масал омадааст ба тозӣ:

МАСАЛ

«Мин касрат илмаллоҳи ғарақат ассафинату»⁸⁷.

Ва агар фармонбардор бошӣ, дар он фармон шарику анбоз махоҳ, то дар он кор бо ҳалалу тақсир набошӣ ва доим пеши худованд сурхрӯй

* Мурой - дуруя, риёкор.

Мачах - синтеза нақун.

Чарбгуи хушзабони.

бошӣ. Аммо бо дӯсту душман карим бош ва андар гуноҳи мардум сахт машӯр ва ҳар суханеро бар ангушт мапеч⁸⁸ ва ба ҳар ҳақку ботил дарди уқубати мардум мабанд ва тариқи карам нигоҳ дор то ба ҳар забоне сутуда бошӣ.

БОБИ СИҶОМ АНДАР ОИНИ УҚУБАТ КАРДАН ВА АВФ КАРДАН

Эй писар ба ҳар гуноҳе мардумро муставҷиби уқубат мадон ва агар касе гуноҳе кунад, из хештан дар дил узри гуноҳи ӯ бихох, ки вай низ одамист ва пахустин гуноҳе аз Одам⁸⁹ дар вучуд омад, ки падари мо буд. Чунон ки ман гуям:

ШЕЪР

*Гар ман рузе аз хидматат гаштам фард,
Сад бор дилам аз он пушаймонӣ х(в) ард.
Ҷоно, ба яке гунаҳ аз банда магард,
Ман одамиям, гунаҳ нахуст Одам кард.*

Ва бар хира уқубат макун, то бегуноҳ сазои уқубат нагарди, Ва ба ҳар чизе хашмнок машав. Дар вақти зучрат хашм фурӯ хӯрдан одат кун. Чун ба гуноҳе аз ту авф хоҳанд, авф кун ва бар хештан вочиб дон, агарчи сахт гуноҳе бувад, ки банда агар гуноҳкор набошад, авфи худованд пайдо наёяд ва чун мукофоти гуноҳе карда бошӣ, фазли ту он гоҳ кучо бошад? Ва чун авф кардан вочиб донӣ, аз шарафу бузургӣ холӣ набошӣ. Ва чун авф кардӣ, дигар ўро сарзаниш макун ва аз он гуноҳ ёд маор, ки он гаҳ ҳамчунон бошад, ки он авф накарда боши. Аммо ту гуноҳе накун, ки туро узр бояд хоستان. Пас, агар иттифоқ афтад, ки туро аз касе узр бояд хоستان, аз узр хоستان нанг мадор, то ситсза мунқатеъ шавад.

Аммо агар касе гуноҳе кунад, ки муставҷиби уқубат бувад, ҳадди гуноҳи ӯ бинигар ва Андархури гуноҳи ӯ уқубат фармой, ки худовандони инсоф чунин гуфтаанд, ки «Уқубат сазои гуноҳ бояд кард». Аммо ман чунин гӯям, ки «Агар касе гуноҳе кунад, ки бадон гуноҳ муставҷиби уқубат шавад, ту ба сазои он гуноҳ ўро уқубат кун, то тариқи ҳилму караму раҳмат фаромӯш накарда бошӣ». Чунон бояд, ки дираме гуноҳро ним дирам уқубат кунӣ, то ҳам расми сиёсат ба ҷой оварда бошӣ на ҳам шартӣ карам нигоҳ дошта бошӣ, то ҳам аз каримон бошӣ ва ҳам аз соисон*, ки нашоёд, ки каримон кори бераҳматон кунанд.

Соисон — сиёсатмадорон.

Ҳикоят

Шунидам, ки ба рӯзгори Муовия⁰⁰ қавме гуноҳе карданд, ки куштан бар эшон воҷиб буд. Муовия пеши хеш фармуд эшонро гардан задан. Дар миёна якеро пеш оварданд, ки бикушанд. Он мард гуфт:

Ё амир, ҳар чӣ бо мо кунӣ, сазои мост ва ман бар гуноҳи худ мукаррарам. Аммо аз баҳри Ҳақ таоло аз ман ду сухан бишунав ва ҷавоб деҳ.

Муовия гуфт:

—Бигүй.

Марди мучрим.* гуфт:

Ҳама олам аз ҳилму карами ту ҳамерӯянд ва агар ин гуноҳ дар пеши
подшоҳе кардаме, ки на чун ту кариму ҳалиму раҳим будӣ, он подшоҳ бо
мо чӣ кардӣ ?

Муовия гуфт:

—Ҳамин ки ман ҳамекунам.

Мард гуфт:

—Пас, каримиву ҳалимиву раҳимии ту моро чӣ суд дорад, ки ту ҳамон кунӣ, ки он бераҳмату беҳилм?

Муовия гуфт:

Агар ин-сухан марди нахустин гуфта будӣ, ҳамаро авф кардаме.
Акнун, ки инҳо мондаанд, авф кунед.

* * *

Пас, чун мучриме авф хоҳад, иҷобат кун ва ҳеч гуноҳе мадон, ки он ба узр наярзад.

ΦΑΣΛ

Ва агар ҳоҷатмандеро ба ту ҳоҷат афтад аз мумкинот, ки... дар муҳиммоти дунёи халале набувад, аз баҳри мояи дунё дили он ниёзманд бозмазан ва он касро ба қазои ҳоҷат бозмагардон ва занни" он ҳоҷатманд дар хештан дурӯғ макун, ки он мард то дар ту гумони некӯ набарад, аз ту ҳоҷат нахоҳад. Ва низ он мустаманд дар вақти ҳоҷат хостаи асири ту бувад ва гуфтаанд, ки «Ҳоҷатмандӣ дуввуми асирист». Ва бар асирон

** Занн - гумон, пиндошт.

Маҳмадат - ситоиш, таъриф.

рахмат бояд кард, ки асир куштан сутуд нест, балки накӯҳидааст. Пас, дар ин маънӣ тақсир раво мадор то маҳмадати* дучаҳонӣ биёбӣ.

ФАСЛ

Ва агар туро ба касе ҳоҷат бувад, бинигар, ки он мард карим аст ё лаим. Агар марди карим бошад, ҳоҷат бихоҳ, аммо фурсат нигоҳ дор, ба вақте ки дилтанг бошад, ҳоҷат махоҳ. Ва чун ҳоҷат хоҳӣ, аз мумкинот хоҳ, то ба иҷобат мақрун бувад ва навмед нагардӣ. Ва низ пеш аз таом бар гуруснагӣ ҳоҷат махоҳ. Ва дар ҳоҷат хоستان сухани некӯ биҷандеш ва биншину қоидаи некӯ фурӯ неҳ ва он гоҳ махласи сухан бад-он ҷой расон, ки ҳоҷати ту берун ояд. Ва андар сухан гуфтан талаттуф бисёр намо, ки талаттуф дар ҳоҷат хоستان дуввуми шафеист, ки агар ҳоҷат бидонӣ хоستان, бе қазои ҳоҷат бознагардӣ ва ҳоҷати ту раво шавад. Чунон ки ман гӯям:

ШЕЪР

*Эй дил, хоҳӣ, ки бар дияром расӣ,
Бе теморе бад-он маҳи том расӣ.
Боре ба муроди ӯ бизӣ, эй дил, аз он-к
Гар донӣ хости кома, дар ком расӣ.*

Ва ба ҳар кӣ мӯҳтоҷ бошӣ, хештан чун чокару бандаи ӯ соз. Чун иҷобат ёбӣ, ба ҳар ҷое шукр кун... Шукр кардан ба ҳоҷати нахустин умеди иҷобати ҳоҷати дуввумин бувад. Ва агар ҳоҷати ту раво накунад, аз бахти хеш бин ва аз он кас гила макун, ки агар вай аз гила кардани ту бок доштӣ, худ ҳоҷати ту раво кардӣ.

Пас, агар марди бахилу лаим бошад, ба ҳушёрӣ аз ӯ ҳеҷ чиз махоҳ. Ба вақти мастӣ хоҳ, ки бахилону лаимон ба вақти сахӣ бошанд ва кардам намоянд ва агарчи рӯзи дигар пушаймон шаванд.

Ва агар ҳоҷат ба лаиме афтад, хештанро ба ҷои раҳмат дон, ки гуфтаид: «Се тан ба ҷои раҳматанд: хирадманде, ки зердасти беҳираде бувад ва қавие, ки заиф бар вай муставлӣ * бувад ва кариме, ки муҳтоҷи лаиме бувад».

Ва бидон, эй писар, ки чун ин суханҳо, ки дар муқаддима гуфтам, бипардохтам, аз ҳар навъе фасле гуфтам бар мӯчиби тоқати хеш, хостам,

* Муставлӣ - ғолиб.

ки доди сухан тамом бидиҳам, аз пешаҳо низ ёд кунам, то он низ бихониву бидонӣ, ки магарат бад-он ҳочат афтад.

Ва агар илми аввалину охирин ман доништеме туро биёмӯхтеме ва маълуми то ба вақти марг беғамтар аз ин ҷаҳон бирафтаме. Валекин чи кунам, ки ман худ дар дониш пиёдаам ва агар низ чизе донам, гуфтори ман чӣ фоида кунад, ки ту аз ман ҳамчунон шунавӣ, ки ман аз падари хеш шунидам. Пас туро ҷои маломат нест, ки ман дод аз хештан бидиҳам, то ба довар ҳочат набошад. Аммо агар ту шунавӣ ва агар на дар ҳар пешае сухане чанд бигӯям, то дар сухан бахилӣ накарда бошам, ки он чи маро табъ даст дод, бигуфтам.

БОБИ СИВУ ЯКУМ АНДАР ТОЛИБИЛМИ ВА ФАҚЕҲИ

Бидон, эй писар, ки дар аввали сухан гуфтам, ки аз пешаҳо низ ёд кунам. Ғараз аз пеша на дӯкандорист, балки ҳар коре, ки мардум бар даст гиранд, он чун пеша бошад. Аммо бояд, ки он корро нек бидонад, то аз он бар тавонад хӯрдан.

Акнун чунон ки ман ҳамебинам, ҳеҷ пешаву коре нест, ки одамӣ он бичӯяд, ки он пешаро аз достону низоми ростӣ мустағнӣ донӣ, илло, ки ҳамаро тартиб доништан бояд. Ва пеша бисёр аст. Ҳар якеро ҷудо шарҳ кардан мумкин нашавад, қисса дароз гардад ва китоби ман аз ниҳоду асл бишавад. Валекин аз ҳар сифат, ки ҳаст, аз се ваҷҳ аст: ё илмест, ки тааллуқ ба пеша дорад, ё пешаест, ки тааллуқ ба илм дорад, ё худ пешаест нас" ба сари худ.

Аммо илме, китааллуқ ба пеша дорад, чун табибиву мунаҷҷимӣ* ва муҳандисиву массоҳӣ†" ва шоириву монанди ин. Ва пешае, ки тааллуқ ба илм дорад, чун хунёгариву байторӣ ва банноиву карезгари ва монанди ин, Ва ин ҳар якеро сомонест, ки агар ту расму сомони ин надони, агарчи устод боши дар он боб ҳамчун асирӣ:

Пешаҳои пас худ маъруф аст, ба шарҳ ҳочат наафтад, Валекин ман чандон, ки сурат бандад, бигуям ва сомони ҳар як ба ту намоям аз баҳри он ки аз ду берун набувад, ё худ туро бад-ин дониш ниёз афтад ва иттифоқи рӯзгор на ҳаводиси замона, боре ба вақти ниёз аз асрори ҳар

* Мунаҷҷимӣ -ситорашиносӣ.

** Нас(с) - ба маъни аслии сухан, равшан.

яке огоҳ бошӣ. Пас, агар ниёзат набошад ва ҳамчунин меҳтар бошӣ, ки ҳастӣ, меҳтаронро ҳам илми пешаҳо доништан лобуд аст.

Бидон, эй писар, ки аз ҳеҷ илме барнатавонӣ хӯрд, илло охиратӣ, ки агар хоҳӣ, ки аз илми дунёи бархӯрӣ, натавонӣ, магар ба ҳарфае дар вай омеҳӣ. Чун илми шаръ, ки дар рӯзгори казову қассом ва курсидорӣ ва музаххирӣ наравад на нафъи дунё ба олим нарасад. Ва дар нучум ё тақвимгарӣ ва мивлудгарӣ ва фолгӯӣ ва оройишгарӣ ба ҷидду ҳазл дар ӯ паранад, нафъи дунё ба мунаҷҷим нарасад. Ва дар тиб то дасткорӣ ва рангомечи ва ҳалиладихӣ ба савоб ва носавоб дар вай наравад, муроди дунёи табибро ҳосил нашавад. Пас бузургвортарин илме илми дин аст, ки усули ӯ нардбони тавҳид аст ва фуруғи ӯ аҳкоми шаръ аст ва ба ҳирфаи он нафъи дунёст.

Пас, эй писар, то тавонӣ гирди илми дин гард, то дунёву охират ба даст ояд. Аммо агар тавфиқ ёбӣ, нахуст усули дин рост кун ва он гоҳ фуруғ, ки бе усули фуруғ тақлид бувад.

ФАСЛ

Пас, агар аз пешаҳо, ки гуфтам, толиби илм бошӣ, парҳезгор ва қонеъ бош ва илмдӯст ва дунёдушман ва бурдбор ва сабукрӯх ва дерхоб ва зудхез ва ҳарис ба китобату диросат ва мутавазеъ ва номалӯл аз кор ва ҳофиз ва мукаррири* калом ва мутаваҳҳиси сияру мутаҷассиси асрор⁹¹ ва олимдӯсту мутақарриб ва боҳурмат ва дар омӯхтан ҳарису бешарм ва ҳақшиноси устои худ.

Ва бояд, ки китобҳо ва аҷзо ва қаламу каламдои ва меҳбара" ва корди каламтарош ва монанди ин чизҳо ҳамеша бо ту бошад ва ҷуз ин дили ту ба чизе баста набувад. Ва ҳар чӣ бишнави, ёд гирифтани ва бозгуфтани Ва камсухану дуранди бош. Ва ба тақлид розӣ мабош, ки ҳар толибилме, ки ба ин сират бувад, зуд ягонаи рӯзгор гардад.

ФАСЛ

Ва агар олиме муфти' боши, бодиёнат бош ва бисёрҳифзу бисёрдарс ва дар ибодату бо намоз бош ва руза таҷовуз макун ва дурӯя мабош ва поктану покчома бош ва ҳозирҷавоб ва ҳеҷ масъаларо то наяндеши, ба зуди ҷавоб мадеҳ. Ва бе ҳуҷҷате ба тақлиди хеш қонеъ мабош ва ба тақлиди кас кор макун ва рои худро олий дон ва бар ваъҳайну

қавлайи қаноат макун. Ва чуз бар хатти мӯътамадон эътимод макун, хар китоберову хар чузверо муқаддам мадор.

Агар ривояте шунави, ба ровиёни сухан андар нигар. Сухани маҷхул" аз ровии маъруф машунав. Ва бар хабари оҳод⁹² эътимод макун, магар аз ровиёни мӯътамад. Ва аз хабари мутавотир⁹³ магурез ва мучтаҳид бош. Ва ба таассуб сухан мағуй. Ва агар мунозира куни, ба хасм нигар, агар қуввати ӯ дорӣ ва хоҳӣ, ки сухан басит гардад, мудохила кун ба масъалаҳо вагарна суханро мавқуф гардон ва ба як мисол қаноат кун. Ва ба як хуччат тарду акс⁹⁴ ба ҳам мағӯй, нахустинро ниғаҳ дор, то сухани пасин табоҳ накунад. Ва агар мунозараи фуқаҳо бувад, ибтидо хабарро муқаддам дор ва хабарро бар қиёсу мумкинот гӯй ва дар мунозараи усулӣ муҷиботу номуҷибот ва номумкинот ба ҳам айб набувад.

Ва чаҳд кун, то ғараз маълум кунӣ. Ва сухан бо зинат гӯй, думбурида мағӯй ва низ думдарозу бемаънн мағӯй.

ФАСЛ

Пас, эй писар, агар музаккир"* бошӣ, ҳофиз бош ва ёд бисёр дор ва ҳаргиз бар забари курсӣ "" чадал макун ва мунозара макун, илло, ки донӣ, ки хасм заиф аст. Ва бар сари курсӣ ба ҳар чӣ хоҳӣ, даъвӣ макун ва агар соил бошад, бок набувад. Ва ту забонро фасеҳ дор ва чунон дон, ки маҷлисиёни ту баҳоиманд. Чунон ки хоҳӣ ҳамегӯй, то ба сухан дарнамонӣ. Валекин тану чома пок дор ва муридони наъразан ба даст ор, чунон ки дар маҷлис пайваста нишаста бошанд, то ба хар нукта, ки ту бигӯй, эшон наъра зананд ва маҷлис гарм кунанд. Ва чун мардум бигирянд, ту низ вақт-вақт хамегири.

Муфти — фатводиханда.

** Маҷхул — беэътибор, номаълум.

* * Музаккир — шайх, вҷрдку нан.ча.

**** Забарн курси -сарн минбар.

Ва агар ба сухане дармонӣ, бок мадор, ба салавот таҳлил ва гармсуханӣ хамегузарон. Ва бар сари курсӣ гаронҷону туршруй мабош, ки он гах маҷлиси ту низ хамчун ту гарон бувад, аз баҳри он ки гуфтаанд: «Куллу шаъин мин ассақили сақилун»⁹⁵.

Ва мутахаррик* бош андар сухан ва дар миёни грмӣ зуд суст машав. Ва модом мустамеъро нигар. Агар мустамеъ нукта хоҳад, нукта гӯй ва агар фасона хоҳад, фасона гӯй. Ва хар чӣ он харидори он бошанд, он гӯй ва чун қабул афтод, бок мадор. Ва бадтарин сухане ба бехтарин чизе хамефуруш, ки ба вақти қабул бихаранд. Лекин андар қабул доим бо

тарс бош, ки хасми музакир аз дари қабул падида ояд. Ва ҷое, ки қабул маёбӣ, қарор магир. Ва ҳар саволе, ки аз ту пурсанд, онро, ки донӣ ҷавоб деҳ ва онро, ки надонӣ, бигӯй, ки чунин масъала на сари курсиро бувад. Ва хона ой то ба хона ҷавоб диҳам, ки худ касе ба хона наёяд бад-он сабаб.

Ва агар тааммуд" кунанд ва бисёр нависанд, руқъаро бидару бигӯй, ки ин масъалаи мулхидон аст ва зиндиқӣён*" аст. Соили ин масъала зиндиқист.

Ҳама бигӯянд, ки лаънат бар мулхидон бод ва зиндиқӣён, ки дигар он масъала аз ту касе наёрад пурсидан.

Ва суҳане, ки дар маҷлис гуфтӣ, хифз дор, ки чӣ гуфтӣ, ки то бад-он авқот дигар бора онро тақрор накуни. Ҳар вақт тозарӯй бош.

Ва дар шаҳрҳо бисёр манишин, ки музаққирону фолгӯёнро рӯзи андар пой бувад ва қабул дар рӯйтозаги.

Ва номуси музаққирӣ нигоҳ дор. Ҳамеша ҷомаву тан пок дор ва зоҳиру ботин ба муомалаи шаръӣ ороста дор... Ва зарбзабон бош. Ва дар бозор дар миёни ом бисёр магард, то ба ҷашми ом азиз бошӣ. Ва аз қарини бад парҳез кун ва адаби курсӣ нигоҳ дор ва ин шарт ҷои дигар ёд кардаам. Ва аз такаббуру дурӯғ ва ришват дур бош. Ва халқро он фармой кардан, ки худ кунӣ то олиме мунсиф бошӣ.

Ва илмро наку бидон ва он чи бидонистӣ ба некӯтарин иборате ба кор дор, то ҳиҷил набоши ба даъво кардани бемаънӣ. Ва дар суҳан гуфтани мавъиза" додан ҳар чӣ бо хавфу риҷо" гуй, якбора халқро аз раҳмати Худои таоло наҷмед макун ва низ якбора бетоат ҳеҷ касро ба бихишт мафирист. Бештар он гуй, ки бар он моҳир боши ва нек маълуми ту гашта бошад, то дар суҳан даъвои беҳуҷҷат накарда боши, ки оқибати даъвои беҳуҷҷат шармсорӣ бувад.

ФАСЛ

Пас, агар аз донишмандӣ ба дараҷаи бузургтар афтӣ ва қозӣ шави, чун қозӣён ҳамуду оҳиста бош ва зираку тезфаҳм, соҳибтадбири пешбин на мардумшиносу соҳибсиёсат ва доно ба илми дин ва шиносандаи тариқаҳои ҳар гурӯҳ ва аз эҳтиёли ҳар гурӯҳ ва тартиби ҳар мазҳабеву ҳар қавме огоҳ бош.

Ва бояд, ки ҳияли қуззот туро маълум бошад, то агар вақте мазлуме ба ҳукм ояд ва ўро гувоҳ набошад ва бар вай зулме меравад ва ҳақке аз он вай бихоҳад рафтан, он мазлумро фарёд расӣ ва ба ҳилаву тадбир он мустаҳиқро ба ҳаққи хеш расонӣ.

ҲИКОЯТ

Чунои ки ба Табаристон қозиюлқузот.*" Абулаббос Рӯёнӣ буд. Марде буд машхур ва боилму вараъ ва пешбину ботадбир. Вақте марде ба маҷлиси ӯ омад ва бар шахсе сад динор даъво кард. Қозӣ аз он хасм пурсид. Он мард инкор кард. Қозӣ ин муддаиро гуфт:

Гувоҳ дорӣ?

Гуфт:

-Надорам.

Қозй гуфт:

-Пас, вайро савганд дихам.

Муддай бигрист зор-зору гуфт:

Эй козӣ, зинхор, вайро савганд мадех, ки вай бар савганди дурӯғ
хӯрдан далер шудааст ва бок надорад.

Қозй̄ гуфт:

Ман аз шариат берун натавонам шуд. Ё туро гувоҳ бояд ё вайро савганд расад.

Мард дар неши қозӣ дар хок ҳамегалтиду ҳамегуфт:

Зинхор, эй қозӣ, маро гувоҳ нест ва вай савганд ба дурӯт бихӯрад ва ман мазлум бимонам. Зинҳор, ба гардани ту тадбир бикун.

Қозӣ чун зори мард бидид, бидонист, ки рост ҳамегӯяд. Гуфт:

Эй хоча, вом додани ту ўро чӣ гуна будааст? Аз асли кор маро бозгӯй то бидонам, ки ин кор чун рафтааст?

Ин мазлум гуфт:

Зиндагонии қозӣ дароз бод. Ин Марде буд чандсола дӯсти ман. иттифоқ афтод, ки бар парасторе ошиқ шуд. Қимати вай саду панҷоҳ диноҳ ва мояи ин мард кам аз саду панҷоҳ диноҳ буд. Ва ҳеҷ ваҷҳе намердонист. Шабу рӯз чун шефтагон ҳамегаштӣ ва ҳамегиристу зорӣ ҳамекардӣ. Рӯзе ба тамошо рафта будем. Ману вай дар дашт танҳо ҳамегаштем. Замоне ҷое бинишастем. Ин мард бо ман сухани ин канизак ҳамегуфт ва ҳор ҳамегирист. Ва дили ман бар вай бисӯхт, ки бистсола дӯсти ман буд. Вайро гуфтам:

* Тааммүд - касд.

Мулҳидон, зиндикиён - бединон.

Мавъиза - панд.

* * Хавфу ричо - биму умед (яънс 1 бими азобу умеди растагорӣ).

Эй фалон, туро зар нест ба тамоми ва моро низ нест ва ҳеҷ кас дони,
ки дар ин маъни фареди ту нахоҳад расид. Аммо маро дар ҳама ҷаҳон
сад динор аст, ба солҳои дароз ҷамъ кардам. Ин сад динор туро диҳам ва
ту боқӣ бар сар ниҳӣ ва ин канизакро бихарӣ ва як моҳ муроди хеш аз
вай баргирӣ ва пас аз моҳе бифурӯшӣ ва зари ман боздиҳӣ.

Ин мард пеши ман ба хок бигалтид ва савгандон хӯрд, ки як моҳ
бидорам ва пас аз он агар ба зиён харанд, бифурӯшам ва зари ту
боздиҳам.

Ман он зар аз миён бикӯшодам ва бад-ӯ додам.

Ман будаму ӯ ва Худои аза ва ҷалла. Акнун ҷаҳор моҳ баромад, на
зари ман боз ҳамедихад ва на канизак ҳамефурӯшад.

Қозӣ гуфт:

Қуҷо нишаста будӣ бад-ин вақт, ки зар бад-ӯ додӣ ?

Гуфт:

Ба зери дарахте.

Қозӣ гуфт:

-Чун ба зери дарахте будӣ, ҷаро мегӯӣ, ки гувоҳ надорам?

Ин хасро гуфт:

Ҳамин ҷо бинишин пеши ман.

Ва муддаиро гуфт:

—Дил машғул мадор. Бираву зери он дарахт ду рақбаг намоз кун ва
сад бор бар пайғамбар салавот фирист. Пас, он дарахтро бигӯӣ, ки қозӣ
туро ҳамехонад. Биёву гувоҳии ман деҳ.

Хасм табассум кард. Қозӣ бидиду бар хешгаи пӯшида кард. Муддаи
гуфт:

Эй қозӣ, тарсам, ки он дарахт ба фармони ман наёяд.

Қозӣ гуфт:

Ин мӯҳри ман бибару дарахтро гӯӣ, ки ин мӯҳри қозист. Ҳамегӯяд,
ки биёву гувоҳӣ деҳ, чунон ки бар туст пеши ман.

Мард мӯҳр биситоду бирафт ва марди дигар пеши қозӣ бинишаст.
Ба қозӣ ба ҳукмҳои дигар машғул шуд, худ бад-ин мард нигоҳ накард то
як бор дар миёнаи ҳукме, ки ҳамекард, рӯ сӯи ин мард карду гуфт:

Фалон он ҷой расида бошад ё на?

Ин мард гуфт:

На ҳанӯз.

Қозӣ ба ҳукм машғул шуд.

Он мард мӯҳр ба дарахт намуду гуфт:

—Қозӣ туро ҳамехонад.

Чун замоне бинишаст, аз дарахт ҷавоб наёмад. Ғамнок шуду бозгашт ва пеши қозӣ омаду гуфт:

Эй қозӣ, рафтаму мӯҳр намудам, наёмад.

Қозӣ гуфт:

— Ғалатӣ, ки дарахт омаду гувоҳ дод. Ва рӯй ба ҳасм карду гуфт:

Ҳаққи ин мард бидеҳ, ё канизакро бифурушам ва зар ба вай диҳам.

Мард гуфт:

Эй қозӣ, то ман ин ҷо нишастаам, ҳеҷ дарахт наёмад.

Қозӣ гуфт:

Рост гӯй, дарахт наёмад. Аммо агар ту ин зарро аз вай нагирифтаӣ, зери он дарахт, ки ман аз ту пурсидам, ки мард расида бошад бад-он дарахт ё не, чаро нагуфти, ки кадом дарахт? Ман надонам, ки вай қучо рафтааст?

Ва мардро илзом кард ва зар биситуду ба худованди ҳақ дод.

Пас, ҳама ҳукмҳо аз китоб накунад, аз ҳештан низ бояд, ки чунин истихрочҳо кунанд ва табдирҳо созанд. Ва дигар бояд, ки дар ҳонаи ҳеш саҳт мутаваддӣ бошӣ. Аммо дар маҷлиси ҳукм баҳайбат нишини ва туршрӯю беҳанда ва бочоҳу ҳашмат бошӣ, гаронсоя ва андакгӯй ва бисёрниюш ва аз шунидани сухану ҳукм кардан, албатта, малӯл нашавӣ ва аз ҳештан зуҷрат нанамой ва собир бошӣ.

Ва масъалае, ки бияфтад, ҳама эътимод бар рои ҳеш макун ва аз муфтиён низ машварат хоҳ ва рои ҳеш модом равшан дор ва пайваста ҳолӣ мабош аз дарси мазҳабу масоили мазҳаб. Ва чунон ки гуфтам, таҷрибаҳо низ ба қор дор, ки дар шарият рои қозӣ баробари рои шарият аст. Ва бисёр ҳукм бувад, ки аз рои шаръ гарон ояд, қозӣ сабук бигирад. Чун қозӣ муҷтаҳид бувад, раво бувад.

Пас, қозӣ бояд, ки муҷтаҳид ва доно бувад ва фақеҳу порсо бувад ва бояд, ки ба ҷанд вақт ҳукм накунад: яке ба гуруснагиву ташнагӣ ва аз гармоба баромада, ба вақти дилтангӣ ва андешаи дунёӣ, ки пеш ояд.

Ва вакилони ҷалд пеш дорад ва нагузорад, ки дар вақти ҳукм қассаву саргузашти ҳеш гӯяд ва шарҳи ҳоли ҳеш намояд. Бар қозӣ шартӣ ҳукм кардан аст ва мутафакхисӣ, ки бисёр тафакхус бувад, ки ноқарда беҳ бувад. Ва сӯҳан кӯтоҳ кунад ва зуд ба сӯи гувоҳу савганд кашад. Ҷое, ки донад, ки мол бисёр аст ва мардум бебоқанд, таҷрибатеку таҷассусе, ки битавонад, бикунад ва ҳаҷ тақсир накунад ва саҳл нагирад. Ва модом муаддилони неқро ҳамбари худ дорад. Ва ҳукми қарда ҳаргиз бознашикофад ва амри ҳешро қавиву маҳкам дорад. Ва ҳаргиз ба дасти

табоҳ нагардад, чӣ бисёр дӯстӣ ба сабаби андак мояи суду зиён табоҳ шуда бошад. Ва ба тамаи бешӣ ба насия муомалат накунад, ки бисёр бешӣ бувад, ки камӣ бор оварад, Ва хурднигариш набошад, ки хурднигариш бузургзиён бувад. Чунон ки ман меғӯям:

РУБЛИ

Гуфтам, ки агар дур шавам ман зи бараиш,
Дигар накашад магар дилам дарди сараш.
То гаштам дур дурам аз хобу хӯриш,
Бисёр зиён бошад аз андак нигариш.

Ва асли табоҳии бозаргонӣ дар исроф аст, то аз суд ҳосил нашавад ва моя набояд хӯрдан, ки бузургтарин зиёне бозаргонро аз сармоя хӯрдан аст.

Ва беҳтарин матоъ онро дон, ки ба ману рати бихаранду ба дирамсанг⁶⁷ бифурушанд ва бадтарин матое бар хилофи ин бошад. Ва аз ғалла харидан бар умеди суд бипарҳез, ки ғаллафуруш модом бадном бошад ва бадният. Ва тамомгарин диёнат он аст, ки бар харида дурӯғ нагӯяд, ки кофару мусулмонро бар харида дурӯғ гуфтан нописандида бувад. Чунон ки ман гӯям:

ШЕЪР

Эй дар дили ман фиканд ишқи ту фуруғ,
Бар гардани ман ниҳода темори ту юг.
Ишқи ту ба ҷону дил харидастам ман,
Донӣ ба харида бар нагӯянд дурӯғ.

Бояд, ки байъ нокарда ҳеҷ аз даст надихад ва дар муомала шарм надорад, ки зиракон гуфтаанд, ки шарми бисёр аз рӯзӣ бикоҳад. Ва муҳобо кардан аз бешӣ одат накунад, валекин бемурувватӣ низ дар тариқат накунад, ки мутасаррифони ин саноат гуфтаанд, ки асли бозаргонӣ тасарруфасту мурувват. Тасарруф мол нигоҳ дораду мурувват ҷоҳ.

Ҳикоят

Чунон ки дар ҳикояте шунидам, ки рӯзе бозаргоне буд бар дари дӯкони байёъ ба ҳазор динор муомала карда буд. Чун муомала ба поён расид, миёни байёъу точир дар ҳисобе хилоф буд ба қироте зар. Байёъ гуфт:

-Туро бар ман диноре зар боқист.

Тоҷир гуфт:

Диноре ва қироте⁹⁸ боқист.

Бар ин ҳадис аз бомдод то намози пешин шумор карданд. Ва тоҷир садо медоду бонг ҳамедошт ва ҳеҷ гуна аз қавли хеш бознамегашт, то байёъ дилтанг шуду диноре ва қироте бад-ӯ дод. Мард биситуду бирафт. Шогирди байёъ аз паси тоҷир бидавиду гуфт:

Эй хоҷа, шогирдонаи ман бидех,

Тоҷир он динору қирот ба вай дод. Кудак бистуду бозгашт. Байёъ гуфт:

Эй харомзода, марде аз бомдод то инмруз аз баҳри қироте зар бонг медошт миёни ҷамоате ва шарм намедошт, чи тамаъ доштӣ, ки ӯ туро чизе диҳад?

Кудак зар ба устод намуд. Мард очиз гашту бо худ гуфт:

Субҳоналлоҳ*! Ин кӯдак хубрӯй нест ва саҳт хурд аст. Бар вай занне наметавон бурдан. Ин мард бад-ин баҳили саҳо чаро кард?

Бар асари бозаргон бирафт ва гуфт:

Эй шайх, чизе аҷиб дидам аз ту. Як руз маро бо қавме дар судоъ"* қироте набахшонидӣ ва акнун чун зар биситудӣ ҷумда ба шогирди ман додӣ. Он судоъ чӣ буд ва ин саҳо чист?

Мард гуфт:

Эй хоҷа, аҷаб мадор, ки ман марде бозаргонам ва дар шарти бозаргонӣ чунон аст, ки дар вақти байъу тасарруф агар ба як дирам касе мағбун гардад, чунон бувад, ки ба ним умр мағбун гардад. Ва агар дар вақти мурувват аз касе бемурувватӣ ояд, чунон бувад, ки бар нопокии асли хеш гувоҳӣ дода бувад. Пас, ман на мағбунии умр хостаму на нопокии асл.

* * *

Аммо бозаргоне, ки камсармоя бувад, бояд, ки аз анбозӣ бипарҳезад ва агар кунад, бо касе ғаниву бомурувват кунад ва шармгин то вақти хайр аз ӯ ҳайф баргирад. Ва бар вай ҳайф накунад. Ва ба навсармоягӣ матое наҳарад, ки вайро харҷи бисёр афтад ва чизе наҳарад, ки тағайюр дар вай ояд ва чизе мурдаву шикаста наҳарад. Ва ба сармоя бахтозмой накунад, магар ки донад, ки агар зиёне бувад, беш аз ними сармоя набувад.

Ва агар касе нома диҳад, ки фалон ҷон бирасон, нахуст нома бихонад, он гаҳ бирасонад, ки бисёр бадоҳо дар номаи сарбаста бошад ва натавон донист, ки ҳод чун бувад ва шар аз кучо адо кунад. Аммо дар

номаи ниёзмандон зинҳор нахӯрад. Ва ба ҳар шахре, ки дар шавад, хабар аз ҳайф надихад ва чун аз роҳе андар ояд, хабари таъзияти кас надихад ва ба хабари тахният тақсир накунад. Ва бе ҳамроҳ ба роҳе наравад ва ҳамроҳи сиқа' чӯяд. Ва дар корвои мисли анбӯхфурӯ ояд ва қумошот" ва ҷои андӯх ниҳад ва мисли силоҳдорон нанишинад ва наравад, ки саълук нахуст касди силоҳдорон кунад. Ва агар пиёда бошад, бо савор ҳамроҳи накунад. Ва аз мардуми бегона роҳ напурсад, магар аз касе, ки вайро басалоҳ донад, ки бисёр мардуми нопок бувад, ки роҳ ғалат намояд ва худ аз пас биёяду коло биситонад.

Субҳоналлоҳ - ба маънни ачабо.

* * Судоъ - дард и сар

*** Анбозн - шарикн.

Ва ҳар касеро, ки ба роҳ пеш ояд, ба тозарӯи салом кунад ва хештанро ба музтариву дармондагӣ нанамояд. Ва бо расадбонон"" хиёнат накунад, валекин ба чиз ва фирефтани эшон ба сухани хуш тақсир накунад. Ва бе зоду тӯша ба роҳ наравад ва тобистон бе ҷомаи зимистон ва зимистон бе ҷомаи тобистон наравад, агарчи роҳ саҳт ободои бувад. Ва мукорино"" хушнуд дорад. Ва чун ҷое фуруд ояд, ки ошно ва далер набошад, байёъи бодиёнату амин гузинад.

Ва сӯҳбат бо се қавм кунад: бо мардуми ҷавонмардпешаву айёр ва бо мардуми тавонгару бомурувват ва бо мардуми роҳдону бумшинос. Ва ҷаҳд кунад, то худро ба гармову сармо ва ташнагиву гуруснагӣ хӯ кунад. Ва исроф накунад дар осоиш, то агар вақте ба зарурат ранҷе расад, осонтар бошад.

Ва ба ҳар коре, ки битавонӣ кардан ҳам ту кун ва бар кас эмин мабош, ки дунё зудфиреб аст. Аммо сармояи бозаргонӣ ростист. Ва дар хариду фурӯхт ҷалд бош ва амину ростгӯй ва бисёрхару бисёрфурӯш бош. Ва то битавонӣ ба насиа ситадудод макун. Пас, агар кунӣ, бо ҷанд гуна мардум макун: бо мардуми камчиз ва бо мардуми навкиса ва бо алавӣ ва бо кӯдак ва бо донишманд ва бо вакилони қозӣ ва бо муфтиёни шахр ва бо ходимон.

Ва ҳар кӣ бо ин қавм ситадудод кунад, аз дарди сару зиён ва пушаймонӣ нараҳад. Ва мардуми чизнодидаро ба чиз устувор мадор ва бар мардуми ноозмуда эмин мабош ва озмударо ҳар дам маёзмо. Ва мардумро ба мардум озмой пас ба хештан, ки ҳар кӣ бо хештан нашоёд мумкин бувад, ки касе дигарро ҳам нашоёд. Ва озмударо ба ноозмуда мадеҳ, ки рӯзгоре бояд дароз то касе озмуда ва мӯътамад ба даст ояд, ки андар масал омадааст, ки «Деви озмуда беҳ аз мардуми ноозмуда».

Аммо ҳар киро озмой, ба кирдор озмой на ба гуфтор. Ва гунчишке нақд беҳ дон, ки товусе ба насия. Ва то дар сафари хушкӣ даҳ нима ёбӣ, ба тамаи даҳ-ёздаҳ дар дарё манишин, ки суди дарё то каъб* буваду зиёнаш то гардан. Набояд, ки бо тамаи андак моя суди сармояи бузургтарин барбод диҳӣ. Ва агар ба хушкӣ воқеае афтад, ки мол биравад, магар ҷон бимонад. Ва дар дарё ҳар дуру хатар бувад. Молро иваз бувад, аммо ҷонро иваз набувад. Ва кори дарёро ба кори подшоҳ баробар карданд, ки ба ҷамъ ояду ба ҷамъ равад. Валекин аз баҳри осори тааҷҷубро агар як бор бинишинӣ раво бувад ба вақти тавонгарӣ...

Ва ба вақти ситадудод бемукос мабош, валекин мукос дархӯри охириён кун. Ва кори хеш ҷумла ба дасти касон бозмадеҳ, ҷӣ гуфтаанд, ки «ба дасти касон мор бояд гирифт, ба пой касон хор бояд сипард». Ва суду зиёнҳои хеш ҳама шумор карда дор ва ба хатти хеш навишта дор то аз саҳву ғалат эмин бошӣ. Ва бо омилони худ пайваста шумор карда дор, ки он чун доди дода бошад.

Ва ҳеҷ чиз бар хештан навишта хуччат макун, то агар хоҳӣ, ки мункир шавӣ, тавонӣ шудан.

Ва пайваста суду зиён ва кадхудош! хеш ва муомалаи худро мутолаа ҳамекун, то аз огоҳ будани суду зиёни хеш фуру намонӣ. Ва аз мардуми бохиёнат бипарҳез ва бо мардумон хиёнат макун, ки ҳар кӣ бо мардумон хиёнат кунад, пиндорад, ки хиёнат бо дигарон кардааст, ғалат сӯи ўст, ки он хиёнат бо хештан карда бувад.

Ҳикоят

Шунидам, ки марде буд ғусфанддор ва рамаҳои бисёр доштӣ. Вайро шубоне" буд бағоят порсо ва муслеҳ. Ҳар рӯзе шири ғусфандон чандон, ки будӣ, ҳосил кардӣ ва ба наздики худованди ғусфанд бурдӣ. Он мард ҳам чандон об бар шир кардӣ ва ба шубон додиду гуфтӣ :

-Рав, бифуруш.

Ва шубон он мардро насихат ҳамекард ва панд ҳамедод, ки чунин макун ва бо мусулмонон хисит макун ва раво мадор, ки окибати мардуми ҳоин номахмуд бувад

Он мард сухани шубон нашунид ва ҳамчунон ҳамекард, то ба ин ифок шабе ин шубон ғусфандонро дар рӯдхона бихобонид ва худ бар болои баландӣ рафту бихуфт.

** Шубон - ҷӯпон.

Фасли баҳор буд. Магар бар қўх бороне омад азим ва селе сахт азим биёмад ва андар ин рўдкада афтод ва ин гўсфандонро чумла бибурд ва халок кард.

БАЙТ

*Гуфтӣ он об қатра-қатра ҳама
Чамъ шуд ногаҳу бибурд рама.*

Рӯзи дигар шубон ба шаҳр омад ва ба хонаи сохиби гўсфандон рафт бе шир. Мард пурсид, ки чаро шир насвардӣ. Шубон гуфт:

Эй хоча, ман туро гуфтам, ки об бар шир мазан ва хиёнат макун. Фармони ман набурдӣ. Акнун он обхо, ки ба мардумон ба нархи шир дода будӣ, чамъ шуданд ва дӯш хамла оварданду гўсфандони туро бибурданд. Он мард пушаймон шуд ва пушаймонӣ суд надошт.

* * *

Пас то битавонӣ, аз хиёнат парҳез кун, ки ҳар кӣ як бор ҳоин гашт, ҳаргиз касе бар ӯ эътимод накунад. Ва ростӣ пеша кун, ки бузургтарин тирозе ростист. Ва некумомила ва хушситаду дод бош. Ва касро ваъда макун ва чун кардӣ, хилоф макун. Ва харида мағӯй ва агар гӯй, рост гӯй то Худои таоло бар муомалати ту баракаг кунад. Ва дар муомалат ба ҳуччат додану сутудан хушёр бош, ки чун хуччат бихохӣ додан то нахуст ҳақ ба даст нагирӣ, хуччат аз даст мадеҳ.

Ва хар кучо, ки хамеравӣ, ошное ҳаметалаб. Ва агарчи бозаргон бошӣ, ба шаҳре, ки ҳеч нарафта бошӣ, бо номаи мўхташаме рав, то ба таърифи хеш маъруф шавӣ. Ва бо мардум сохта бош ва бо мардуми носохтаву ҷоҳил ва аҳмаку коҳил ва бенамозу бебок сафар макун, ки гуфтаанд:

«Аррафику сумма аттарику»⁹⁹.

Ва хар касе, ки туро амин дорад, гумони у дар хештан дурӯғ макун. Ва хар чи бихохи харидан, надидаву ноозмуда махар ва он чи бихохи фурӯхтан, аз нархи нахуст огоҳ бош ва ба шарту паймон фурӯш, то охир аз доварӣ ва гуфтугӯ раста бошӣ.

Ва тариқати кадхудой нигоҳ дор, ки бузургтарин бозаргонӣ кадхудои хона аст ва бояд, ки кадхудои пароканда накуни. Ва ҳавоичи* ҳона чумла дар соле як бор ба вақти навгон" бихарӣ, аз ҳар чӣ туро ба кор ояд. Ва чандон, ки дар соле ба кор шавад, бихар. Пас аз нарх огоҳ бош, чун нарх гарон шавад, аз ҳар чизе нима бифурӯш аз он чи чумла харида бошӣ, то он як сол ройгон хӯрда бошӣ. Ва дар ин на база бувад ва на

Ва он чи аз чинси сурат аст, бар се қисмат: қуво ва афъол" ва арвоҳ"*. Ва қуво бар се қисм аст: нафсонӣ ва ҳайвонӣ ва табиӣ. Ва нафсонӣ қувват асту ҳис ва ин бар панҷ қисм аст: басар ва завқ ва самъ ва шамм ва ламс. Ва қувват ҳаракат аст ва адади ақсоми ӯ бар ҳасби ақсоми аъзост, ки онро ҳаракат аст ва қуввати сиёсат аст ва ин бар се қисм аст: тахайюл ва фикр ва зикр. Ва ҳайвонӣ бар ду қисм аст: фоила ва мунфаила. Ва табиӣ бар се қисм аст: мавлуда ва мураббия ва ғозия"*.

Ва афъол бар адади қувост: нафсонӣ ва ҳайвонӣ ва табиӣ. Аз баҳри он ки рӯҳ ходими қувват аст ва қувват мабдаи феъл аст ва феъл таъсири қувват, пас, адади афъол.рост бар адади қувват бошад.

Ва он чи тавобеъ аст мар чизҳоро, ки қивому саботи тан бадӯст чун фарбеҳ, ки тобеи сардии мизоҷ аст ва чун лоғарӣ, ки тобеи гармии мизоҷ аст ва чун сурати гуна, ки тобеи хун аст ва чун зардӣ, ки тобеи сафрост ва чун ҳаракати набз, ки тобеи қуввати фоилаи ҳавонист ва чун шучоат, ки тобеи эътидоли қуввати ҳайвонист ва чун ҳашм, ки тобеи қуввати мунфаилаи ҳайвонист ва чун иффат, ки тобеи эътидоли қуввати шаҳвонист ва чун ҳикмат, ки тобеи эътидоли нафси нотиқа аст ва ҷумла чун ғаразҳо ва кафиёт, ки тобеи моддат бошд, ё тобеи сурат.

Ва он, ки танро аз ҳол ба ҳол бигардонад, онро асбоби зарурӣ хонанд ва ин шаш қисм аст: яке ҳаво ва дуввум таом ва саввум ҳаракату суқун ва чаҳорум бедориву хоб ва панҷум кушодагии табиату бастагӣ, шашум эҳдоси нафсонӣ чун андӯх ва ҳашм ва бим ва монандаи он. Ва инҳоро зарурӣ баҳри он хонанд, ки мардумро чора нест аз ҳар як ва ҳар якро аз ин ҷумла андар тани мардум таъсир аст ва ҳар кадом тамомтар.

Чун ҳар як аз ин ҷумла бар сураи бар ваҷҳи эътидол бувад, истеъмоли мардум тамоми савоби ва бар ваҷҳи эътидол бошад ва чун баъзо аз ин ҷумла аз ҳоли эътидол тағйир афтад, ё истеъмоли мардум баъзо аз ин ҷумла бар ваҷҳи хато бошад, бемориву иллат пади ояд бар мӯҷиби ифрот, ки рафта бошад.

Ва он чи хориҷи табиат бар се қисм аст: сабаб ва мараз ва араз. Ва сабаб бар се қисм аст: ё ба сабаби бемории аъзоҳои муташобеҳ¹⁰³ бошад, ё ба сабаби бемории аъзоҳои раиса¹⁰⁴ ва ё ба сабаби тафарруқ улиттисол¹⁰⁵. Аммо ба сабаби бемории аъзоҳои муташобеҳ, ё ба сабаби бемории гарм бошад ва он панҷ қисм аст ё сабаби бемории сард ва он бар ҳашт қисмат аст ё сабаби бемории тар ё сабаби бемории хушк. Ва ҳар як аз инҳо бар чаҳор қисмат аст. Сабаби бемориҳои аъзоҳои олии ё сабаби

* Афъол - амалиёт.

ки китоби «Истиксот»¹⁰⁸ талаб кун, аз ҷумлаи «Ситта ашара». Ва илми мизоҷ аз китоби «Алмизоҷ» талаб кун аз ҷумлаи «Ситта ашара». Ва илми ахлот аз мақолати дуввум талаб кун аз китоби «Алқуво аттабия» аз ҷумлаи «Ситта ашара». Ва илми аъзои муташобеҳ аз «Ташреҳи кўчак» талаб кун ҳам аз «Ситта ашара». Ва илми аъзои олий аз «ташреҳи бузург» талаб кун, ки беруни «Ситта ашара» аст. Ва илми қувои табиӣ аз китоби «Алқуво аттабия» талаб кун аз ҷумлаи «Ситта ашара» ва қувои ҳайвонӣ аз китоби «Аннабз» талаб кун ҳам аз ҷумлаи «Ситта ашара»

Ва қувои нафсонӣ аз «Рои Букрот»¹⁰⁹ ва Афлотун¹¹⁰ талаб кун ва ин китобест ҳам таснифи Ҷолинус беруни «Ситта ашара».

Ва агар хоҳӣ, ки мутабаҳҳир*** шавӣ ва аз пойгоҳи талаб бигзарӣ, илми истиксот ва илми мизоҷ аз китоби «Алқавн валфасод»¹¹¹ ва аз китоби «Ассамо валолам»¹¹² талаб кун.

Ва пими қуво ва афъол аз китоби «Аниафс» ва китоби «Алҳисс валмаҳсус»¹¹³ ва илми аъзо аз китоби «Алҳайвонот»¹¹⁴ ва ақсом уламроз аз мақолати нахустин аз китоби «Илал валаъроз» талаб кун аз ҷумлаи «Ситта ашара». Ва асбоби аъроз аз мақолати дуввум ҳам аз ин китоб талаб кун. Ва ақсоми аъроз аз мақолати суюм ҳам аз ин китоб талаб кун. Ва сабаби амроз аз мақолати чаҳорум ва нанҷум ва шашум талаб кун аз ин китоб, ки гуфтам.

ФАСЛ

Чун қиёми илмӣ ёд кардам, ночор шаммае аз қисми амалӣ ёд кунам, агарчи сухан дароз шавад, аз баҳри он ки илму амал чун ҷисму рӯҳ ба ҳаманд ҷисм бе рӯҳ ва рӯҳ бе ҷисм тамои набувад.

Ва чун муолаҷа хоҳӣ кардан, андеша кун аз ҳуришҳои нирон ва кӯдакон, ки муолаҷати беморон бар ду гуна аст ва муолиҷ бояд, ки ба ҳеҷ муолаҷате ибтидо накунад, то нахуст огоҳ нагардад аз вақти беморӣ ва навъи иллат ва сабаби иллат ва мизоҷ ва сол ва санъати бемор ва таҷассуси табиаташ ва табъ ва ҷойгоҳ ва ҳоли мизоҷ.

ФАСЛ

Бибояд, ки об ва маҷас* ва ҷинс ва арази зоҳир ва аломати неку аломати бад ва анвои русуб ва аломати бемориҳое, ки дар ботин меафтад ва нишонаҳои бӯҳрон шинохта бошад. Ва аҷноси ҳақиқат маълум гардонида бошад, ки тадбири амрози ҳодда бар ҷӣ сон бошад. Ва дар таркиби адвия моҳир бошад бар мазҳаби асҳобулқийс ва қавонини муолаҷат бидониста бошад.

* Маҷас - набз.

Ва агар ин ҳар якеро шарҳе кунам, қисса дароз гардад. Аммо бигӯям, ки илм ҳам ҳар якро аз кадом китоб бояд талабидан, то ба вақти ҳоҷат туро маълум бошад. Аммо ҳифзи сикҳат аз «Тадбирул асикҳҳо» бояд талабидан, аз ҷумлаи «Ситта ашара». Ва муолаҷати беморон ва қавонони илоч аз китоби «Ҳилат улмараз» аз ҷумлаи «Ситта ашара» талаб. Ва аломатҳои неку бад аз «Муқаддиматул маърифат» талаб бояд кардан ва аз «Фусул»-и Букрот¹¹⁵. Ва илми набз аз «Набзул кабир» ва «Набз уссағир» ва илми бавл аз мақолаи наххит гштб боид кардан аз китоби «Албӯхрон» аз ҷумлаи «Ситта ашара» иа а I китоби «Албав-гр-и Ҷолинус, ки бсруни «Ситта ашара» лсг На нншони бсмориҳо, ки андар ботини тан бошад, аз «Асои лкмлх» галпб бояд кардан ҳама аз «Ситта ашара» ва илми бӯхрон л «миоон «Албӯхрон» аз «Ситта ашара» ва илми айёмулбӯхрон аз китоби «Ансм улбӯхрои» ҳам аз «Ситта ашара» талаб бояд кард. Ва и.чмн ҳамнст аз китоби «Алҳамист» аз «Ситта ашара» талаб бояд кард. Ва годбири амрози ҳодда аз китоби «Моъ ашшаир» талаб бояд кар.чаи аз ҷумлаи тасоиифи Букрот ва аз «Аъзои олима» ва «Ҳилат учбаръ» ва «Таркиби адвия»-и Ҷолинус.

Вамуолиҷбояд.китаҷрибатбисёркунадватаҷрибатбармардуми маъруфу машҳур накунад. Ва бояд, ки хидмати бемористонҳо карда бошад ва беморони бисёр дида ва муолаҷат бисёр карда бошад, то иддағҳои ғариб бар вай мушқил нагардад ва илали аъзо ва аҳшо.* бар вай нуншда намоиад ва он чи дар кутуб ҳоида бошад, ба раъюлҳайн† ҳамсбинал ва ба муолаҷат дарнамонад. Ва бояд, ки «ВасоёиБукрот»¹¹⁶ хонда бошад то дар муолаҷати беморон шарти амонату ростӣ ба ҷой тавоиад овардан.

Ва пайваста худрову ҷомаро пок дорад ва мутайябу муаттар‡ бошад. Ва чун бар сари бемор шавад, бо бемор тозарӯю хушсухан бошад ва беморро дилгармӣ диҳад, ки тақвияти табиб беморро қувваги ҳарорати ғаризӣ биёфзояд.

ФАСЛ

Агар беморе бувад, ки пиндорӣ дар хоб аст ва чун бихонӣ, носух диҳад, валекин туро нашиносад ва ҷашм боз мекунад ва боз мсғанавад, аломати бад бошад. Ва низ агар мадҳуш бинӣ ва дасту ной ба ҳар ҷо мезанад ва худро мешӯронад, аломати бад бошад. Ва низ агар мадҳуш

* Илали аъзо ва аҳшо - бемориҳои узвҳои берунӣ ва дарунии бадан.

† Раъюлҳайн - бо ҷашмони худ.

** * Мутайябу муаттар - оростави хушбӯ.

Худу -туф, оби даҳап.

бувад ва ҳар вақте бонге бизанад ва дасту ангуштони худ ҳамегираду мефишорад, ҳам аломати бад бувад. Ва агар сапсдии чашми бемор сапедтар аз одати хеш бувад ва сиёҳӣ сисхтар ва забом гирди даҳон мегардонад ва дам ҳамекашад, ҳам аломати бад бувад. Ва агар аз рашк ё аз гами саъб бемор бувад, ё дама дорад, бад бошад.

Нн шнр (>см(>|» пнНнпсгп кп<1 мекуинд ланн-лнни, сурху зард вн енёху еапед ин с қнӣ бо шниегад чнм, мнхуф бошад. На агар Осморро кохишу сурфа бунпд, худуи* у бпр рнкус"бигир на хушк кун нн он 1нх ракуро бпшуӣ, Н1пр пипюп Оимопнд ҳам, аломати бад бувад. Ип хамаро, ки гуфшм, ҳеҷ дору макуп, то оп аломат бо эшон бувад, муолаҷат суд иа;;орнд,

Пас, эй писар, агар бар сари бемор шави ва аз ии аломатҳо, ки гуфтам, ҳеҷ иабипи, ҷои умсд бунад.

ФАСЛ

Онгоҳ даст дар маҷаесаи бемор нех, агарбичаҳад вазери ангушт биаравад, бидои, ки хуи голиб аст. Ва агар зсри ангушт борику тсз ҷаҳад, сафро голиб бошад ва агар зери ангушт деру ситабр ва суст ҷаҳад, рутубаг' юлиб бошад. Иае, агар мухолиф ҷаҳад бар он ҷониб, ки майлаш бсштар бипӣ, ҳукмаш бар ои ҷониб кун.

ФАСЛ

Пас, чун маҷасса маълум кардӣ, Андар қорура"" нигоҳ кун. Агар оби"" сапед бинӣ на равшан, мард аз ғаме бемор бувад ва агар сапеду равшан бошад, иллат издиҳоми бод ва рутубати ногуворо бувад. Ва агар чун об равиан бувад, аз кароҳияге бемор бувад. Ва агар ба ранги турунҷ бувад ва андар вай зарра-зарра бошад, беморӣ аз шикам рафтан бувад. Ва агар об чун равшан бинӣ ва агар дар буни қорура хаттс бинӣ, иллат қурбати аҳд бувад. Ва агар ба ранги заъфарон бинӣ, бидон, ки ўро таб ва еафрост ва хуи ииз бо сафро ёр бошад.

Агар бар сари об зардӣ бошад ва таки об еиёҳфом бувад, иллаташ аз гӯши сабз бувад, дору макун ва агар бар сари об сиёҳӣ бинӣ, ҳамчунин. Ва агар қорура ба зардӣ заиад с ба сабзӣ равад, беҳ шавад.

Ва агар бемор ҳазёп гӯяд ва об еурх бувад ва сиёҳфом, гӯши сиёҳ бо хун омехта бувад ва лаҳаби вай бар сар рафга бувад, аз вай мухтарм I бшч.

* * Раку - лагга, дока.

Қорура-шишаи иенюбгнри, шошадон.

**** Об-иешоб.

Ва агар сиёҳ бувад ва бар забари вай чуи хуис истода, (ч1И опр сари 011 бсмор нарав. Ва агар сиёҳ бувад ва андар ў монанди к-н»ус чтс иайдо бунад, ё бар сари вай чун хунс истода бувад, оиро н.гчрул КУП

Ва агар об зард бувад ва андар вай чизе намояд чун офтоб ю.мсь' с зарди еурхфом бувад, ғалабаи хун бувад, қасд фармой, кн худ бсх шавад. Ва агар зард бувад ва андар вай хатҳои сурх, ба худонш таслим кун. Ва агар зард бувад ва андар вай хатҳои сапсд, псмори дср бикашад. Ва агар сабзранг бошад, идлат аз сипурз бувад. Ма агар сабзу еисх бинӣ, нешаш бозиёх. Ва агар еабзу сапед биий на апдар най чун кирми сирка, вайро бод ва бавосир бувад ва чимоъ ппгавопад кардан.

Ва чуп об дидӣ ва маҷасса маълум кардӣ, он гоҳ чинси иллат чӯй, кн аҷиоси идлатҳо на аз як 1~уна бувад.

ФАСЛ

Ва чуп чинс донистӣ, навъро боздон то муолаҷат битавон кардаи. Ва то ба ғизо кифоят шавад, ба доруву тало" макӯш ва то ба сафуфу"" тало кифоятшавад, баҳаббу матбух вамаъчун"" макӯш. На нигар, ки ба даво кардан далерӣ нақунӣ то бо таскину лутф кор барояд, дар истифрои таҷовуз макун ва даст мабар. Ва чун кор аз ҳад бихоҳад шуд, пас, ба давои маҳз машғул шав ва ба таскин кардан машғул мабош. Ва ҳаргиз беморро муттаҳам макун ва таахҳуднома бештар аз он кун, ки аз он мариш ва мағӯй ин беҳтар бошад. Ва бар бемори шикамбанда парҳези саҳт ҳукм макун, ки қабул нақунад, лекин дафъи мазаррати он чиз, ки вай хӯрда бошад, ҳамекун.

Бсҳгарин чизе табибро дору шинохтан ва иллат шинохтан дон. Ва апдар пн боб сухан бисёр бигуфтам аз он чи ман ин илмро бағоят дӯет дорам, ки илме муфид аст. Пас, агар бисёр аз ин бигуфтам, ки еухапи дӯстонро мардумон бисёр гуфтан дӯсгдоранд.

Аммо агар иттифоқи ин илм иаяфтад, илми нучум илме шариф аст. Ҷаҳд кун дар омӯхтани он, ки илмс саҳт бузург аст, аз он сабаб, ки мӯъҷизаи пайгамбарии мурсал булааст. Пас, бешак ин илм илми набанист, агарчи дар ин вақт ба қукми шаръ мансӯх' аст.

Ломеъ — дурахшон.

Гало-мархам.

* * * Сафуф доруи хока.

*** Маъҷуц — доруп омехта.

БОБИ СИВУ ҶАҲОРУМ
АНДАР ИЛМИ НУҶУМ ВА ҶАНДАСА*

Эй писар, бидон ва огоҳбош, ки агар муиаччим бошӣ, чаҳд куи, го бештар раиҷи хсш дар илмн риёзӣ "*" барӣ, ки илми аҳкоми нучум¹¹⁷ илме вофир аст, доди ӯ ба тамомӣ натавон додан ба хатое, аз он ки кас чунон мусиб иабошад, ки бар вай хатос наравад. Аммо ба ҳама ҳол самараи нучум аҳком аст, ки чун таквим кардӣ, фоида аз таквим аҳком аст. Пас, чун аз аҳком намегузирад, чаҳд кун, то усулаш некӯ бидонӣ ва бар муқаввимӣ "" қодир бошӣ, ки асли ҳум он гаҳрост ояд, ки тақвими еиторагон рост бувад ва толсӯ дуруст бувад. Нигар, ки бар толеи тахминӣ эътимод накуӣ, илло, ки ба истиксой.

Нахуст бихисоб ва иамудорот мумаҳхид кун, чун ба ҳисоб ва намудорот рост ояд, он гаҳ ҳукмс, ки аз он ҷо кунӣ, рост бувад.

Ва ба ҳар ҳукме, ки кунӣ, мавлуде ва замире нагир, то аз ҳолати кавокиб огоҳ нагардӣ ва аз толеъ ва дараҷаи толеъ ва худованди толеъ ва қамар ва бурҷи қамар ва худованди бурҷ ва мизочи кавокиб, ки дар ҳар бурҷе то кай бошад ва чун бошад ва аз худованди хонаи хочат ва он кавкаб, югмоҳ аз ӯ баргашта бошад ва он кавкаб, ки бад-" ӯ хоҳад пайваст ва он кавкаб, ки муставлӣ бувад бар дараҷаи толеъ ва хонаи ҳоҷат ва он кавкаб, ки муставлӣ бувад бар дараҷаи сайри кавокиб ва он кавокиби собита, ки мусайир бад-ӯ расида бошад ва аз дараҷаи мунира ва масъуд ва дараҷаи мазлама ва дараҷаи обор ва ҳисор ва аз дараҷаи муҳтарақа, ки дар ҷирми офтоб бувад ва аз соид ва обити ӯ ҳеҷ гофил мабош ва аз сахмҳои исно ашариёт¹¹⁸ ва зичот ва ҷонибот ва нӯҳбаҳр ва арбоби мусалласот ва ҳадду сурат ва шараф ва ҳубут ва хонаи вубол ва фараҳ ва ҳузн ва авҷ ва ҳазиз.

Ва он гаҳ бинигар дар ҳолати қамар ва кавокиб чун иқбол ва идбор ва низ назар, мукорана ва итгисол ва инсироф ва баъидуннур ва баъидулитгисол ва ҳолиуссайр Ш ва/шиуеаайр, иаклу чамъ ва майъу рад, давъутгадбир, дафъулкувшц /(Щгъутг&бия, инсикос, эътироз, кувватГ~мукофот7 қабулТ гаширфу ич/имоиву истикболӣ, маърифати ҳайлоҷ ва кадхудо иа тия< ;щтн ва кам кардану зисдат кардаи умр ва рондани сайрҳои н&ит она. Чун аз ҳдма огоҳ гардӣ, он гоҳ дар аҳком сухан гӯӣ, го ҳукми 1у рост ояд. Ва ҳукм аз таквимс мӯътамад кун, чунон ки ҳлким ш ҷшшм аз чизе карда бошад, ки ба хатте маъруф бувад ва дар шкили вай нигоҳ карда ва мачмӯаву мабсутаи вай некӯ дида ва мукаррир кар/ш ва андар таъдилҳои вай тааммул кун.

Бо ин ҳама эътироз кун аз сахву»алат х о ҳак>с наҷфтад. Ва чун ин ҳама эҳтиёт карда бошӣ, бояд, ки туро тӯ/имод бувад, ки ҳар ҳукме, ки

ман кардам, чунон хоҳад будан, Агар бар он кавл мӯътақид набошӣ, ҳеҷ исбот наяфтад.

Ва дар масъалае, ки пурсанд замири, ҳар чӣ хӯй тавон гуфт, чунон ки бештар ҳукми ту рост ояд...

Аммо туро дар толеи заръ суҳан нсг, ки он на ба болои чун тӯе бофтаанд. Аммо ин ки аз голси таҳвили кубро бичӯй, тариқи устодони гузашта нигоҳ дор. Андар ҳдр ҳукмс, ки кунӣ, чунон ки пеш аз ин гуфтам. Агар вақте масъала пурсанд, аввал ба толеи вақт нигар ва ба соҳиби толеъ ва пас ба қамар ва бурчи қамар ва худовандаш ва бад-он кавокиб, ки қамар бадчӯ хоҳад пайваст ва бад-он-кавкаб, ки қамар аз ӯ бозгашта бувад ва бад-он кавкаб, ки дар толеъ ёбӣ, ё дар ватадс. Ва агар дар ватаде бсш аз кавкаб сбӣ, бинигар, ки муставлӣ кист ва шаҳодат бештар кирост, суҳан аз он кавкаб гӯй, то мусиб бошӣ.

ФАСЛ

Он чи шартӣ аҳком аст, лаҳте гуфтам. Акнун ағ ар муҳайдис бошӣ ва массоҳ дар ҳисоб қодир бош, зиҳор, ки як соат бе такрори ҳисоб набошӣ, ки илми ҳисоб илми ваҳшӣ ас Нас, агар замирие паймой, нахуст бояд, ки завоё* бишиносӣ ва шакдҳои мухталифулазложро" хор иагирӣ ва нагӯй, ки инро бар як масоҳат бикунам ва боқӣ ба таҳмин, ки ҳисоби масоҳат тафовути бисср оварад. Ва ҷаҳд кун, то

Завоё — кунҷҳо.

Мухталифулазлож гуцогушихлу.

завоёро нск бишносӣ, ки устоди ман пайваста маро гуфтӣ, ки ҳон, то аз заиос гофил набошӣ дар ҳисоби масоҳат, ки бисёр завоулазлож бувад, ки дар вай завояи кавсӣ бувад...

Ва бисср ҷой бувад, ки мунфарич* монад ва ин ҷо тафовут бисёр афтад.

Ва агар шакле бувад, ки бар ту мушқил шавад ва маълуми ту нагардад, масоҳати он ба таҳмин макун, ҳамаро мусаллас* кун, ё мураббаъ", ки ҳеҷ шакле набувад, ки бар ин гуна натавон кардан. Ва он вақт ҳар якеро биияймой, ки рост ояд. Ва агар ҳамчунин дар ин боб суҳан бшӯям, бисёр тавон гуфт, аммо китоб аз ҳоли худ бигардад. Ва ин қадар, ки гуфтам, ногузир буд аз он ки суҳани нучумӣ гуфта будам, хосгам, ки аз ин боб низ суҳане ҷанд бигӯям, то аз ҳар илме, эй писар, баҳраманда бошӣ.

БОБИ СИВУ ПАНҶУМ ДАР ОИНУ РАСМИ ШОИРИ

Эй писар, агар шоир бошӣ, ҷаҳд кун то сухани ту сахди мумтанеъ¹¹⁹ бошад. Бипарҳез аз сухани ғомиз ва чизе, ки ту дониву дигаронро ба шарҳи он ҳоҷат ояд, мағӯй, ки шеър аз баҳри мардумон гӯянд на аз баҳри хеш. Ва ба вазну қофияи тихӣ қаноат макун, бесаноату тартибе шеър мағӯй, ки шеъри рост¹²⁰ нохуш бувад. Бо санъату ҳаракат бояд, ки бувад ва ғулғуле бояд, ки бувад андар шеър ва андар захма ва андар савт то мардумро хуш ояд ва ё саноате ба расми шуаро чун: муҷонис ва мутобӣ ва мутаҷоз ва мутаҷокил ва мутаҷобех ва мустаор ва мукаррар ва мураддаф ва муздавач ва муозана ва музмар ва мусалсал ва мусаччаъ ва мулавван ва муставӣ ва муваипиаҳ ва мувассал ва мукаттаъ ва мухаллаъ ва мусаммат ва мустаҳил ва зуқофиятайн ва раҷаз ва мақдубо ва монанди ин.

Аммо агар хоҳӣ, ки еухани ту оӣ намояд, бештар мустаор гӯй ва истиорат бар мушкилот гӯй ва андар мадҳ истиорат ба кор дор. Ва агар ғазалу тарона гӯй, сахду латиф ва гар гӯй ва бар қавофии маъруф гӯй, тозиҳои сард ва ғариб мағӯй, ҳасби ҳолҳои ошиқона ва суханҳои латифу амсолҳои хуш ба кор дор, чунон ки хосу оро хуш ояд, то шеъри ту маъруф гардад.

Муифарпҷ боз, кушода.

* Мусаллас секунча.

11 Мураббаъ чоркунча, квадрат. **** Шеъри рост-шеърн беороиш.

Вазнҳои гарони арӯзӣ мағӯй, ки гирди арӯз ва вазнҳои гарон касе гардад, ки табъи нохуш дорад ва очиз бошад аз лафзи хуш ва маънии зариф. Аммо агар бихоҳанд, бигӯй, раво бувад. Валекин илми арӯз нек бидон ва илми шоирӣ ва алқоб ва наққи шеър биёмӯз, то агар миёни шоирон мунозара афтад, ё бо ту касе муқошафате бикунад, ё агар имтиҳон кунанд, очиз набошӣ.

Ва ин ҳафдаҳ баҳр, ки аз доираҳои арӯзи порсиён бархезад, номи доираҳо ва номи ин ҳафдаҳ баҳр бидон чун: ҳазач ва раҷаз ва рамал ва ҳазачи макфуф ва ҳазачи аҳраб ва раҷази матвӣ ва рамали маҳбун ва мунсарех ва ҳафиф ва музореъ ва музореи аҳраб ва муқтазаб ва муҷтасс ва мутақориб ва сареъ ва қариб ва қариби аҳраб ва дар вазнҳои тозиён чун: басит ва мадид ва комил ва вофир ва тавил ва монанди он арӯзҳо, ин панҷоҳу се арӯз ва ҳаштоду ду зарб, ки дар ин ҳафдаҳ баҳр биёяд, ҷумла маълуми хеш гардон.

Ва он сухан, ки гӯй андар шеър дар мадҳ ва ғазал ва ҳиҷо ва марсият ва зӯҳд доди он сухан ба тамоми бидеҳ ва ҳаргиз сухани нотамома мағӯй. Ва сухане, ки дар наср нагӯянд, ту андар назм мағӯй, ки наср чун раият

аст ва назм чун подшоҳ ва он чизе, ки раиятро нашоёд, подшоҳро ҳам нашоёд....

Ва ғазалу тарона тару обдор гӯй ва мадҳ қавиву далер. Ва баландҳиммат бош, сазои ҳар кас бишинос ва мадҳ чун гӯй, қадри мамдӯҳ бидон. Касеро, ки корде бар миён набаста бошад, мағӯй, ки ту ба шамшер шер афканиву ба найза кӯҳи Бесутун бардорӣ ва ба тир мӯй бишикофӣ. Ва он ки ҳаргиз бар ҳаре наништа бошад, асни ўро ба Дулдулу Буроқ ва Рахшу Шабдез¹²¹ монанда макун. Бидон, ки ҳар касеро чӣ бояд гуфтан.

Аммо бар шоир вочиб аз табъи мамдӯҳ огоҳ будан ва бидонистан, ки вайро чӣ хуш ояд. Он гаҳ вайро чунон сутудан, ки вай хоҳад, ки то он нагӯй, ки ў хоҳад, туро он надихад, ки ту хоҳӣ.

Ва ҳақирҳиммат мабош, дар қасида худро бандаву ходим махон, илло бар мадҳе, ки мамдӯҳи он арзад. Ва ҳичо гуфтан одат макун, ки ҳамеша сабӯй аз об дуруст наёяд. Аммо бар зӯҳду тавҳид агар қодир бошӣ, тақсир макуи, ки баҳри ду ҷаҳон нақӯст.

Тознхо калпмаву нбораҳои арабП.

Ва апдар шсър дуру» а« хад мабар, қмрчанд дурӯғ дар шеър хунар аст.

Ва марснати дӯстон ма мухгашамоп гуфтан ииз вочиб дор, аммо ғазаду марсияг аз як гарик гӯй на ҳичову' мадҳ бар як тариқ. Агар ҳнчо хоҳӣ гуфтап ва надонн, ҳамчунон ки касеро дар мадҳ ситой, зидди он мадҳ бигӯй ва ҳар чи зидди мадҳ бувад, ҳичо бошад. Ва ғазалу марсият ҳамчунии.

Ва ҳар чӣ гӯй аз суханн худ гӯй, гирди сухаиони мардумон магард, ки он гаҳ габъи гу кунюда иашавад ва майдони шеъри ту фарох иагардад ва ҳам бад-он дараҷа бимонӣ, ки аввал буда бошӣ. Бале, чун бар шоирӣ қодир шудӣ ва табъи ту кушода ва моҳир гашт, агар аз ҷое маънии ғариб шунавӣ ва туро он хуш ояд, хоҳӣ, ки баргирӣ вадигар ҷой истсъмол куӣ, мукобара" макун, биайниҳи ҳам он лафзро ба кор мабар. Агар дар мадҳе маънӣ бувад, худ дар ҳаҷве ба кор бар ва агар дар ҳаҷве бувад, дар мадҳе ба кор бар ва агар дар ғазал шунавӣ, дар мареиятс ба кор бар ва агар дар марсияте шунавӣ, дар ғазал ба кор бар то касе надонад, ки он аз қуҷост.

Агар мамдӯҳе талабӣ ва агар кори бозор кунӣ, мадбиррӯй ва паидҷомдмабош, доим тозарӯй бош ва ханданок бош ва ҳикоёту

наводири мускита ва музҳика"* бисёр ёд гир, ки дар пеши мардум ва пеши мамдӯх аз ин чинс шуароро ногузир бувад.

БОБИ СИВУ ШАШУМ АНДАР ОДОБИ ХУНЁГАРИ

Эй писар, агар хунёгар бошӣ, сабукрӯху хушгӯй бош ва хӯи некӯ дор. Ва худро ба тоқати ҳсш ҳамеша покҷома дор ва мутайибу ча бзабон бош. Чун ба сарое дар шавӣ ба мутрибӣ, туршрӯю гирифта мабош ваҳамароҳҳои† гарои мазан ва низ ҳама роҳҳои сабук мазан, ки дар ҳама вақт аз як навъ задан шарт нест, ки ҳама одамиён бар як табъ набошанд. Ҳамчунон ки халқ мухталиф аст, хулқ низ мухталиф аст. Ва аз ин сабаб аст, ки усгодони малоҳӣ ин саноатро тартибе ниҳодаанд.

Линни лнсупн хусранопӣ¹²² занамд ва ом аз баҳри маҷлиси мулук сохчаанд, Ин баид нз он тариқҳо ба вазни кам нз ои бииниҳодаанд, чупон ки оад-у суруд тавон гуфт ва оиро роҳи ом кардад. Ва он роҳе оунад, ки ба табъи иирону худовандони ҷидд наздик бунад. Нас, ин роҳҳои гарои аз баҳри ин қавм сохтаид. Аммо чун дидаид, ки халқ ҳама пиру аҳли ҷидд набошанд, гуфтаид, ки аз баҳри нирон тариқе ниҳодасм, аз баҳри ҷавонон низ тариқс ниҳем.

Иас, опҷусганд шсърҳое, ки ба вазни сабуктар бувад, бар вай роҳон еабук сохтаид ва хафиф ном карданд, то аз паеи ҳар роҳс гарон аз ин хафифе бизаиайд ва бигӯянд, то дар навбатс му грибӣ ҳам пиронро ва ҳам ҷанонро насиб бувад. Пае, то кӯдакон ва занону мардони латифтабътар бсбаҳра набошанд, тароиа аз баҳри ин қавм тасниф карданд, го ии қавм низ роҳат ёбанд аз ин лаззат, аз он ки андар вазнҳо ҳсҷ вазне латифтар аз тарона нест. Пас, ҳама аз як навъ мазан ва мағӯй ва ҷунин ки ёд кардам, мутрибӣ мекун, то ҳама кас аз самои гу баҳра ёбанд.

Ва дар маҷлисс, ки бинишинӣ, ниғаҳ кун, агар мустамс сурхрӯй бошад ва дамавируй бувад, бештар бар бам зан ва агар зардрӯю сафровӣ бувад, бсштар зер зан ва агар сиёҳуна бувад ва наҳиф ва савдой бувад, бештар бар сетор ва агар сапедпӯст ва фарбеҳ бувад ва мартуб бувад, бештар бар бам зан, ки ин рӯдҳоро бар ҷаҳор габъ сохтанд ва аҳди илми мусиқӣ ин саноатро ҳам бар ҷаҳор табъи мардум сохтанд. Ва ҳарчанд ин ки гуфтам дар шарту оини мутрибӣ нест, хостам, ки аз маънӣ низ туро огоҳ кунам то маълуми ту бошад.

Ҳичо - ҳаҷв.

† Мускита ва музҳика - хомушқунаида ва хандаовар.

Дигар ҷаҳд кун то муҳокӣ * бошӣ, ки ба миқдори ҳикоят ва мазоху мутояба кардаи ту аз ранҷи хунёгари ту бикоҳад. Дигар он ки агар хунёгарс бошӣ ба шоирӣ низ донӣ, ошики шеъри худ мабош ва ҳама ривояти шеъри хеш макун, ки чунон ки туро бо шеъри хеш хуш бошад, магар он қавмро хуш набошад, ки хунёгарон ровиёни¹²³ шоиронанд ва ровиёни хеш.

Ва дигар он ки агар нардбоз бошӣ, чун ба мутрибӣ равӣ, агар ду кас ба ҳам нард ҳамсбозанд, хунёгари хеш ботил макун ва ба таълим кардани нард манишин ва ё ба нарду шатранҷ бохтан машғул машав, ки туро ба хунёгарӣ хондаанд на ба мукомири.

Ва низ суруде, ки омӯзӣ, завқ нигоҳ дор ва газалу тарона бсвазн мағӯй ва маёмӯз, ки нохуш бувад, ки сурудат ҷои дигар буваду зах-ма

Муҳокн — масҳарабоз, тақлидкор.

ҷои дигар. Оа ш арбар киссошиқбошӣ, ҳамарӯз ҳаёб и ҳоя ӣ худ мағӯй, ки ашрчн 1'уро 1ш хуш ояд, дигаронро хуш наояд. Ва ҳар суруде дар маъии дигар I уй Шсъру газал бисср ёд гир чун: фирокиву висолӣ ва гавбсху* малом! ва итоб ва радду манъ ва қабул ва чафову вафо ва атову эхсон ва хушнудӣ ва гила ва ҳасби ҳолҳои вақтеву фасле чун: чурудхон баҳориву хазонӣ ва зимистониву тобистонӣ. Бояд, ки бидонӣ, ки ба ҳар вақт чӣ бояд гуфт. Набояд, ки андар баҳор хазониву андар хазои баҳорӣ гӯй. Ва андар тобистон зимистониву андар зимистон тобистонӣ нагӯй. Вақти ҳар суруде бояд, ки бидонӣ. Агарчи устои беиазир бошӣ, дар сарокор ҳарифонро ҳаменигар. Агар қавме мардумони хос ва иирони оқил бинӣ, ки ҳирфаи мутрибӣ донанд, пас, мутрибӣ кун ва роҳҳои неку навоҳои нек ҳамезан, аммо суруд бсштар андар иирӣ 1ӯй ва андар мазаммати дунё.

Ва агар қавмс ҷавонон ва кӯдакон бинӣ нишаста, бештар тариқҳои сабук зан ва сурудҳое гӯй, ки дар сифати занон гуфта бошанд, ё дар ситоиши набиз ва набизхоро.н. Ва агар қавме сипоҳӣ ва айёрнешагопробий, дубайтиҳои мовароуннаҳрӣ ¹²⁴ гӯй дар ҳарб кардану хун рехтан ва сутудани айёрон. Ва ҷигархора мабош ва ҳама навоҳои хусравонӣ мазан.

Ва мағӯй, ки шарти мутрибӣ нигоҳ ҳамедорам, нахуст бар пардаи Рост чизе бигӯй пас бар расм бар ҳар пардае чун пардаи Бода ва пардаи Ироқ ва пардаи Ушшоқ ва пардаи Зерафқанд ва пардаи Бӯсалик ва пардаи Сипоҳон ва пардаи Наво ва пардаи Баста ва пардаи Ҳусайнӣ ва пардаи Бохар³¹²⁵ бигӯй, то шарти мутрибӣ ба ҷой оӣ, он гох бар сари кӯи гарона равӣ, ки то ту шарти мутрибӣ ба ҷой оӣ, мардумон малӯл шуда бошанд ва ё маст шудаву рафта.

Бинигар, ки ҳар кас чӣ роҳ дӯсттар дорад ва чӣ меҳодад, чун қадаҳ бад-ӯ расад, он гӯй, ки ӯ хоҳад, ки то ту он нагӯй, ки ӯ хоҳад, ӯ гуру он надихад, ки ту хоҳӣ. Хунёгарро бузургтарин ҳунарс он аст, ки бар таъби мустамеъ равад.

Ва дар маҷлис, ки бошӣ, пешдастӣ мақун ба бода гирифтани ва секии бузург хостан. Ва набид кам хӯр, то сим ҳосил кунӣ. Ва чун мақсуди хеш ҳосил кардӣ ва сим ёфтӣ, он гаҳ тап андар набид дсх.

Ва дар сарукар бо мақсон сигса мақун ва сурудс, ки хоҳанд ё нақче, ки кунанд. Гарчи муҳол гӯяид, ту аз он мақандс, бигзор то бигӯянд.

Гавбсх -сарзаншп

Чун набид бнхӯрӣ ва мардумон мақ шавад, гу бо ҳамкорон дар мунозараву муҳоко машав, ки аз мунозара сим қосил наҷанал ва мардумонро зучр карда бошиву бас. Ва нигар то хунёгари муарбид набошӣ, ки аз арбадаи ту сими хунёгарӣ аз миён биравад ва сару рӯй шикаставу чома дарида боз ҳона равӣ, ки хунёгарон муздури мақсон бошанд ва муздури муарбидро донӣ, ки музс надиханд.

Ва агар дар маҷлисе туро касе меситояд, он касро тавозеъ ҳамснамой ва чизе, ки вай хоҳад бештар гӯй, то дигарон низ биситоянд.

Аввал ба ҳушёрӣ сутудани бесим бувад, чун мақ шавад, сим аз паи он сутудан бошад. Ва агар мақсон ба роҳе, ё ба еурӯде еахт гарданд, чунон ки одати мақсон аст, ту аз гуфтани задани он малӯл машав, ҳамегӯй ва ҳамезан то он гаҳ, ки аз он миён гарази ту ҳосил шавад, ки мутрибонро бузургтарин ҳунаре сабурист, ки бо мақсон кунанд, ки агар сабур набошанд, ҳамсша маҳрум монаид.

Ва низ гуфтаанд, ки хунёгар кӯру кару лол бояд, ки бувад. Яъне ки гӯш ба чое надорад ва ҳар чое, ки равад, чизс ки чои дигар дар маҷлис дида бошаду шунида, бознагӯяд. Чунин мутриб ҳамеша бо мизбон бувад ва шуглаш равон бувад.

БОБИ СИВУ ҲАҶТУМ АНДАР ХИДМАТ КАРДАНИ ПОДШОҲ

Бидон, эй писар, ки агар иттифок афтад, ки аз ҷумлаи ҳошияи* подшоҳ бошӣ ва ба хидмати ӯ бипайвандӣ, ҳарчанд ки подшоҳ туро ба худ наздик кунад, ту бад-он ғарра машав, аз наздикии вай гурезон бош. Аммо аз хизмат гурезон мабош, ки аз наздикии подшоҳ дурӣ хезад ва аз хидмати подшоҳ наздикӣ. Ва агар туро аз хешған эмин дорад, он рӯз ноэминтар бош, ки аз ҳар кас, ки фарбеҳ шавӣ, низор гаштан ҳам аз вай бувад.

ки го сармоя бар ҷой бувад, ҳамеша умеди суд бувад. Лгар сирмоя ач даст бидиҳӣ, андар суд натавон расид.

На ҳар ки дирамро аз ҳаштан азизтар дорад, зуд аз азизӣ ба зачплин афтид ва рағбати ҷамъ кардани мол андар миёни иззи мард ҳдлоки марли азиз дом, магар ба ҳадду андоза ҷамъ кунад ва халкро насибс мскупад, то забони халқ бар вай баста гардад.

Муишр — мушовир, маслиҳатгар.

Ва чун дар хидмати султон бузург.шудӣ ва нойгоҳ сфти, ҳаргиз бо худованди ҳш хиёнат макун. Агар кунӣ, он таълими бадбахти бувад, аз баҳри он ки чуи мсҳтарс кёҳтарсро" бузург гардопид, вай мукофоти он валинсмаат хиёнат кунад, далсли он б.ув'ад, ки Худовапди таборак ва таоло Оузургӣ аз ӯ бозгирад. Аз баҳри он ки то мс.ҳпатс бад-он мард нарасад, мукофоти худованди ҳеш накӯиро бадӣ накунад.

Ҳикоят

Чунон ки амир Фазлун Абуссавор Абулясарро ба исфаҳсолории Бардаъ¹²⁷ мсфиристод.

Вай гуфт:

То зимистон дарнаёда, наравам, аз баҳри ои ки обу ҳавои Бардаъ
сахт бад аст, хосса, ба тобистон.

Ва андар ин маънӣ сухан дароз гашт. Амир Ғазлун вайро гуфт:

Касе бе ачал намирад ва намурдааст.

Абулясар гуфт:

Чунон аст, ки Худованд мефармояд, кас бе аҷал намирад, валекин касеро то аҷал наёмада бошад, ба тобистон ба Бардаъ наравад.

* * *

Ва дигар аз кори дӯсту душман ғофил мабош. Бояд, ки нафъу зарари ту ба дӯсту душман бирасад, ки бузургӣ бад-он хуш бошад, ки дӯсту душманро ба некиву бадӣ мукофот кунӣ.

Ва мардум, ки мӯҳташам шуд, набояд, ки дарахти бебар бошад ва аз бузургӣ тавонгарӣ хоҳаду бас ва касро аз вай нафъу зарар ба мардум нарасад ва аз ӯ камтар кас набошад.

Пас, манофеи хешро неъмату комронӣ дон ва мардумӣ аз мардумон бозмагир, ки соҳиби шариат гуфтааст: «Хайр унноси ман янфаъул уннос»¹²⁸.

Ва хидмаги меҳтаре, ки бағоят ба давлат расида бошад, маҷӯй, ки ба фуруд омадани наздик бувад ва гирди давлати пуршуда магард, ки нирро агарчи ҳанӯз умр монда бошад, охир мардумон ёро ба марг

Мехтар бузург, кехтар — хурд.

наздиктар хонанд. Ва низ кам пире бувад, ки рӯзгори пирӣ ба вай вафо кунад.

Ва агар хоҳӣ, ки дар хидмати подшоҳ бар ҷой бимонӣ, чунон бош, ки Аббос мар писари Абдуллоро¹²⁹ гуфт:

-Бидон, эй писар, ки ин мард, яъне Умар Хаттоб (р) туро пеши шуғли хеш кардааст ва аз ҳама халк эътимод бар ту кардааст. Акнун агар хоҳӣ, ки душманони ту бар ту чира нашаванд, панҷ хислат нигоҳ дор, то эмин бошӣ, Аввал, бояд, ки ҳаргиз аз ту дурӯғ нашнавад. Дуввум, пеши ӯ касро айб маҷӯй. Сеюм, бо вай ҳеч хиёнат макуи. Чаҳорум, фармони ӯро хилоф макун. Панҷум, рози ӯ ба ҳеч кас мағӯй, ки аз махлуқ парастидан мақсуди хеш бад-ин панҷ хислат ҳосил тавонӣ кард.

Ва дигар дар хидмати валинеъмат хеш тақсир* макун ва агар тақсире равад, худро ба муқассирӣ ба вай намо ва андар он тақеир худро нодон соз, то бидонад, ки ту бад-ӯ қасде накардаӣ ва он тақсири хидмат аз ту ба нодонӣ шумурад, на ба беадабиву нофармонӣ ба гуноҳ шумуранд.

Дигар, пайваста ба хидмат машғул бош, бе он ки бифармояд. Ҳар чӣ каси дигар хоҳад кард, бикӯш, ки то ту кунӣ. Чунон бояд, ки ҳар кӣ туро талабад, дар хидмат аз он хеш ёбад. Модом ба даргоҳ ҳозир бош, чунон ки ҳар киро талаб кунад, туро ёбад. Зеро ки ҳиммати мулк пайваста он аст, ки доим дар озмоиши кехтарони хеш бошанд. Туро чун як роҳу ду роҳ бичӯяд, ҳар боре дар хидмате ёбад, муқим ба даргоҳи хеш бинад, ба корҳои бузург бар ту эътимод кунад. Чунон ки Қамарии Гургонӣ ¹³⁰ гуяд:

Пеши туморо суҳан гуфтан хатар кардан бувад, Бе хатар кардан барояд кай аз ин дарё гуҳар?

Ва то ранҷи кехтарӣ бар худ наниҳӣ, ба озоиши меҳгарӣ нарасӣ, ки барги нил то пӯсида нашавад, нил нашавад. Ва Офаридгор подшоҳро чунон офаридааст, ки ҳамаро бинад, ки ба вай ҳоҷатманданд.

Ва худро ба ҳасад ба подшоҳ манамоӣ, ки агар баъд аз он сухани касе маҳсуд пеши ӯ бигӯй, нашунавад ва аз ҷумлаи ҳасад шумурад, агарчи рост бувад. Ва ҳамсӯа аз хашми иодшоҳ-тарсон бош, ки ду чизро ҷаргиз хор иатавои дошт. Якс хашми подшоҳ ва дигар паҳди ҳакимон. ки ҳар ки ин ду чизро хор дорад, хор гардад.

Пм аст шартӣ хошияти подшоҳон. Пас, агар чунон бувад, ки IV ач ин дараҷа баргузарӣ ва ийойгоҳи бузургтар сбӣ ва ба надимии подноҳ афғи, бояд, ки шартӣ надимии подшоҳ туро маълум бошад ва оиро мпз сд кунам.

БОБИ СИВУ ҲАШТУМ АНДАР ОДОБИ НАДИМИ КАРДАН

Агар подшоҳ туро надимии' хеш фармояд. агар олати муиодамати иодшоҳ надорӣ, мапазир, ки ҳар кӣ надимии подшоҳ кумад, чанд хислат андар вай бибояд, ки бувад, чунон ки агар дар маҷлисҳо он худовандро аз чулуси ӯ зинате иабошад, боре шайне" набувад. Аввал бояд, ки ҳар панҷ ҳавоси вай ба фармони вай бувад ва низ бояд, ки лиқое дорад, ки мардумонро аз дидани вай кароҳате набошад, то ин валинеъмах-дз дидани вай малул нашавад. Бояд, ки ин кас дабириӣ донад, вай малӯл нашавад. Бояд, ки ин кас дабириӣ донад тозӣ ва порсӣ, то агар вақте ба хилват андар маликро ба дабیره ҳоҷат бувад, ба хондан ё навиштан ва дабир ҳозир набувад, ин подшоҳ туро хондан фармояд ё навиштан очиз набошӣ. Дигар бояд, ки агар надим шоир набошад ва баду неки шеър надонад, назм бар вай пӯшида намонад ваашъори тозиву форсӣ ёд дорад, то агар ин худовандро гоҳу бегоҳ ба байте ҳоҷат афтад, шоиреро талаб набояд кардан ё худ бигӯяд ё ривоят кунад аз касе.

Ҳамчунин аз тиббу нучум бояд, ки бидонад, то агар аз ин саноатҳо сухане равад, ё бад-ин боб ҳоҷат афтад, омадани табиб ё мутаччим ҳоҷат набошад, ту он чи донӣ бигӯй, то шартӣ мунодамаат ба ҷо оварда бошӣ, то ин подшоҳро ба ҳар илме бар ту эътимод афтад ва бо хидмати ту роғибтар бувад.

Бояд, ки андар малоҳӣ туро даст бувад, чизе бидонӣ задан то агар хилвате бувад, ки мутрибро ҷой набувад, то бад-он чи донӣ, вақти ӯ хуш ҳамедорӣ, го вайро бад-он сабаб бар ту валус дигар бошад.

Ва низ бояд, ки муҳоки бошӣ ва бисср ҳикоети музҳика ва сухани мускита ва наводирҳои бадеъ ёд дорӣ, ки надимӣ бе ҳикоятӣ

Падим — ҳамсуҳбат, ҳамнишин. Шайн айб, гуноҳ.

наволир нотаом бошад. Ва низ бояд, ки нарду шатранҷбоз бошӣ, валскин на чунон ки муқомир бошӣ, ки ҳар кӣ ба таъ муқомир бошад, надимии мулуқро наюяд; Ва низ бо ин ҳама, ки гуфтам, Куръон бояд, ки сд дорӣ ва аз тафсир чизе бидонӣ ва аз фикҳ чизс •хабар дорӣ ва ахбори расул (а) би/қзӣ ва аз илми шариат ва аз ҳар Счизе беҳабар набошӣ, то агар дар маҷлиси иодшоҳ аз ин маънӣ сухан равад, ҷавоб бидонӣ додан ва ба талаби қозиву фақеҳ набояд шудан. Ва низ бояд, ки бисёр сияри' мулуқ хонда бошӣ ва ёд гирифта, го пеши худованд хислатҳои сутудай мулкуи гузашта ҳамсӯй, он андар дили подшоҳ кор

кунад ва бандагони Худои таолоро андар он нафъеву тафарручс" ҳаменебошад.

Ва бояд, ки андар ту ҳам ҷидд бошад ва ҳам ҳазл, аммо бояд, ки вақти истеъмоли сухан бидонӣ, ки кай бошад ва вақти ҷидд ҳазл нагӯй ва вақти ҳазл ҷидд нагӯй, ки ҳар илме, ки бидонӣ ва истеъмоли он надонӣ кардан донистану надонистани он ба наздики мардумон яке бошад.

Ва бо ин ҳама, ки гуфтам, бояд ки андар ту раҷулияте бошад, ки мулук ҳамеша ба ишрат машғул набошад, бояд, ки бештар мардӣ бояд намудан, бинамой.

Пас ин ки гуфтам, агар ҷумла дар ту мавҷуд набошад, бояд, ки бештар аз ин бошад, то надимии подшоҳро шоиста бошӣ. Агар чунин бувад, ки аз надимӣ нон хӯрдану шароб хӯрдан ва ҳазл гуфтан донӣ азбас надимӣ набувад, тадбири надимӣ кун, то он хидмат бар ту вубол нагардад.

Ва низ ҳаргиз то ту бошӣ, пеши худовандони хеш аз хештан гофил мабош ва дар маҷлиси подшоҳ дар бандагони ӯ манигар. Чун соқӣ набиз ба ту диҳад, ҳар гаҳ ки қадаҳ биситонӣ, дар рӯи вай манигар, сар пеш афканда дор, бистону бихӯр ва қадаҳ боз деҳ, чунон ки андар вай нанигарӣ то худовандро аз ту ба ҳаёле сурат набандад.

Хештанро нигоҳ дор, то туро чунон наҷфтад, ки қозӣ Абдулмалик Акбариро афтод.

Ҳикоят

Шунидам, ки қозӣ Абдулмалик Акбариро Маъмуни халифа надимии хоси худ дод, ки Абдулмалик набидхора буд ва бад-ин сабаб шуд. Рӯзе дар маҷлиси шароб ғулумс соғӣ гтаид балин Лодудмп шк дод. Чун набиз биситуд, ба ғулум ш:грш. Ба чашм ба май ишорагс кард. Як чашмро лахте фурӯ гт:;/Лг: Маъмун оиҷич Аҷудмалик бидонист, ки Маъмун он бидил ш т ишорат оиҷоииог Хамчунон чашм нимгирифта ҳамедшш. Маъмун баъд аз соа«хч иурсид:

Эи ко ш, чашми туро чӣ афтод?

Лбд> чмаднк гуфт:

Шсҷонам, дар ин соат ба ҳам фароз омад.

Ва баъд ач он то вай зинда буд, дар сафару хгшр шжр малову хшю харги ; чашм тамом бознакушод, то он тӯхмат аз Лусги Маъмун набур.ҷ.

* * *

11ас, он кас, ки ӯ надими подшоҳ ё ҳамнишшш бугургок бувад, чунин бувад ва чунин кифояте бояд, то дониста бошяи

БОБИ СИВУ НЌҲУМ АНДАР ОИНИ КОТИБ ВА ШАРОИТИ КОТИБИ

Бидон, эй писар, ки агар дабир бошӣ, бояд ки бар -ухан қодип бошӣ ва хатти некӯ дорӣ ва таҷовуз кардан дар хат одиг нажунӣ ва бисёр набиштан одат кунӣ, то моҳиртар бошӣ дар казҷшган.

Ҳикоят

Шунидам, ки Соҳиб Исмоили Аббод рӯзи шанбе бух дар девон чизе менавишт. Рӯй сӯи котибон карду гуфт:

Ҳар рӯзи шанбе ман дар котибии худ ҷушоон ҷямгбннам, аз он чи рӯзи одина* ба девон наёмада бошам ва чизс канабштгта бошам.

Он як рӯзи тақсир дар ман таъсир кунад.

* * *

Пас, пайваста ба чизе набиштан машғул бош ба шге кушодаву мубин ва сар бар боло ба ҳам бофта. Ва дар нома божх жи бисёр ғаразу маонӣ дар андак моя суҳан ба кор барӣ. Чунон кн июнр гӯлд:

Одина ҷумъа.

Ќукпии-буд аз даҳони даҳр берун омада, 11»1 /(и • хон пурмаонӣ аз ҳадиси мухтасар.

Иа помли худро ба истиороту амсол ораста дор, Ва ашр номн пирси («унд, иорсии мутлақ маиабис, ки иохуш бувад, хосса иорсии дри, кп на маъруф бувад, он худ набояд набишт ба ҳеч, ҳод, ки по| у(| па бсҳгар ат гуфта бувад. Ва такаллуфҳои номаи гочи худ маълум аст, кп чуи бояд навишт. Ва андар номаи тозӣ сачъ хупар лс! вл луш ояд, лскин андар номаи порсӣ сачъ нохуш ояд, агар пилуи, бсҳгар бошад. Аммо ҳар суҳане, ки гӯй, оливу мустаор 1уй на мухтнсар бояд гуфт ва котиб бояд, ки асрори котибӣ нек доиад ва суҳанҳои мармузро нск андар ёбад.

Ҳикоят

Чунон шунидам, эй писар, ки ҷадди ту Султои Маҳмуд ба халифаи 1>a! дод Алқодир Биллоҳ131 нома фиристод ва гуфт, ки бояд, ки Мовароуннаҳр ба ман бахшӣ ва маро маншур диҳӣ, то биранаму шамшери вилоят биситонам ва он маншур бар олам арза кунам, то ба фармону маишур раият бар ман мутеъ бошанд.

Алқодир Биллоҳ гуфт:-

Андар ҳама ислом маро аз эшон мутеътар кас нест, маозаллоҳ, ки ман ин кунам ва агар ту бе фармони ман ин кунӣ, ҳама олабро ба ту бишӯронам.

Сулмон Маҳмуд аз ин суҳан тира шуд, расули халифаро гуфт:

-Халифаро бигӯй, чӣ гӯӣ, ман аз Абӯмуслим¹³² камтарам? Маро худ ин шугл бо туст, инак, омадам бо ду ҳазор пил ва дорулхилофа ба пои иилон вайрон кунам ва хоки вай дар пушти пилбп ба [•'азнии орам.

Ва таҳдиди азим бинамуд аз борномаи пилони хеш. Раеул бирафт ва баъд аз он ба чанд гоҳ боз омад. Султон боз бинишаст ва ҳоҷибони гуломон саф заданд ва пилони маст бар дари сарой бидоштанд ва лашкар таъбия карданд ва расулро бор додаид. Расул биёмад ва иомаи фиреби як даста когази мансурии ба ка гъ иайваста ва печида ва мӯҳр карда пеши Султои Маҳмуд ниҳод ва гуфт:

Амирулмӯъминин ҳамегӯяд, ки номаи ту ҳоидам ва таҳмили гу шупидам ва ҷавоби номаи ту ва ҷавоби таҳмили ту ии аст, ки дар ин нома иабиштааст. Хоҷа Бӯнастри Мишкон, ки амиди* девони расоил буд, даст дароз кард ва нома бардошту бидушод, то бихонад. Аввали нома набишта буд:

«Бисмиллоҳи раҳмони раҳим» Ва он гаҳ сатре чунин ниҳода: «Алам»...

Ва охири нома навишта: «Алҳамдуллоҳ ва ассаловот ало набияҳи Муҳаммад ва олиҳи аҷмаин». Ва дигар ҳеҷ нанавишта буд.

Маҳмуд бо ҳама котибони хеш андар андеша афтод, ки ин чӣ сухани мармуз аст. Ва ҳар ояте, ки дар Қуръон алиф ва лом ва мим буд, ҳама бихонданд ва тафсир бикарданд, ҳеҷ ҷавоби Маҳмуд набуд. Оҳаруламр, хоҷа Абӯбакри Кӯҳистонӣ¹³³ ҷавон буд ва ҳаиӯз дараҷаи нишастан надошт андар миёни надимон, ки бар иой буданд, истода буд, вай гуфт:

Эй худованд, амишлмӯъминин на алиф ва лом ва мим набиштааст, Худовақд вайро таҳдид ба пилон карда буд ва гуфта, ки хоки лорудхалифа ба пушти пилон ба Ғазнин орам. Ҷавоби худованд набиштааст: «Алам тара кайфа фаъала раббука биасҳоби алфили?»¹³⁴ Ҷавоби пилони худованд ҳамедихад.

Шунидам, ки Султон Маҳмудро тағйир афтод, то чанд гоҳ ба хуш бознаёмад ва бисёр бигирист ва зорӣ кард, чунон ки диёнати ӯ буд,-узрҳо хост аз халифа ва он суҳане дароз аст..

Бӯбакри Кӯҳистониро хилъати гаронмоя фармуд ва ӯро фармуд то дар миёни надимон нишинад.

Ва бад-ин як суҳан дараҷаи бузургӣ ёфт.

* Амид-раис.

Ба унф - ба саҳтирӣ, ба зӯрӣ.

Ҳикоят

Ва низ ҳамчуни шунидам, ки ба рӯзгори Сомониён Бӯалии Симчӯр¹³⁵, ки дар Нишопур буд, гуфти, ки ман исфаҳсолору амири Хуроеонам. Валекин ба даргоҳ нарафти. Охири аҳди Сомониён буд ва чандон қувват надоштанд, ки Бӯалиро ба даст овардани ба унф". Пас, бо ӯ ба изтирор ба хутбаву сикка ва ҳадя розӣ шудандӣ. Ва Абдулчаббори Хӯҷонӣ котиби Хӯҷон¹³⁶ буд, марде буд фақеҳ ва адибе нек буд ва котибе тамом бо рои садид, ба ҳама кор кофӣ.

Бӯалпп Симчӯр уро аз Хӯҷон бмёнард ва коғзбон ҳазрати хеш бад-у дод 1К1 ғамкинс тамомаш бидод ам.ҷар шуғл. На ҳеҷ шуғл бо машнарати ӯ накард, аз он ки мардс саҳт бокифоят буд. Ва Аҳмад роғсм Аъқубӣ котиби ҳазрати амири Хуросом буд. Мардс саҳт фозмлу муҳқимам на шуғли ҳама Монароунмаҳр дар зери қалами ӯ буд. Ва Аҳмади Роғсӣро ба Абдулчаббори Хӯҷонӣ дӯсти буда буд, ба муносиба'и фазл мукотабати дӯстӣ доштадӣ.

Рӯзс амири Хуросонро вазири ӯ 1уғт:

Агар Абдулчаббори Хӯҷонӣ котиби Бӯалии Симчӯр набошад, Бӯалиро ба даст тавон овард, ки ин ҳама исёни Бӯалӣ аз кифояти Абдулчаббор аст. Номас бояд набиштаи ба Бӯалӣ, ки агар ту тоғдори мани ва ҷоқари маӣ, чуном бояд, ки чуи нома ба ту расад, бетаваққуф сари Абдулчаббори Хӯҷонӣро ба дасти ии қосид бифиристӣ ба даргоҳи ман то ман, донам, ки ту ба тоатӣ, ки ҳар чӣ ту мекуни, маълуми мост, ки ба машварату тадбири ӯ ҳамакуи. Ва агар накуи, инак ман, ки амири Хуросонам, ба тани хеш меоям, ҷангро омода бош.

Чун ин тадбир бикарданд, гуфтанд ба ҳама ҳол ин нома ба хатти Аҳмади Роғсӣ бояд, ки бувад. Ва Аҳмад дӯсти Абдулчаббор аст. Роғсӣро бихонду гуфт:

Номае ба Бӯалии Симчӯр бинавис дар ин боб. Ва чун нома набишти, нахоҳам, ки ту сетпабонарӯз аз ин сарой берун ой ва ҳеҷ кетаре аз он ту набояд, ки пеши ту ояд, ки Абдулчаббор дӯсти туст. Агар ба даст наёяд, донам, ки ту намуда бошӣ.

Аҳмад ҳеҷ чиз натавонист кардан. Ва чунин гӯянд, ки Аҳмад нома ҳаменабишту ҳамағирист ва бо худ мегуфт:

1 Кошкӣ ман дабири надонистаме, то дӯсте бад-ин фозилӣ ба хатти ман кушта нашудӣ. Ва ин корро ҳеҷ тадбир намедонам.

Охируламр ин оят ёдаш омад, ки «Ин юқатталу ав юзаллабу»¹³⁷ Бо хештан гуфт:

Ҳарчанд ӯ ин рамз надонад ва ҳеҷ бар сари ин суҳан наафтад, ман он чи шартӣ дӯстӣ бувад, ба ҷой орам.

Чун нома набишт ва унвон бикард, бар канораи нома ба қалами бориқ алифе навишт ва бар дигар ҷониб нуне, яъне «Ин юқатгалу». Ва нома ба амири Хуросон арза кард. Кас унвон нигоҳ накард. Чун нома бархондаид ва мӯҳр карданд ва ба ҷаммозабони* хоси худ доданд ва ҷаммозабонро аз ин ҳол огоҳ накарданд ва гуфтанд:

* Ҷаммозабон шутурбон, қосид.

Пн помм ба Буилии Симҷӯр дех ва он чи вай ба ту диҳад, бнсияну бочомир,

На Дҷмадн 1'офёро ес рӯз нигоҳ доштанд ва баъд аз се рӯз боз ҷонаи ммп омад дилтанг. Чун ҷаммозабон ба Нишопур расид ва пешн НУадии Симҷӯр рафт ва нома бидод, чунон ки расм бошад. Бӯапи иома бибусид ва аз ҳоли саломати амири Хуросон бииурсид. Ва хатиб Абдулҷаббор нишаста буд, номаро ба вай дод ва гуфт: -Мӯҳр бардору фармон арза кун.

Абдулҷаббор пома бисутуд ва дар унвон ниғаҳ кард. Пеш аз он ки мӯҳр бардошт, бар канора алифе дид ва бар канораи дигар нуне. Дарҳол ин оят ёдаш омад: «Ин юқатгалу». Бидонист, ки нома дар боби куштани вай ает, иомаро аз даст биниҳод ҳамчунон ба мӯҳр ва даст бар бинӣ ниҳод, яъис ки аз бинии ман хун ҳамеояд, бишӯяму бозоям. Ҳамчунон аз исши Бӯалӣ бирафт даст бар бинӣ ниҳода. Ва рост, ки аз дар бсруп рафт ба ҷое мутаворӣ шуд*. Замоне мунтазири ӯ буданд, Бӯалӣ гуфт: —Бихонсд.

Хоҷаро талаб кардаиду наёфтанд. Гуфтанд: — Бар асби худ наиишаст. Пиёда аз сарой берун омад ва ба хонаи хеш нашуд ва кас надонист, ки кучо рафт. Бӯалии Симҷӯр гуфт: —Дигар дабирсро бихонед, то бихонад.

Ва нома бикишоданду бархонданд иеши ҷаммозабон. Чун ҳол маълум шуд, ҳама халқ ба тааҷҷуб монданд, ки бо вай кӣ гуфт, ки андар ин нома ҷист набишта. Бӯалии Симҷӯр агарчанд бад-он шодмона буд, псши ҷаммозабон лаҳте зучрат намуд ва ба шаҳр мунодӣ карданд. Ва Абдулҷаббор худ андар ниҳон кас фиристод, ки ман фалон ҷой нишастаам. Бӯалӣ бад-он шод шуд ва фармуд, ки ҳамон ҷо ҳамебош.

Чун рӯзе чанд баромад, ҷаммозабонро силате некӯ бидоду ҷавоби иома бинавишт, ки ҳол бар ҷӣ ҷумла буд. Ва савганди он ёд кард, ки мо аз ин ҳеҷ хабар надоштем.

Амири Хуросон аз ин ҳол очиз шуд ва мутаҳаййир бимонд ва хатеву мӯҳрс аз зинҳорномае фиристод, ки вайро авф кардем бад-оп шарт, ки бигӯяд, ки Андар ин нома ба чӣ донист, ки дар он нома чӣ навиштааст.

Аҳмади Рофсъ гуфт:

Мутавори шул — иинҳои шуд.

— Маро зинҳор деҳ, то маи бигӯям.

Амири Хуросон вайро зинҳор дод. Вай он ҳол шарҳ дод. Амири Хуросон Абдулҷабборро авф кард ва он номаи хеш бозхост, то он рамз бубинад. Нома бозоварданд. Рамз ҳамчунон буд, ки Аҳмад гуфт. Халқ шигифт бимонданд аз фазли ӯ ва аз онӣ он марди дигар.

* * *

Ва шарти котибӣ он аст, ки модом мучовири ҳазрат бошӣ ва собиқи кор ёд дорӣ ва тезфаҳму нофаромӯшкор бошӣ ва мутафаҳҳис бошӣ ва аз ҳама корҳо тазкира ҳамедорӣ аз он чи туро фармоянд ва аз он чи туро ва аз муомалати ҳама омилон огоҳ бош ва таҷассус кун ва аз ҳама гуна таарруфи аъмол ҳамекун, агарчи дар вақт ба корат наёяд, бошад ки вақте дигарат ба кор ояд. Валекин он сир бо кас мағӯй, магар вақте ки ногузир бувад.

Ва ба зоҳир тафаҳҳуси шуғли вазир манамоӣ, валекин дар ботин аз ҳама чиз огоҳ бош. Ва бар ҳисоб қодир бош ва як соат аз таарруфи қадхудой ва номаҳои муомилон набиштан ҳолӣ мабош, ки ин ҳама дар котибон ҳунара аст. Ва бузургтарин ҳунаре котибро забон нигоҳ доштан аст ва сирри вғзииеъмат нигоҳ доштан аст ва худованди хешро аз ҳама шугле огоҳ кардан.

Аммо агар чунон ки хаттоте, қодир бошӣ ва аз ҳар гуна хатте, ки бинӣ, бидонӣ набишт, инчунин дониш бағоят неқӯ ва писандида аст. Лекин бо ҳар касе пайдо макун, то ба тазвир кардан* маъруф нагардӣ, ки он гоҳ эътимоди валинеъмати ту аз ту бархезад. Ва агар касе дигар тазвир кунад, чун"надонанд, ки кӣ кардааст, бар ту банданд.

Ва ба ҳар муҳаққароте тазвир макун, то рӯзе ба кор оядат чун манофее бузург хоҳад буд, он гаҳ агар бикунӣ, кас бар ту гумон набарад, ки бисёр котибони фозилу мӯхташам вазирони олимро ҳалок карданд ба хатти тазвир. Чунон ки шунида омадааст.

* Тазвир кардан - фиреб додан, навиштани хатҳои сохта.

Ориза — бемори.

Музавварӣ -як навъ гизо. Ҳамчунин маънои хати сохтанависиро дорад.

ҲИКОЯТ

Рабеъ ибни Алмутаҳҳар Алқусрӣ коғибе мӯҳташаму фозил буд, андар девони Соҳиб. Тазвир кардӣ ва ин хабар ба Соҳиб расид. Соҳиб фурӯ монду гуфт:

Дпрег Ооишд, ки пн чупин мардро ҳшгок кунам, ки багоят фошиу
комил буиад.

Ва на иайдо таноиет кардан бо най. Меандешид, ки бо вай >1И куиад. Штифокро андар ин миёна Соҳибро оризае.* падида омад. Млрдумоп ба аёдат ҳамерафтанд, то ин Рабеъ ибни Алмутаҳҳар Длқуери андар омад ва пеши Соҳиб бинишаёт. Ва чунин ки расм нст, Соҳибро иурсид:

-Шароб чи мехӯред?

Гуфт:

Фалон шароб. Пас пурсид:

Таом чй мсхӯред?

Гуфт:

Аз оп чи гу мссози, яъпе музавварӣ".

Котиб допист, ки Соҳиб аз он кор огоҳ шудаст. Гуфт:

Эй худоваид, ба сари ту, ки дигар накунам.

Соҳиб гуфт:

Агар дигар накунӣ, бад-он чӣ кардӣ, афват кунам ва уқубат накунам.

* * *

Пас, бидон, ки ин музаввар кардан коре бузург аст. Аз он биитарҳез ва андар ҳар пеша ва андар ҳар шугле тамои доди суҳан наместавонам дод, ки суҳан дароз гардад ва аз мақсуд бозмонам ва ногуфта низ яла наместавонам кард. Чун аз ҳар навъе ҳарфе гуфтам, агар ба гӯши дил шунавӣ, туро аз он ҷо истихроҷҳо афтад, ки аз ҷароғе фаровон ҷароғҳо битавон афрӯҳтан.

Ва агар Худои таоло бар ту раҳмат кунад ва аз дараҷаи котибӣ ба вазорат расӣ, шарти вазорат бидон, ки чӣ гуна аст.

БОБИ ЧИҲИЛУМ

АНДАР ШАРОИТИ ВАЗИРИИ ПОДШОХ

Бидон, эй иисар, ки агар чунон бувад, ки ба вазорат афти, муҳосабату" муомилатшинос бош ва бо худованди хеш ростиву иисоф

* * * Муҳосабат - ҳисобкунӣ.

куи ва ҳама тариқи рости иигаҳ дор ни ҳами худро махоҳ, ки 1уфтаид:
«Ман тадаб адкулла фотақ адкуллу»,ж, кн ҳама ба тгу надиханд. Агар
диханд, баъд аз он туро хоетор ояд, Дгнр аииад фаро зораид, ба охир
иагузоранд,

Пас, чизи худованд нигоҳ дор иа агар бнхури, ба ду апгӯшт хур то дар 1"улӯ намонад. Аммо якбора даси уммол' фурӯ мабанд, ки чун чарбу аз оташ дарег дорӣ, кабобат хом ояд. То донгс ба днгарон бинагзорӣ, дираме бинатвонӣ хӯрдан на агар бихӯрИ, он маҳрумон хамӯш набошанд ва нагузоранд, ки нинҳон бимонад.

Ва низ ҳамчунон, ки бо валинеъмати хеш мунсиф бошӣ, бо лашкару раият мунсифтарбош. Ватавфирҳои ҳақир макун, кн гӯште, ки аз буни дандон ба хилол берун оварӣ, шикамро суд надорад, кн зисни он тавфир буз)фгтар аз суд бошад. Ва бад-он каммоя, тавфир лашкареро душмани хеш кунӣ ва душмани худоваиди хеш.

Ва агар хоҳӣ, ки кифояте бинамой ва мол ҷамъ кунӣ ва ба ҳоеил орий, вайронаҳои мамлакатро обод гардон, то даҳ чандон тавфнр падида ояд ва халқони Худои таолоро бенаво иакарда бошӣ.

Ҳикоят

Бидон, ки малике аз мудуки Порс бар вазири хеш хашм кард ва ўро маъзул кард, вазоратро касе дигар номзад кард ва ин маъзулро гуфт:

Хештанро ҷое ихтиёр кун, ки ба ту диҳам, то ту бо нсъмату қавми
хеш он ҷо равӣ ва маком кунӣ.

Вазир гуфт:

-Маро неъмат намебояд, ҳар чӣ маро ҳаст, туро додам ва ҳеҷ ҷои ободон нахоҳам, ки маро бахшад. Агар бар ман раҳмате ҳамакуиад, аз мамлакати хеш деҳе вайрон ба ман диҳӣ ба ҳаққи мадик, бо мураккае биравам ва он деҳободон кунам ва он ҷо биинишам.

Ин малик фармуд, ки чандон деҳе вайрон, ки хоҳад, вайро диҳад. Дар хама мамлакати подшоҳ бичустаид, як деҳи нанроп на як ба даст ҷои вайрон наёфтанд, ки ба вай диҳанд. Ва подшоҳро хабар доданд.

Вазир гуфт:

Эй малик, ман медонистам, ки дар ҳама вилоят ҷое, кн дар тасарруфи ман бувад, ҳеч вайрои нест. Акиӯи чун вилоят аз мап

УммоЛ коркунон.

бозгирифтӣ, ба касе деҳ, ки агар вақте аз ӯ бозхоҳӣ, ҳамчунин ба ту
еупорад, ки ман ба ту сунурдам.

Чун ин сухан маълуми малик шуд, аз он вазири маъзул узрҳо хост ва вайро хилъат дод ва вазорат ба вай боздод.

* * *

Пас, дар вазорат меъмору додгар бош, то забони ту ҳамеша дароз бошад ва зиндагонии ту бебим бувад. Агар лашкар бар ту бишӯранд, худовандро ночора дасти ту кӯтоҳ бояд кардан, то дасти худованди ту кӯтоҳ накунад. Пас, он бедодӣ танҳо на бар тани худ карда бошӣ, бар лашкару бар худованд ва бар хештан карда бошӣ ва он тавфир тақсири кори ту гардад.

Пас, подшоҳро буъс кун* бар некӯӣ кардан бо лашкару раият, ки подшоҳ ба раияту лашкар ободон бошад ва деҳ ба деҳкон. Пас, дар ободонӣ кӯш ва ҷаҳондорӣ кун. Ва бидон, ки ҷаҳондорӣ ба лашкар тавон кардан ва лашкар ба зар тавон дошт ва зар, ба иморат кардан ба даст тавон овардан ва иморат ба доду инсоф тавон кард. Пас, аз адлу инсоф гофил мабош.

Агарчи беҳиёнат ва сойин" бошӣ, ҳамеша аз подшоҳтарсон бош ва ҳеҷ касро аз подшоҳ чандон набояд тарсид, ки вазирро.

Ва агар подшоҳ хурд бувад, хурд машумор, ки мисоли подшоҳзодагон бар мисоли бачаи мурғобӣ бошанд ва бачаи мурғобиро шино набояд омӯхт, ки бас рӯзгоре барнаёяд, ки вай аз неку бади ту огоҳ шавад. Пас, агар подшоҳ болиғу тамом бувад, аз ду берун набошад: ё доно бувад ё нодон. Агар доно бувад, худ ба хиёнати ту озӣ набошад, ба ваҷҳе некӯтар дасти ту кӯтоҳ кунад. Ва агар нодону ҷоҳил бувад, ба ҳеҷ рӯй раҳой наёбӣ.

Дигар ҳдр ҷо, ки подшоҳ бошад, аз вай ҷудо машав ва вайро танҳо мағузур то душманони ту дар ғайби ту боре фурсати бадӣ гуфтан наёбанд ва вайро аз ҳоли хеш бинагардонанд. Ва гофил мабош аз пайваста пурсидани ҳоли валинеъматӣ хеш ва аз аҳволи вай огоҳ будан, чунон ки ҳама касҳои ўро некӯ дорӣ то ҳама ҷосусони ту бошанд, он ки наздикони ў бошанд, то ҳар нафасе, ки ў занад, ту огоҳ бошӣ ва ҳар суханеро ҷавобе андешида бошӣ ва ҳар заҳреро позаҳре еохта дорӣ.

Буъс кардан -барангехтан, ташвиқ кардан. Сойин — нигоҳдоранда.

Ва аз подшоҳони атрофи олам пайваста огоҳ бошӣ, чунон бояд ки ҳсҷ подшоҳи дӯсту душмаии ту ва они худованди ту шурбаге об нахӯранд, ки на мухбирони ту туро нанамоянд ва ту аз мамлакати вай чунон огоҳ бошӣ, ки аз мамлакати подшоҳи хеш.

Ҳикоят

Шунидам, ки ба рӯзгори Фахруддавла¹³⁹ Соҳиб Исмоил ибни Аббод ду рӯз ба сарой наёмад ва ба девон нанишаст ва касро бор надод. Мунҳӣ* Фахруддавларо боз намуд. Фахруддавла кас фиристод, ки хабари дилтангии ту шунидам, дилам танг шуда. Туро агар ҷои дилтангӣ ҳаст, дари мамлакат боз намоӣ, то мо низ маслиҳати он бар даст гирем. Ва агар аз мо дилтангӣ ҳаст, бигӯяд, то узр бозхоҳем.

Соҳиб гуфт:

Маозаллоҳ, ки аз худованд бандаро дилтангӣ бошад ва ҳоли мамлакат бар низом аст ва худованд ба нишот машғул бошад, ки ин дилтангии банда зуд зоил шавад.

Рӯзи саввум ба сарой омад бар ҳоли хеш хушдил. Фахруддавла пурсид:

Дилтангӣ аз чӣ буд?

Гуфт:

Аз Кошғар мунҳии ман набишта буд, ки ҳоқон -ба фалон исфаҳсолор сухане гуфт, натавонистам доништан, ки чӣ гуфт. Маро нон ба гулӯ фуру нашуд аз он дилтангӣ, ки чаро бояд, ки ба Кошғар ҳоқони Туркистон сухане гӯяд ва мо ин ҷо надонем. Имрӯз мулотафаи" дигаре омад, ки он чи ҳадис буд. Дилам хуш гашт.

* * *

Пас, бояд, ки бар ҳама аҳволи мулуки олам муталлеъ бошӣ ва ҳолҳо ба худованди хеш ҳаменамоӣ, то аз дӯсту душман эмин бошӣ ва ҳоли кифояти ту маълум шавад худованди туро.

Ва ҳар амале, ки ба касе диҳӣ, сазовор деҳ ва аз баҳри тамаъ ҷаҳон дар дасти бедодгарон ва ҷоҳилон манех, ки Бузурҷмеҳрро пурсиданд, ки чун тӯе дар миёни шуглу кори оли Сосон буд, чаро кори эшон музтариб гашт?

Гуфт:

— Зеро ки дар корҳои бузург истиоиат бар гуломони кӯчак карданд, то кори эшон бад-он ҷойгоҳ расид.

Ва омили муфлисро шугл мафармой, ки вай то ҳештанро ба барг накунад, ба барги ту машғул нашавад. Валекин чун варо баргу созе бошад, якбора ба ҳештан машғул набошад ва ба кори ту зуд пардозад. Набинӣ, ки чун киштҳову ползҳоро об диҳанд, агар ҷӯи кишту полиз тару обхӯрда бувад, зуд об ба кишту полз расонад аз он ки ҷои намнок

* * Мулотафа — нома.

Соҳибдевор — вазири.

Маншураш тавкеъ кард — фармонашро имзо кард.

оби бисёр нахӯрад ва агар чӯи хушк бошад ва аз дер боз об нахӯрда бошад, чун об дар он чӯй афкананд, то нахуст чӯй тару сероб нашавад, обро ба кишту полиз нарасонад. Пас, омили бенаво чун чӯи хушк аст, нахуст барги хеш созад, он гаҳ барги ту.

Дигар фармони хешро бузург дор ва мағзур, ки касе фармони туро хилоф кунад ба ҳеҷ навъ.

Ҳикоят

Чунон шунидам, ки Абулфазли Балъамӣ 140 Саҳди Хучандиро соҳибдевонии* Самарқанд дод. Маншураш тавқеъ кард" ва хилъаташ дод. Он рӯз, ки хост рафтани ба сарои хоҷа рафт ба видоъ кардан ва фармон хоستان. Чун хидмати видоъ бикард ва дуои хайр бигуфт ва он сухане, ки ба зоҳир хост гуфтани, бигуфт. Пас. хилват хост. Хоҷа ҷой холи фармуд кардан. Саҳд гуфт:

Бақои худованд бод, мани банда ҳамаврам. Чун бар сари шуғл расам, ночора аз ин ҷо фармонҳо равон бошад. Худованд бо банда нишоне кунад, ки кадом фармон бояд, ки пеш гирад, то банда бидонад, ки фармоне, ки набояд гирифт, кадом бошад ва агар бояд кард, кадом бошад?

Абулфазли Балъамӣ гуфт:

Эй Саҳд, некӯ гуфти ва донам, ки ту ин ба рӯзгор андеша карда бошӣ. Моро низ андеша бояд кард. Дарвақт ҷавоб боз натавонам дод. Рӯзе чанд таваққуф кун.

Саҳд боз хона рафт. Дарвақт Сулаймон ибни Яҳё-Алҷағониро соҳибдевонии Самарқанд дод ва андар вақт маншуру хилъаташ рост кардатягва ба роҳаш карданд. Ва Саҳдро фармуд, ки як сол аз хона

берун маёӣ. Саҳд як сол дар хонаи хеш ба Бухоро ба зиндон буд. Баъд аз як сол пеш хондаш ва гуфт:

— Эй Саҳд, моро кай дида будӣ бо ду фармон — яке рост ва яке дурӯғ! Бузургони оламо ба шамшер фармонбардорӣ омӯзем. Фармони мо яке бошад. Дар мо чӣ аҳмақӣ дидӣ, ки мо кехтарони хешро бефармонӣ омӯзем ва гӯем, ки ба фармони мо кор макун? Фармони мо яке бошад, он чи нахоҳем кард, худ бифармоем. Ва чун фармудем, худ карда шуд, ки моро аз касе биме нест ва на низ дар шугл оҷизем. Ва ин гумон, ки ту бар мо бурдӣ, кори оҷизон бошад. Чун ту дар шуғл моро пиёда донистӣ, мо низ дар амал пиёда кардем то ту бар он дил ба амал наравӣ, ки фармоне бувад моро, ки касро захира набошад, ки ба фармони мо кор накунад.

* * *

Пас, то ту бошӣ, тавқеъ ба дурӯғ макун. Ва агар омил бар фармони ту кор накунад, вайро уқубате балеғ фармой, то тавқеи хешро ба зиндагонии хеш равон нагардонӣ — худ пас аз ту ба тавқеи ту касе кор накунад.

Пас, подшоҳону вазиронро фармон яке бояд, ки бувад ва амре қотеъ, то ҳашмат бар ҷой бимонад ва шуғлҳо равон бувад.

Ва набиз махӯр, ки аз набиз хӯрдан руунат* хезад ва наузубиллоҳ аз вазири ғофилу раъно. Ва чун подшоҳ ба набиз машғул шавад ва вазир низ ба набиз машғул бувад, ҳалал дар мамлакат зуд роҳ ёбад. Пас, худро ва худованди худро хислат карда бошӣ. Чунин бош, ки гуфтам аз ин ки вазир посбони мамлакат бувад ва сухани зишт бувад, ки посбонро посбон бояд.

Пас, агар иттифоқи вазорат наяфтад ва сипаҳсолор бошӣ, шарти сипаҳсолорӣ нигаҳ дор.

**БОБИ ЧИҲИЛУ ЯКУМ
АНДАР РАСМИ СИПАҲСОДОРИ**

Бидон, эй писар, ки агар сипаҳсолор бошӣ, бо лашкару раият муҳсин бош. Ҳам аз ҷониби хеш некӯӣ кун ва ҳам аз ҷониби худованди хеш ва аз баҳри раият некӯӣ хоҳ. Ва ҳамеша боҳайбат бош ва тариқи лашкар шинохтан ва масоф кашидан сара бидон. Ва рӯзё, ки ҷанг бошад, бар майманаву майсара* солорони ҷангозмуда ва ҷаҳондида фирист ва шучоътарин солоре бо нектарин қавме андар ҷаноҳи" лашкар бидон, ки пушти лашкар он қавм бошанд, ки дар ҷаноҳ бошанд.

Агарчи хасм заиф бошад, вайро ба чашми заифӣ манигар. Дар боби он заиф ҳамон эҳтиёт кун, ки бо қавитар кунӣ. Ва андар ҳарб далер мабош, ки аз далерӣ лашкарро барбод диҳӣ. Ва низ чандон баддил мабош, ки аз баддилии хеш лашкарро мунҳазам гардонӣ. Ва аз ҷосус фиристодан тақсир макун ва ба рӯзу ба шаб аз талоя† фиристодан тақсир макун. Ва рӯзи ҳарб чун чашм бар лашкари хасм афканӣ ва ҳар ду лашкар рӯй ба якдигар ниҳанд, ханданок бош ва бо лашкари хеш ҳамегӯй:

* Руунат - нодонй.

† Талоя -гурӯҳи пешгарди лашкар, ававгард.

-Чӣ сагон бошанд инҳо?Ба як соат димор аз эшон барорем!

Ва ба як бор лашкар пеш мабар, аломат-аломат, фавҷ-фавҷ ҳамефирист ва як-як солору сарҳангро номзад ҳамекун ва ҳамефирист ва ҳамегӯй:

—Ё фалои, ту рав бо қавми хеш. Ва ё фалон, ту низ рав бо хайли хеш.

Ва он кас, ки ҳамлатуламирро бишояд, наздики хеш ҳамедор. Ва ҳар касе, ки ҷанг нек бикунад ва касеро бияфканад ва ё маҷрӯҳ кунад, ё маҷрӯҳ шавад, ё савореро бигирад, ё асберо биёрад ва ё саре биёрад ва хидмате писандида бикунад, ба изъофи он хидмат мукофот кун аз хилъату зиёдати маош.

Ва андар он вақт аз мол тасарруф макун ва дунҳиммати одат макун, то гарази ту зуд ҳосил шавад. Ва бад-он андар нигаранд ҳама лашкари туро орзуи ҷанг хезад ва ҳеҷ дар ҷанг муқассир набошанд ва фатҳе ба мурод барояд.

Агар мақсуди ту бар ин ҷумла ҳосил шавад, фабиҳо ва ниъмо"* ва ту шитобзадагӣ макун ва бар ҷои хеш бош ва ҳеҷ кӯшиш макун, ки чун ҷанг ба 'ЙСфаҳсолор афтод, кор танг омада бошад. Пас, агар ҷанг ба ту афтода бошад, каррори гайри фаррор бош. Бикӯш ва саъб ва албатта, ҳазимат* Андар дил макун, маргро бикӯш, ки ҳар кӣ март бар дил хуш кард, ба ҳар боғилс ўро аз ҷой натавонад гусаст. Нигар то аз он сипаҳсолорон набошӣ, ки Асҷадӣ гӯяд андар фатҳи Хоразм Маҳмудро...

Сигҷсолдри лашкаршон яке лашкаришкан, к-охир Шикаста шуд азўлашкар, валекин лашкари эшон.

Чун зафар ёфтӣ, аз паси ҳазимати бисёр марав, ки дар риҷъат бисёр хатоҳо афтад ва натавон доништан, ки хол чун бошад. Ва амири бузург падарам ҳаргиз паси ҳазимат нарафтӣ ва касро нафистодӣ, аз он ки тариқи ҷанг кас беҳ аз ў надонистӣ. Ва Султон Маҳмуд низ ҳамин тариқ доштӣ, ҳаргиз паси ҳазимат нарафтӣ ва гуфтӣ, ки мардуми мунҳазим чун дармонад, ҷонро бикӯшад ва касе, ки риҷъату ҷонро бикӯшад ва маргро биистад, бо вай набояд кӯшид, то хатое наафтад.

Ва дигар чун ба ҷанг равӣ, ночора ба чашми сар роҳи дарун рафтаи мебинӣ, ҳамчуни дар ботин ба чашми дилу сар роҳи берун рафтаи мебояд дид, магар чунон набошад, ки ту хоҳӣ.

Дигар ин суҳан фаромӯш макун, агарчи ҷое гуфтаам, боз такрор ҳамекунам.

* Ҷаноҳ-пахлӯ.

—Ба вақте ки масоф бияфтад, агар ҷои ту на нек бошад, ба масал пас аз ту ба як гом ҷои нек бошад, зинҳор то он гом бозпас наниҳӣ, ки агар ба як гом масоф бозпас бурдӣ, туро ҳазимат бошад. Ҳамеша ҷаҳди он кун, ки аз ҷои хештан гюрае пештар ҳамеравӣ. Ҳаргиз гоме бозпас марав.

Чунон бояд, ки дар ҳама вақт лашкари ту савганд ба ҷони ту хӯранд. Ва бо лашкар сахӣ бош. Агар бо лашкар ба хилъату силлат тавфире аз беш натавон кардан, боре ба нону набиз ва сухани хуш тақсир макун ва як луқма нону як қадаҳ набиз бе лашкари хеш махӯр, ки он чи нонпора кунад, зару сим натавонад кардан.

Ва лашкари хешро ҳамеша дилхуш дор. Агар хоҳӣ, ки ҷон аз ту дарег надоранд, ту нон аз эшон дарег мадор. Агарчи ҳама кор ба тақдири Эзид таоло бастааст, ту ои чи шарти тадбир аст, ҳамекун бар тариқи савоб, ки он чи тақсир аст, худ ҳамебошад.

Пас, агар чунон ки Худои таоло бар ту раҳмат кунад ва туро ба иодшоҳӣ расонад, шарти подшоҳӣ ниғаҳ дор, чунон ки ҳаст.

БОБИ ЧИҲИЛУ ДУВВУМ АНДАР ОИН ВА ШАРТИ ПОДИЮҲӢ

Бидон, эй иисар, ки агар подиyoҳ бофт, порсо бош ва ҷашму даст аз харами мардумон дур дор ва иокшалнор бош. кн иокшалворн* аз покдинӣ аст. Ва дар ҳар коре ройро фармонбар;юри хнрад кун ва ҳар коре, ки бихоҳӣ кард, бо хирад маишарат кун, кн в;ннрулвузарои подшоҳ хирад аст ва то аз вай диранг бинн, ннпоС макун.

Ва ба ҳар коре, ки бихоҳӣ кардан чун дар у хоҳн шудан, нахуст берун рафтани он кор нигар ва то охир иабинн, авнал мабнн. Ва ҳар коре андар мадоро ниғаҳ дор ва ҳар коре, ки ба мадоро барояд, чуз ба мадрро пеш мабар.

Ва бедодписанд мабош ва ҳама корҳову суханҳоро ба ҷашми дод бину гӯши дод шунав, то дар ҳама коре ҳаққу ботил битавонӣ дидан. Подшоҳ, ки ҷашми доду хирадмандӣ куиyoда надорад, тариқи ҳаққу ботил бар вай кушода нагардад.

Ҳамеша ростгӯй бош, валекин камгӯй ва камхшща бош, то кехтарон бар ту далер нашаванд, ки гуфтаанд: «Бадтарин коре подшоҳро далерии

раият ва бефармонии ҳошннч аст ва атое, ки бибояд, ба мустаҳикон нарасад».

Ва азиздидор бош, то бар чашми раияту лашкар хор нагардӣ. Ва зинҳоркор мабош ва бар халқони Худои таоло раҳим бош ва бар бераҳмон раҳмат макун ва бахшоиш макун, валекин босиёсат бош, хосса, бо вазири хеш.

Албатта, хештанро таслимулқалбе ба вазири хеш манамоӣ ва якбора мӯҳтоҷи роӣ ӯ мабош ва ҳар сухане, ки вазир бигӯяд дар боби касе ва тариқе, ки намояд, бишунав, аммо дарвақт нҷобат макун, бигӯӣ:

-То бинигарам, он гаҳ чунон ки бояд кард, бифармоям.

Баъд аз он таҷассусу тафаҳхуси он ҳол бифармой кардан, то дар он кор салоҳи ту ҳамечӯяд, ё манфиати хеш?Чун маълум кардӣ, он гаҳ чунон ки савоб бинӣ, ҷавоб медсх, то туро забуни роӣ хеш нагирад.

Ҳар касро, ки вазорат додӣ, дар вазорат ӯро тамкпне гамом кун, то корҳои ту ва шугли мамлакатии ту бар ӯ баста намоиад. Ва агар пир бошӣ, ё ҷавон, вазири пир дор ва ҷавонро вазорат мадсх, аз он ки гуфтаанд андар ин боб:

Покшалвор — покрафтори, покдоман

1x1 чуз инр солори лашкар мабол,

Ҷавои хам ҷанои аст гарчи бас устод.

А»ар пир бошӣ, зишт бошад, ки ҷавоне мудаббири пир боикҷ. Ва агар ту ҷавои бошӣ ва вазир ҷавон, оташи ҷавоии ҳар ду ба хам ср шавад ва ба ҳар ду оташ мамлакат сӯхта гардад. Ва дигар вазир бояд, ки беҳирӯӣ бошад ва пир бошал, ё қаҳл* ва тамомқомат ва қавигаркиб ва бузургшиқам, ки наҳифу кӯтрқкрмату сиёришро ҳсҷ шукӯхе набошад, вазир бояд, ки бузургриш бувад.

Ҳикоят

Чунон ки султон Туғралбек¹⁴¹ хост, ки аз фузалои Хуросои якеро вазорат днҳад. Донишмандеро ихтиёр карданд ва он донишмандро ришс то ба ноф буд, саҳт тавлу ариз. Уро ҳозир карданд ва пайғоми султон ба ваи доданд, ки вазорати хеш номзади ту кардем. Бояд қадхудоин мо ба даст гири, ки аз ту шоистатар дар ин кор касе намсдонсм.

Донишманд гуфт:

— Худованди оламо бигӯед, ки туро хазор сол бақо бод, вазорат пешаест, ки онро бисёр олат ба кор ҳамебояд ва аз ҳама олат бо банда ҷуз рнш нест. Худованд ба риши баъдаи дуоғӯ ғарра нашавад ва ин хидмат касе дигарро фармояд..

* * *

Ва бо ӯ ва бо пайвастагони ӯ некӯӣ кун. Дар маош додан ва хубн кардан тақсир макун. Аммо хешону пайвастагони вазирро ҳеч амал мафармой, ки якбора пих" ба гурба натавон супурд, ки вай ба ҳеч ҳол ҳисоби пайвастагони хеш ба ҳақ накунад ва аз баҳри моли ту хешони худро наёзорад. Ва низ касони вазир ба қуввати вазир сад бедодӣ кунанд бар мардумон, ки бегона аз он сад яке накунад. Вазир аз касони хеш имзо кунад ва аз бегона накунад.

Ва бар дузд раҳмат макун ва афв кардани хуне раво мадор, ки агар мустаҳақи хун набошад, ту низ ба қиёмат гирифтор бошӣ.

Аммо ба чокарони худ ба раҳмат бош ва эшонро аз бад нигоҳбон бош, ки худованд чун шубон бошад ва кехтар чун рама. Агар шубон

Каҳл — миёнсол.

**** Пих-чарбу**

бар рамаи хеш бераҳм бувад ва эшоиро аз сибӯ нигоҳ надорад, зуд ҳдлок шаванд. Ва касеро, ки қисте падида ояд, эътимод бар он макун. ки падида карда бошӣ. Ва аз ҳар касе шуғле дарег мадор, то аз он манфиате, ки аз он шуғл биебанд, бо қнсти хеш музоф кунанд, бстаксиртар зиянд ва ту низ дар боби эшон беандешатар зий, ки чокаронро аз баҳри шуғл доранд. Валекин чун касеро шуғл диҳӣ, нек бинигар. Шуғл ба сазовори шуғл деҳ ва касе, ки на мустаҳиқи шуғл бошад, вайро мафармой. Чунон ки касе шаробдориро шоя, фаррошӣ мафармой ва он ки хазинадориро шояд, ҳочиби мадеҳ, ки ҳар коре ба ҳар касе натавон дод, чунон ки гуфтаанд: «Ли кулли амалин риҷолун»¹⁴². То забони тоинон" бар ту кушода нашавад ва ҳалал андар шуғли ту падида наёяд, ки агар вайро коре фармой, ки надонад, ба ҳеч ҳол нагӯяд, ки надонам. Ҳамекунад аз баҳри манофеи хешро, валекин он шуғл бо фасод бошад. Пас, кор ба кордон супор, то аз дарди сар раста бошӣ. Чунон ки шоир гӯяд:

БАЙТ

Туро тавфиқ хоҳам дар дуо то, Диҳӣ ҳар кордонро кордонӣ.

Пас, агар туро дар кори чокаре инояте бошад, хоҳӣ, ки вайро мӯхташам гардонӣ, бе амал тавонӣ вайро мӯхташам кардан ва неъмат додан бе он ки ба новочиби ӯро шуғле фармой, то бар нодонии хеш ғувохӣ наода бошӣ.

Ва андар подшоҳӣ магузор, ки касе фармони туро хор дорад, ки Туро хор дошта бошад, ки дар подшоҳӣ ҳама роҳат дар фармон додан аст. Вагарна сурати подшоҳ бо раият баробар аст ва фарқ миёни подшоҳу раият он аст, ки вай фармондеҳ асту раият фармонбардор..

Ҳикоят

Эй писар, шунидам, ки ба рӯзгори чадди ту Султон Маҳмуд омиле буд, вайро Абулфатҳи Бустӣ гуфтандӣ. Омилии Нисо ба вай дода буданд. Аз Нисо мардеро бигирифт ва неъмате аз вай биситод ва амлоки ӯ мавқуф кард ва ҳар чӣ вайро буд, ба даст фуру гирифт ва мардро ба зиндон кард. Ва баъд аз муддаге он мард ҳилате карду аз зиндои бшурехт ва ба Ғазнин рафт ва пеши Султон роҳ чуёт ва дод хоёт.

Султон фармуд, то ӯро номаи девон бинавиштанд. Мард нома биситод ва биёмад. то ба Нисо раеид. Ва нома арза кард. Омил андеша кард, ки ин мард днгарбора кучо ба Ғазнин равад ва Султонро бинад. Тағофул карду бар он нома кор накард. Марди мазлум дигарбора ба Ғазнин рафт ва андар роҳе биистод, ки Султои ба хилват аз боғ берун ҳамаомад. Мард бонг бардошт ва аз омил бисёр бинолид. Султон днгарбора нома фармуд. Мард гуфт:

Як бор омадам ва нома бурдам. Ба нома кор намекунад.

Магар Султон дилтанг буд ба сабабе аз сабабҳо, андар он дилмашгулӣ гуфт:

Бар ман нома дцаан аст. Акнун агар кор накард, рав, хок бар сар кун.

Мазлум гуфт:

Эй худованд, раҳми ту бар номаи ту кор накунад, хок маро бар сар бояд кард?

Султон гуфт:

На, эй хоча, ғалат кардам, маро бояд кардан на туро.

Дарҳол ду ғуломи саройро ба роҳ кард бо фармонҳо ба шаҳангони навоҳӣ. то зиёъу акори он мард боз доданд ва омилро бар дор карданд ва номаи Сулгон дар гардани ӯ овехтанд ва мунодӣ карданд, ки ин сазои он кас аст, ки бар фармони худованд кор накунад.

Баъд аз он касро заҳра набуд, ки ба фармон кор накардӣ ва амрхо нофиз гашт ва бад-он як сухан мардумон дар роҳат афтоданд.

Ҳикоят

Бндон, эй писар, ки чун Масъуд¹⁴³ ба подшоҳӣ нишаст, тариқи шучоату мардонагӣ бар даст бигирифт, аммо тариқи мулк доштан ҳеч намедонист. Аз подшоҳӣ бо канизакон муошарат кардан ихтиёр кард. Чун лашкару уммол диданд, ки ӯ ба чӣ машғул мебошад, тариқи нофармонӣ бар даст гирифтанд ва шуғлхон мардумон фуру баста шуд ва лашкару раият далер шуданд. То рӯзс аз работи Фарова гтиразане мазлима биёмаду бинолид аз омили вилоят. Султон Масъуд вайро номае фармуд. Зан нома биситуду бибурд. Омил бар он кор накард. Гуфт:

Ин »ш{хиап каП боч ба Ғазнин расад?

Зан дигарбора бозгашт на боз ба Ғазнин омад ва ба мазолимгоҳ рафт на дод хосг. Султои Масъуд ўро дигарбора нома фармуд. Пиразан гуфт:

Як бор нома бурдам ва кор накард.

Султон гуфт:

Ман нома додам, чун кор намекунад, чӣ тавонам кард?

Пиразан гуфт:

Эй худовант, тадбири ин кор осон аст. Вилоят чунон бидор, ки ба номаи ту кор кунанд. Ва боқӣ бигуздор, то касе дигар бидонад, ки бар номаи ӯ кор кунанд. Ва ту ҳамчунин ба ишрати хеш бош, то бандагони Худо дар балову меҳнат гирифтор набошанд.

Масъуд аз сухани пиразан сахт хичил шуд. Бифармуд, то доди он пиразан бидоданд ва он омилро бар дари Фарова биёвехтанд.

Ва пас аз он аз хоби гафлат бедор шуд. Ва касеро захира набуд, ки дар фармонн $\bar{y}$ тақсир кардӣ.

* * *

Пас, подшоҳе, кифармониӯравонабошад, миёни ӯ ва мардумони дигар чӣ фарқ бошад? Бояд, ки низоми мулкро дар равоии фармон донад, ки агар фармонравой набошад, дар мулк ҳалал рӯй намояд. Ва фармонравон ҷуз ба сиёсат набувад. Пас, дар сиёсат намудан тақсир набояд кард, то амрҳо равоӣ бувад ва шугҳо бетақсир.

Ва дигар снпохро нигоҳ дор ва бар сари раият мусалдат макун, ки мамлакат обод нагардад. Ҳамчунон ки маслиҳати лаппсар нигоҳ дорӣ, масднҳати раият низ нигоҳ дор, аз он ки подшоҳ чун офтоб аст. Нашояд, ки офтоб бар яке тобаду бар дигаре натобад.

Ва раият ба адл тавон дошт ва раият ба адл ободон бошад, ки дахл аз ранягт ҳосил мсшавад. Пас, бедодро дар мамлакат роҳ мадеҳ, ки хонаи маликон аз дод бар ҷой бошад ва кадим гардад ва хонаи бедодгарон зуд нест шавад, аз баҳри он ки дод ободонӣ бувад ва бедод вайронӣ.

Ва ободонӣ, ки бар дод бувад, бимонад ва вайронни ба бедодӣ, зуд вайрон шавад. Чунон ки ҳукамо гуфтаанд: «Чашмаи хуррамии олам подшохи одил аст ва чашмаи вайрониву харобӣ ва дижамии олам подшохи зодим аст».

Ва бар карди бандагони Худованди таоло сабур мабош ва пайваста хлват дӯст мадор, ки чун ту аз лашкар ва мардум нуфур бошӣ, мардум ва лашкар низ аз ту нуфур бошанд. Ва дар некӯ дошгани лашкарва раияттақсир макун, к агартақсир кунӣ, онтақсир тавфири душманон

бошад. Аммо дашкар ҳама аз як чинс мадор, ки ҳари одшоҳеро, ки лашкар якчинс бошад, ҳамеша асири лашкар бошад ва дом забуни лашкари хеш бошад, аз баҳри он ки як чинс мупафиқи якдигар бошанд ва эшонро ба якдигар натавон молид. Чуп аз ҳар чинс бошад, ин чинсро бад-он чинс бимоланд ва он чинсро бад-ин чинс молиш диҳанд, то он қавм бетоатӣ натавонаид кардаи. Ва фармони ту бар лашкари ту равон бошад ва худованди ҷадди ту Султон Маҳмуд ҷаҳор ҳазор ғуломи турк дошт ва ҳазор ҳинду. Ва доим ҳиндувонро ба туркон молидӣ ва гурконро ба ҳиндувон, то ҳар ду чинс мутеи ӯ будандӣ.

Ва дигар ҳар вақте бузургони лашкари хеш ба нону набиз хон ва бо эшон накӯӣ кун, ба хилъату сидлат ва умедҳои некӯ ва дилгармиҳо намудан. Валекин чун касеро силлате хоҳӣ фармуд, агар чизе андак бувад ва зуфони хеш бар сари мало мағӯӣ, дар ниҳон касеро бигӯӣ, то парвона бошад, то дунҳиммати накарда бошӣ. Яке он ки чизе на дархури ҳиммати мулук бахшӣ ва дигар он ки бар сари мало ҳиммати хеш маълуми мардумон карда бошӣ, ки ман ҳашт сол ба Ғазния ёудам, надими султон Мавдуд¹⁴⁴ будам. Се чиз ҳаргиз аз вай надидам. Яке он ки ҳар силлате, ки зери дувист динор будӣ, ба забони хеш бар сари мало нагуфтӣ, магар ба парвона. Дуввум он ки ҳаргиз ҷандон нахандидӣ, ки дандони вай.ладидор омадӣ, табассум кардӣ. Се дигар он ки агарчи саҳт дар ҳашм рафтӣ, ҳаргиз касеро дашном надодӣ. Ва ин се одат саҳт некӯ бувад ва шунидам, ки малики Рум ҳам ин одат дорад.

Аммо эшонро расме дигар аст, ки мулуки Аҷаму Арабро нест. Чунон ки агар мулуки Рум касеро ба дасти хеш бизананд, ҳаргиз касеро захираи он набошад, ки он мардро бизанад ва то зинда бувад, гӯянд, ки ӯро малик ба дасти хеш задааст, ҳамчун ӯ малике бояд, ки ӯро бизанад.

Акнун боз ба ҳадиси аввал омадам, ба ҳадиси саҳо. Туро натавонам гуфтан, ки ба сим саҳо бош. Боре дунҳиммат мабош ва агар аз сиришти хеш боз натавонӣ истод, чунон ки гуфтам, боре бар сари мало ҳиммату неъмат хеш ба мардумон манамоӣ, ки агар саҳо иакунӣ, халқ душмани ту шаванд.

Ва агар дар вақт бо ту чизе натавонанд кардан, чун душманс падида ояд, ҷон фидои ту накунад ва дӯстоии душмани ту бошанд.

Аммо ҷаҳл кун, то аз шароби подшоҳӣ маст нагардӣ, ба шаш хислат аиҷар тақсир макун ва нигоҳ дор: хайбат ва дод ва диҳиш ва хифоз ва оҳистагӣ ва рост гуфтан, ки агар подшоҳ аз ин шаш хислат а ; ҷкс дур шавад, наздик шавад ба мастии подшоҳӣ, ба ҳар подшоҳе, кн зз мастии подшоҳӣ маст шавад, хушёрӣи ӯ андар рафтани подшоҳи бошад.

Ва андар подшоҳӣ ғофил мабош аз огоҳ будан аз аҳволи мулуки олам. Чунон бояд, ки ҳеҷ подшоҳе нафасе назанад, ки на ту бар он мутталеъ бошӣ.

Ҳикоят

Ман аз амири мозӣ — падарам шунидам, ки Фаҳруддавла аз бародарн хеш Азудуддавла бигурехт ва ҳеҷ ҷой мақом натавонист кардан. Ба даргоҳи ҷадди ман Қобус ибни Вушмагир омад ба зинҳор. Ва ҷадди ман ўро амон дод ва бипазируфт ва ба ҷои ў бисёр некӯӣ кард ва аммаи маро ба вай дод ва андар он нигоҳ аз ҳад гузашта хуррамӣ карданд, аз он ки ҷаддаи ман холаи Фаҳруддавла буд. Ва падари ману Фаҳруддавла ҳар ду духтарзодаи Ҳасани Фирӯзон буданд.

Пае, Азудуддавла расул фиристод ба наздики Шамсулмаолий. Расул омад ва нома бидод ва гуфт:

Азудуддавла бисёр салом ҳамегӯяд ва мегӯяд, ки бародарам амир Алӣ он ҷо омадааст. Донӣ, ки миёни мо дӯстиву бародарист ва хонаи ҳар ду якест. Ва ин бародари ман душмани ман аст, бояд, ки вайро бигирӣ ва ба наздики ман фиристӣ то ман ба мукофоти ин ҳар нсхияте, ки номзад кунӣ аз вилояти хеш ба ту диҳам ва дӯстии мо муаккад" шавад. Пас, агар нахоҳӣ, ки ин бадномӣ бар хештан ниҳӣ, ҳам он ҷо вайро захр диҳӣ, то ғарази мо Ҳосил ояд ва бадномӣ бар ту набошад ва он ноҳият, ки ту хоҳӣ, туро низ ҳосил ояд.

Амир Шамсулмаолий гуфт:

-Субҳоноллоҳ, чӣ воҷиб кунад чунон мӯхташамеро ба чуи мане чуюш еухан гуфтан, ки мумкин шавад маро чунии коре кардан, ки то киёмат бадномии ман андар он бошад?

Пас расул гуфт:

Мақун, эй худованд ва Азудуддавларо барои амир Алӣ маёюр, ки мазики мо туро аз бародари ҳамзоди худ дӯстгар дорад. Ва

Муаккад устувор.

чунину чунин савганд хӯрд, ки он рӯз, ки мадик маро таҳмил ҳамсод ва ба роҳ гусел ҳамекард, дар миёнаи сухани малик мерафт, ки Худои таоло донад, ки ман амир Шамсулмаолиро дӯст дорам, то бад-он ҷойгоҳ, ки шунидам, ки фалон рӯзи шанбе чандин рӯз аз фалон моҳ гузашта, ки Шамсулмаолий дар гармоба рафт ва андар хонаи миёнгин пой ў билағзиду биафтод. Ман саҳт дилтанг шудаму гуфтам, ки магар ба чиҳилеоласӣ пирӣ вайро дарёфтааст ва қувват сокит шуда.

Ва ин расуло ғараз он буд, ки яъне бидон, ки худованди ман бар аҳволи ту чӣ гуна мутталеъ аст. Ва он таълими Азудуддавла буд.

Шамсулмаолӣ гуфт:

Бакош бод! Миннат пазируфтам бад-ин шафқат, ки намуд. Валекин аз ғам хӯрдани бештари ман низ варо биогоҳон, ки он рӯзи сешанбе, ки туро гусел кард, аз моҳ чандин шуда буд, он шаб дар фалон нишастгоҳ шароб хӯрд ва фалон ҷой бихуфт ва ба Анӯштегини соқӣ хилват кард. Ва нимшаб аз он ҷо бархост ва дар сарои занон оҳанги рафтан кард ва бар бом игуд ва ба ҳучраи Хдизурони Авода ном шуд ва бо вай низ хилват кард. Чун аз бом фуруд омад, пояш билағзид ва аз ду пояи нардбон биафтод. Маро аз чиҳати вай дил машғул шуд, гуфтам, ки магар ба чиҳилу дусолағӣ ақли вайро тақсире афтод? Марди чиҳилу дусола чаро чандин секӣ хӯрад, ки аз бом фуру натавонад омадан ва нимшаб аз бистар ба бистар фаро гардад, то чунин ҳодисае наафтад?

Ва он расуло аз оғаҳ будани хеш аз ҳоли эшон хабар дод. * * *

Пас, чунон ки аз подшоҳони олам хабар дорӣ, бар вилояти хеш ва бар ҳоли лашкару раияти хеш низ бояд, ки воқиф бошӣ, ки чӣ гуна аст.

Ҳикоят

Бидон, эй писар, ки ба рӯзгори холи ту Мавлуд ибни Масъуд ман ба Ғазнин омадам. Маро саҳт эъзозу иқром кард. Чун чанд гоҳ баромад, маро бидиду биозмуд. Маро мунодамати хос дод ва надими хос он бувад, ки ҳеҷ рӯз аз маҷлиси ӯ гоиб набошад. Пас, маро пайваста ба таому шароб боиетӣ будаи, агар надимони дигар будандӣ ё не.

Рую бомдоди 1Ш(Ч)Х сабуҳӣ карда буд. Ва ҳамчунон андар мисш< набю дашкарро бор дод. Халқ андар омаданд ва хидмат карданду бозгаштан. Ҷ. Хоҷан бузург Дбдурраззоқ Аҳмад ибнн Ҳасани Хуҷандни Лтманма«ццн14» на ҷнр буд, андар омад. Уро низ бор гирифт. Чун замонас буд, мушрцфи даргоҳ даромад ва хидмат кард ва мултифаи Али нбнн Рабсь ҷоднмро дод ва ходим ба султон дод. Султон набид ҳамехӯрду мудшфа ҳамсхонд. Рӯй сӯи хоҷа карду гуфт:

-Ин мунҳиро понсад ҷӯб адаб кунанд, то дигарбора инҳо шарҳ кунанд. Андар ин ҳаг набиштааст, ки дӯш дар Ғазнин ба дувоздаҳ ҳазор хона сумоқ* вонухтаанд. Ва ман надонам, ки он хонаи кӣ буд ва ба кадом кӯю маҳадла буд. Ҳарчанд хоҳӣ, бош.

Хоҷа гуфт:

Бақон худованд бод! Ин аз чиҳати тахфиф ба ҷамъ гуфта бошад, кн агар ба шарҳ гуфти, ин китобе будӣ бузург ва ба як рӯз хонда нашудӣ... Агар худонанд раҳмат кунанд ва инро афв фармояд, то бигӯям, ки дигар бор ба ҷамъ нагӯяд, хонаро ва худованди хонаро ба ном бигӯяд ва шарҳи

он хона батафсир боз намояд, ки фалон кас ба фалон чоигох бо фалон кас фалон чиз хӯрд.

Гуфт:

Ин бор афв кардам. Бори дигар чуни бояд ки нависад, ки хоҷа меғӯяд.

* * *

Пас, бояд ки аз ҳоли раияту лашкар нек огоҳ бошӣ ва аз ҳоли мамлакати хеш беҳабар набошӣ, хосса, аз ҳоли вазири худ. Ва бояд, ки вазири ту об бихӯрад, ту бидонӣ, ки хонумони худ бад-ӯ супурдаӣ. Агар аз вай гофил бошӣ, аз ҷону моли хеш гофил буда бошӣ ва аз ҳолу кори вазири хеш.

Ва бо подшоҳони атрофи олам, ки ҳамсарони ту бошанд, агар дӯст бошӣ, нимдӯст мабош ва агар душманӣ кунӣ, душмани зоҳир бош ва то ошкоро душманӣ гавонӣ кардан бо ҳамшаки хеш, ниҳонӣ душманӣ макун, аз он ки:

Ҳикоят

Шунидам, ки Искандар ба ҷанги душмане ҳамсрафт. Вайро гуфтанд:

Сумок-ғиёхе, ки аз он хурок мепухтаанд.

-1| малик, ин хасми мо марде гофил аст, бар вай шабсхун бояд кард.

1|скандар гуфт:

Малик набошад, он ки зафар ба дуздӣ ҷӯяд.

* * *

Ва аадар подшоҳӣ корҳои бузург одат кун. Зеро ки подшоҳ бузургтар аз ҳама касе аст, пас, бояд ки гуфтору кирдори вай бузургтар аз гуфтору кирдори дигарон бошад, то номи бузург тавон ёфт. Чунон ки он саги Фиръавн лаънаҳулоху агар бад-он бузургӣ сухан нагуфта будӣ ва Офаридгори мо ҷалла ҷалолуху, кӣ ривояти сухани вай кардӣ? Чунон ки гуфт:

Ано раббукум ул-аъло!146

Ва то қиёмат ин оят ҳамехонанд ва номи ӯ ҳамебаранд, бад-он сухани бузург, ки ӯ гуфт.

Пас, чуни бош, ки гуфтам, ки камҳимматро ном барнаёяд. Дигар тавқеи хешро азиз дор ва бузург ва ба хар хурофотӣ тавқеъ макун. магар ба силлате бузург ё ба вилояте ва маоше бузург, ки бахшӣ. Ва чун тавқеъ кардӣ, илло ба узре возеҳ тавқеи хеш ботил макун, ки хилоф аз ҳама кас нописандида аст, хосса аз подшоҳ.

Пн аст шарти пешаи подшоҳӣ. Ҳарчанд ин пеша пешаи азиз ист. ман чунон ки шарти китоб аст, бигуфтам ва набиштам.

Агар туро саноат дигар иттифоқ афтад, чун деҳқонӣ ва дар коре, кн варзӣ, бояд ки шарти он ҳамеша нигоҳ дорӣ, то тарбияту низоми корат ба равнақ бошад ва туро некӯӣ афзояд.

БОБИ ЧИҲИЛУ СЕЮМ **АНДАР ОРШУ РАСМИ ДЕҲҚОНИ ВА ҲАР ПЕША,**

КИ дони

Агар деҳкон бошӣ, вақти корҳои деҳқонӣ шиносанда бош. Хар чизе. ки бикорӣ, мағзур, ки аз вақти хеш бигузарад, ки агар дах рӯз пеш аз вақт корӣ, беҳ, ки дах рӯз пас. Ва олати кору чуфт сохтаву басечидар дор. Говони нек хар ва ба алаф некӯ дор. Бояд ки чуфте гови хуб ҳамеша зиёдатӣ дар галаи ту бошад, то агар говеро иллате расад, ту дарвақт аз корҳо бознамоӣ ва кишти ту аз вақт ларнагузарад.

Басечмла — муҳайё, тайёр.

Ва чун вақти кишту дурудаи набошад, найвасга а; пткофтанн зампи ғофил мабош ватадбири кишти соли оянда имсод ҳамскуп> Ва кишт бештар бар замин кун, ки хештанпӯш бувад. кн хар «амннс, ки хештан иатавонад пӯшидан, туро ҳдм натавонад пуптдан. Ва чунин кун, ки доим ба иморат кардан машғул бошн, то ач дсхконӣ бархӯрдор бошӣ.

Пас, агар пешавар бошӣ, аз пешаварони бозор аз хар нешае. ки бошӣ, зудкору сутудакор бош, то ҳарифонат бисёр бошша, Ва хар коре, ки кунӣ, беҳ аз он кун, ки ҳампешагон кунанд. Ва £>а андак моя суд қаноат намоӣ, то як бор дах ёздах кунӣ, д>? бор дах ним тавон кардан. Пас, ҳарифро мегурезон ба мукосу дучонн бисср, то дар пешаварӣ марзуқ* бошӣ ва мардум бештар ситадудод бо ту кунанд. То чизе ҳамефурӯшӣ бо харидор ба «дӯст»-у ба «ҷони бародар» ва «бори худой» гуфтан ва тавозӯъ намудан тақсир макун, то аз талаттуфи ту харидор аз мукос кардан шарм дорад ва максуди ту ҳосил шавад. Ва чун чунин кунӣ, биссрҳариф бошӣ ва ночора маҳсуди дигар пешаварон бошӣ ва дар бозор машхуртару маъруфтари ҳампешагон бошӣ.

Аммо одат кун рост гуфтан, хосса бар харидор ва аз бухд парҳез кун, валекин тасарруфро кор банд ва бар.фурӯдасттар бнбахшой. Ва бад-он кас, ки бартар аз ту бошад, ниёзманд бош ва забунгнр мабош. Ва бо занону кӯдакон дар муомада фузунӣ маҷӯӣ ва аз ғарибон бешӣ махоҳ. Ва дар тичорат шармгинӣ макун, ки бисёр бувад, кн шарм туро зиёни

яке алоҳида оламеаид ба маротиб на ба таркиб ва мардум мураккаб ва маҷмӯъ аз ин оламҳост.

Пае, Офаридгор ин ҷамъро ба бандҳо қоим кард, ки эшонро ба якдигар бибаст. Чунон ки дар ин ҷаҳони бузург ҳамабинӣ, дар бавди афлок ва табоеъ, ки табиат ва ҷинсият аз якдигар овехтаанд, агарчи ба ҷавҳар мухталифанд чун оташу об, ки ба ҳама сифат зидди якдигаранд ва хоку ҳаво, ки зидди якдигарад. Пас, хок восита гашт миёни оташу об, бандс афтод. Хокро ба хушкӣ бо оташ ва ба сардӣ бо об ва обро ба сардӣ бо хок ва ба пармӣ бо ҳаво ва ҳаворо ба нармаӣ бо об ва ба гармӣ бо оташ ва оташро ба ҷавҳар бо асир" ва асирро батобиш бо офтоб, ки иодиюҳи анҷуму афлок аст ва шамсро ба ҷавҳарият бо ҳаюло ба кабули вай аз тобиши ҳаюло, ки шамсро ҷанҳар аз унсури хомис аст. Ва ҳаюлоро бо нафс банд афтод ба файзи улни ва иафсро бо ақл. Ҳамчунин матбуотро банд афтод бо табоеъ ба моддати қувват ва гизо, агар матбуот аз табоеъ моддати қувват насбад, бад-он банде, ки бад-ӯ бастааст, табоҳ гардад. Ва табоеъ аз фалак ва фалак аз ҳаюло ва ҳаюло аз нафс ва нафс аз ақл ҳам бар ин қиёс ҳамегир.

Ва низ андар тани одамӣ ҳар чӣ тирагиву гаронист, аз таркиби табосъ гирд ояд. Ва сурату чеҳра ва ҳаёту қувват ва ҳаракат аз фалак гирд ояд. Ва ҳавоси панҷгонаи часадонӣ чун шунидану бўидан ва чашидану басовидан ва дидан аз ҳаюло гирд ояд. Ва ҳавоси рӯхонӣ чун ёд гирифтани тафаккур кардан ва ҳаёл баётан ва гуфтан ва тадбир кардан аз нафс гирд ояд. Ва ҳар чӣ андар тани одаман шарифтар аст, чунин аст, ки онро маъдан пайдо нест ва ишорат ба ҷои ӯ натавон кард чун мурдумиву дониш ва камолу шараф, ки мойи ин ҳама ақл бувад, аз файзи акли улвӣ омад дар тан.

Пас, ин тани мо ба ҷон зинда аст ва ҷон ба нафс ва нафс ба акз. Ва ҳар шахсро, ки тан ҷунбон бинӣ, аз ҷон лобуд аст ва ҳар киро ҷон гӯё бинӣ, аз нафс лобуд аст ва ҳар киро нафс ҷӯё бинӣ, аз акз лобуд аст.

Ва ин бо ҳама одамӣ мавҷуд аст, валекин чун миёни тану ҷон беморӣ ҳиҷоб шавад ва банди эътидол суст шавад, аз ҷон ба тан моддат тамои нарасад, яъне ҷинбишу қувват. Ва ҳар киро миёни нафс ва ҷон гарониву нодурустии сурат ҳиҷоб гардад, аз нафс ба ҷон моддате тамои нарасад, яъне ҳавоси панҷгона. Ва ҳар киро миёни нафс ва ақл ҷаҳду тирагӣ ва ношиносӣ ҳиҷоб гардад, моддати ақл ба нафс нарасад, яъне андеша ва тадбир ва мардумиву ростӣ.

Пас, ба ҳақиқат ҳеҷ ҷасаде бе хираду мардумӣ набувад, вадекин чун файзи улвиро манфази* рӯхонӣ баста бувад, даъво ёбиву маънӣ не. Пас,

ҳеч кас нест ба дунё, ки ба мардумӣ даъвӣ накунад. Валекин ту, эй писар, ҷаҳд кун, то чун дигарон набошӣ, даъвои бемаънӣ накуни ва файзи улвию манфази рӯхонӣ кушода дорӣ ба таълиму тафҳим, то туро маънӣ бе даъво бувад.

Ва бидон, эй писар, ки ҳақимон аз мардумиву хирад сурате сохтаанд ба апфоз на ба ҷасад, ки он суратро тану ҷон ва ҳавосу маонӣ бувад чун мардум ва гуфтаанд: «тани он сурат ҷавонмардиет ва ҷонн вай ростӣ ва ҳавосаш донишу маонияш сафо».

Мае, суратро бибахшидани бар халқ Гуручиро |хю«ду дигарро қеч не на гурӯҳро тану ҷон ва гурӯҳро шн> ҷчч ха*ч>с м гуручиро тану ҷон ва ҳавосу маонӣ. Аммо он гурух. м» мион таи расид, ои қавм айёрону сипохон ва бозориёнан. ш н -:;4. х> ммн ппонро ном ҷавонмардӣ ниҳоданд. Ва он гурух. кн гану ҷоп расид, худованди маърифати зоҳиранд ва фуқарои. МКММ&уф> кн мардумии тшоиро маърифату вараъ ном ниҳодагц Ва Ой > Г4 х кн лнюнро гапу ҷон ва ҳавос расид, ҳукамо ва анбис ка асфн&шл, км мардумии эшонро донишу фузунӣ ном ниҳоданд. Ва он ; хр>х, ки мпонро тану ҷон ва ҳавосу маонӣ расид, рӯхонмёнланд ва Лд ҷ> мтаи одамнст 11 шйгамбаройанд

Пас, ои гурӯҳро, ки насиби эшон ҷавонмардӣ омад. асли он ҷавоимардӣ, ки бад-ои гурӯҳ тааллуқ дорад, донистам боят ба хақиқа г. Чунон ки гуфтаанд, ки асли ҷавонмардӣ ее ҷш аст

Якс оп ки ҳар ҷӣ гӯӣ, бикунӣ, дигар ин кн хилофи рҷчтӣ нлду н саввум ои кн шикбро қор бандӣ. Зеро, ки ҳар сифаге. кн пилаук дорад ба ҷавонмардӣ, ба зеро он се ҷиз аст.

11ае, эй писар, агар бар ту мушкил гардад, ман бмбахмш ми сс спфагро бар ин се қавм ва пойгоҳ ва андозаи ҳар як падмд кунам. го бидонӣ.

ФАСЛ

Нидои, ки ҷавоимардтарини айёрон он бувад, кн ўро аз чанд гуна ҳунар бувад: яке он ки далеру мардона ва шикбо бувад ба ҳар коре ва содиқулваъд ва покаврату покдиябувад ва зиёнм касе ба суди хеш накунад ва зиёии худ аз баҳри суди дӯстон раво дорад ва бар асиروي даст иакашад ва асӣ рону бечорагонро ёрӣ диҳад ва бадогтро аз бад кардап боздорад ва рост шунавад чунон ки рост гӯяа ва дод аз ганн худ бидиҳад ва бар он суфра, ки нону намак хӯрда бошад, бадӣ пакупад ва пскиро бадӣ мукофот иакунад ва аз рис нанг дррад ва балоро роха г дорад ва сабр кунад ва ҷашм аз дидани бадихо ннгоҳ дорад ва дида иадида аигорад ва асрори марлумон зоҳир накунад ва ба пигоҳ донпани сирру

амоиат худро хазинаи мардумон еозад ва агар ҳар чи багар ба вай расад аз мардумон, сирри эшон ба берун најафапад ва бсамоиатӣ иакуиад, ки агарчи ранҷ аз ван ба ту расад, гу шояд, кн худро ба беамоиатӣ зоҳир иакунӣ ва забон нмгоҳ дорӣ ва беҳосилӣ нақунӣ ва наҳнфозӣ нақунӣ, ки ин худ дар дигарон ҳаст. Пас, чӣ фарқ бошад миёни ту ва миёни ноҷавонмардӣ. Ва ҷаҳд кунӣ, ки даъвои беаъний нақунӣ ва чун даъво кунӣ, маънии он даъвои бозиамоӣ вагарна даъвӣ нақунӣ. Аммо маъний бе даъво намудан саҳт иск бошад дар ҳама қоре, ҳосеа дар ҷавонмардӣ, ки ҷавонмардӣ қоре душвор аст. Ва чун даъвои беаъний бошад, дурӯғ гуфта бошӣ, дар даъвои туро имтиҳон қунанд ва ростии он аз ту дарҳоҳанд ва ту бояд, ки аз он даъвои маъний бозиамоӣ вагарна расво қардӣ ва ҳиҷил шавӣ дар пеши мардумони ин саноат... Пас, мақсуд он аст, ки даъвои беаъний нақунӣ, ки дурӯғзан қардӣ ва ба дурӯғ гуфтан машҳур шавӣ.

Чун нек бинигарӣ, бозгашти ин ҳама ҳунарҳо бад-он се чиз аст, ки ёд кардем. Чунон ки дар ҳикоят оранд.

Ҳикоят

Шунидам, ки рӯзе ба Кӯҳистон айёрон ба ҳам нишаста буданд. Марде аз кор даромаду салом кард ва гуфт:

—Ман расулам аз айёрони Марв ва шуморо салом фиристонданд ва меғӯянд, ки се масъалаи мо бишнавад. Агар ҷавоб диҳед, мо розӣ шавем ба кехтариин шумо ва агар ҷавоби савоб надиҳед, иқрор диҳед ба меҳтариин мо.

— Гуфсанд:

-Бигүй.

Гуфт:

Бигуед, ки ҷавонмарди чист? Ва миёни ҷавонмарди ва ноч ашшмардӣ фарқ чист? Ва агар ҷавонмарде ба роҳгузаре нишаста бошад, марде бар вай бигузарад ва замоне бувад марде ба шамшер аз паси вай ҳамеравад ба қасди куштани вай. Аз ин ҷавонмард бипурсад, ки фалон кас баргузашт? Ин ҷавонмардро чӣ ҷавоб бояд дод? Агар гӯяд, ки нагузашт, дурӯғ гуфта бошад ва агар гӯяд, ки гузашт, ғамз* карда бошад. Ва ин ҳар ду дар зёрпешагқдест.

Айёрони Кӯҳистон чун ин масъалаҳо бишуниданд, ба якдигар нигаристанд. Марде буд дар миёни эшон, ўро Абулфазли Ҳамадонӣ гуфтандӣ, гуфт:

-Ҷавоби ин саволҳо ман диҳам.

Гуфтанд:

Ғамз — хабаркаши.

қатл аст. Зеро ки ҳама ғатвои ҳагори дартавон сфг магар қағро, ки мурда зинда нашавад. Ва вочиби кунад, ки дар таллсуби мазҳаб касеро кофир нахонад, ки куфр хилофи дин аст на хилофи мазҳаб.

Ва бар китобеви илме ғариб инкор накунад, ки иа ҳар чӣ ӯ надорад, куфр бувад. Ва онро бар гуноҳ далер накунад. Ва ҳар ғакхе, кн бад-ин сифат бувад, ҳам мардум буваду ҳам ҷавонмард.

СИФАТИ АҲЛИ ТАСАВВУФ

Аммо одоби мардиву ҷавонмардӣ дар тариқи тасаввуф дар расоили худ қайд кардаанд устодони қадим, хосса, устоди мо Абулқосими Қурайшӣ дар китоби «Расоили одоби тасаввуф» ёд кардааст ва шайх Абулҳасани Муқаддасӣ дар «Баён уссафо» ва Абӯмансури Димишқӣ дар китоби «(Азамат» ва Алии Воҳидӣ дар «Китоб улбаён фӣ кашф улаён»¹⁴⁷ ёд кардааст. Ва ман ба тамоми шартҳои тариқат ёд натавонам кард дар ин китоб, чунон ки машоих дар китобҳои дигар ёд карданд, ки гарази ман дар ин китоб панд додан аст ва рӯзбӯҳии ту ҷустан. Валекин натиҷа ба ҷо оварем, то агар бо ин қавм муҷолават кунӣ, на ту бар эшон гарон бошӣ ва на эшон бар ту.

Ва шартҳои ҷавонмардии ин қавм низ боз намоям. Зеро ки бо ҳақ тоифа чандон ранҷ нарасад дар зиндагонӣ кардан ба ҳаққу ҳурмат, ки бо ин тоифа, ки худро бартар аз ҳамаи халқ бинанд. Ва шунидам, кн аввал касе, ки асли ин тариқат ниҳод ва кашф кард, Узайри пайғамбар буд алайҳиссалом, ки то ба сафоии вақт бад-он ҷой расид, ки вайро ҷухудон писари Худои таоло хонданд, ҳок андар даҳони эшон бод! Ва шунидам пиз, ки дар айёми расул асҳоби суффа дувоздаҳ кас буданд мураққаъпӯш. Ва расул бо эшон ба хилват бисёр иишастӣ ва он кавмро дӯст доштӣ.

Пас, кори ҷавонмардин ип тоифа душвортар аст аз тоифаҳои дигар. Ва адаби ҷавоимардӣ дар ин ду гурӯҳ аз ду гуна бошад: якс хоссаи дарвешони тасаввуфро бувад ва дигар муҳиббонро ва ҳар ду сд кунс. Бидон, ки гамомтар дарвеш он аст, ки модом муҷаррад бувад, ки таҷридиву ягонагӣ айни тасаввуф аст.

Ҳикоят

Шунидам, ки вақте ду сӯфӣ ба ҳам ҳамаҷафтанд. Якс муҷаррад буд ва бо яке пайч динор. Муҷаррад далер ҳамаҷафт ва бок иадошт ва ҳар кучо расидӣ, змин будӣ ва ҷойгоҳи махуф меҳуфтӣ ва мегалтидӣ ба муроди дил ва биёсудиву аз кас наандсшидӣ. Ва ҳудовапди папч динор бо вай мувофақат ҳамакард, валекин доим дар бим ҳамабуд. То вақте ба сари ҷоҳе расиданд. Ҷоҳе махуф буд ва маъдани дуздому саълукон буд. Он

доми тасаллӣ сохтанд. Ва агар дарвеше дар самоу қавл¹⁴⁸ роғиб набувад, мудом аз оташи тафаккур сӯхта бувад ва онро, ки тафаккури тавҳид набувад, самову қавл кардан муҳол бувад, ки тирағӣ бар тирағӣ афзояд.

Ва шайх Ахии Зангонӣ дар охири умр самоъро манъ кард ва гуфт:

-Самоъ об аст ва об он ҷо бояд, ки оташ бувад. Об бар об рехтан тирағӣ ва ваҳал бувад. Ва агар дар қавме, ки панҷоҳ мард бувад, яке бо оташ бувад ва чихилу нӯҳ мардро аз баҳри он яке тирағӣ натавон фузуд, ки шикоб аз он як тан беҳ тавон хостан, ки аз он дигарон сидқ.

Аммо агар дарвеше бувад, ки ўро адаби ботину маърифати рӯхонӣ набувад, воҷиб кунад адаби зоҳир доштан то аз ду ба як сурат орошта бошад.

Пас, дарвеш бояд, ки мӯътаמיד бувад вачарбзабон ва бе офати пӯшидаву фисқи зоҳир ва бо вараъ ва поктану покҷома ва бо олатҳои сафару ҳазар чун асову кӯзаи таҳорат ва мизару тос ва сачҷодаву мирваҳа* ва шонаву мисвок ва сӯзану нохунпирой. Ва бояд, ки ба дарзиву ҷомашӯӣ бениёз бувад ва бад-ин ду чиз бародаронро хидмат кунад. Ва сафар дӯст дорад ва танҳо ба сафар нашавад.

Ва ба хонақоҳ танҳо дарнаравад, ки офат аз танҳои хезад. Ва чун дар хонақоҳ шавад, монеъулхайр набошад, яъне касеро аз тақарруб манъ накунад. Ва нахуст пойафзори пой рост боз кунад ва нахуст пой чап дарпӯшад. Ва миёнбаста дар миёни кавм наравад ва он ҷо нишинад, ки зовияи ӯ ниҳанд ва чун биншинад, дастуре хоҳад ва ба дастур ду рақбат иамоч куинд, Иас, салом куиад ва бар ҳар вақт, км дарояду биравад, салом илкумад ва агар кумад ҳам раво бувад. Валским бар сабоҳ тақсир пакупад,

Ва сӯхбаг бо мардуми пск кумад на ач муттаҳамон парҳез кунад. Ва агар муомадати томот" падорад, сухапҳои 'гомот ёд гирад. Андар манзиле с дар ҷойгоҳс дер иабошад то азиз бувад. Ва ба ситам сӯхбати кас иачӯяд. Бадс, ҳурмат пск дорад, ки ҳурмат фариза асту сӯхбат не. Ва ҳама корҳо ба ҳукму рмҳои ҷамъ кунад. Агар ҷамъ бар вай ннкор купад, агарчи беғуноҳ бошад, ҷамъро хидоф накунад. Ва бар халк хурдаи саҳт нагирад.

Ва аз еари сачҷода гопб кам бошад. Ва ба қасд бозор наравад. Ва чун бархоҳад хостан ба ҳар ҳоҷат, ки хоҳад ё коре аз он хеш хоҳад кард, агар ба масал ҷома пӯшад ё бсрун кунад, аз ҷамъ дастуре хоҳад ё аз пири ҷамъ. Ва бар сачҷодаи мураббаъ нанишинад ва пинҳон аз кавм хирқа падӯзад ва чиче нинҳои иахӯрад, агар ҳам як бодом бошаа, ки онро зиштн ҳрнанд. Ва номи-чизе ба ҳисси зоҳир набарад магар ба номс, кн

чамъ ҳоианд. Ва пеши чамъ сухани бисёр нагӯяд. Ва агар хирқа биниҳайд, мувофақаг кунад ва ба бардоштан ҳамчунин. Ва то битавонад хирқаи каеро пора накунад ва тафриқаи таом накунад, ки дар ин ду кор шартхост, ки ҳар кас ба ҷой натавонад овардан. Ва об бар даст рехтан ба ғанимат дорад ва пой бар хирқаву сачҷодаи кас наниҳад. Ва дар миспи чамъ ба шитоб наравад ва пеши чамъи бисёр нагузарад ва бар ҷои касон нанишинад ва чигархора набошад.

Ва дар вақте ки самоъ кунанд ё хирқа пора кунанд, барнахезад ва ҳеч сухан нагӯяд ва рақси беҳуда иакунад ҷуз бо чамъ ва дар рақс пушт бар кас наниҳад. Ва чун ҷома бар тан пора шавад, дарҳол берун кунад ва пеши пир биниҳад. Ва агар дарвеше ўро накӯҳад ё биситояд, шукри забони ў бикунад ва чизе пеши ў биниҳад. Ва агар дарвеше ўро хирқае диҳад, биситонад ва бигӯяд, ки бишояд ва бибӯсад ва он гоҳ бад-ў боздиҳад. Ва агар кори дарвеше кунад, ё ҷомае дӯзад вӣ ё бишӯяд, бешукре бад-ў боз надихад. Ва агар накбате" аз вай ба дарвеше расад, зуд кифоят кунаду кафорат*** кунад ва агар роҳате расад, зуд шукр кунад. Ва инсоф аз худ бидиҳад ва то тавонад аз

Томот еуханҳои беасос, сафеага. ** Накбат раиҷ. *** Кағборат-товои.

кас писоф махоҳад, хосса аз дарवेशон. Аммо дарवेशони Исфаҳом бнхоҳанду падиҳанд ва қавми Хуросон бихоҳанду бидиҳанд ва қавми Табаристон нахоҳанду надиханд ва қавми Порс нахоҳанду бидиҳанд. Ва шунидам, ки сӯфигарӣ нахуст дар Порс пайдо гашт.

Ва дарвеш бояд, ки дар ҷавонӣ ранҷи худ ба ганҷ ангорад ва ба пирӣ охпстагӣ 1-узирад. Ва ба вақти ион хӯрдан аз суфра гоиб нашавад. го қавм мунтазир набошанд. Ва пеш аз чамъ даст ба нон накунад ва даът аз нон бознакашад, илло ба иттифоқи қавм. Ва зиёдаг аз тафриқа чашм надорад. Ва бар кас бе дастурӣ насиби хешро исор накунад. Ва агар ба иллоте таом натавонад хӯрдан, пеш аз ниҳодани суфра узр бозхоҳад, бар сари суфра ҳеч нагӯяд ва агар рӯздор бувад, аз рӯзаи хеш хабар накунад ва рӯза бикушояд. Ва таҳораг бе тамйиз накунад ва пой бар забари сачҷода наниҳад ва алвонтухур" набошад. Шарти ҷавонмардӣ ва адаби сӯфигарӣ ин аст, ки гуфтам.

Аммо шарти муҳиб он бувад, ки бар томоти сӯфиён мункир набошад ва тафсири томот напурсад ва айби эшонро ҳунар дорад ва ба масал куфри эшонро имон шиносад ва сӣ рри эшонро бо касе нагӯяд ва бар кори писандида шукр кунад ба таоме ва бар нописандида кафорат кунад. Ва дар пеши эшон ҷома пок дорад ва ба ҳурмат бар ҷой нишинад

ва хирқаи эшон, он ки насиб ба вай расад, хурмат дорад ва бибӯсаду бар сар ниҳад ва ба замин фуру наниҳад.

Ва то битавонад кардан аз некӣ кардан хоӣ набошад ва агар бинад, ки сӯфиён хирқа ниҳоданд, вай низ биниҳад ва агар чунон ки он хирқа аз сари ишрат ниҳода шавад, ба даъвате ё ба таоме бозхарад ва бардораду як-якро бибӯсад ва ба худованд боздиҳад. Ва агар он хирқа аз сари ниқор афтода бошад, албатта, бад-он машгул нашавад ва то битавонад миёни ниқори сӯфиён нагардад ва агар вақте дарафтад, бинишинад бар ҷою ҳеч сухан нагӯяд то ҳуди эшон кори худ ба салоҳ бозоранд.

Ва дар миёни сӯфиён вакили Худой набошад, ки гӯяд:

Вақти намоз омад. Ё «бархезед намоз кунем». Боиси тоат набошад, ки эшон мустағнианд аз тоат фармудани касе, ки эшон худ мутарассиданд мар авқоти тоатро.

Ва дар миёни эшон бисёр нахаидад ва низ гарончонӣ накунад ва туршрӯй набошад, ки чунин касро «пойафзор» хонанд. Ва агар вақте таоми ширин ёбад, агарчи андак бошад пеши эшон барад ва ба узри андакӣ гӯяд:

Алвонтухур гуногунтахорат.

— Ҳарчамд кам буд, иачостам, ки зиҷтӣ кунам, ки ҳалво ба сӯфиён авдогар.

Ва дадсдн нн сухан маро дубайтӣ аст.

ШЕЪР

*Ман сӯфням. эн рӯн ту аз хубон фард,
Ҳар кас донад — пиру ҷавону занумард.
Ҳаявост лаби сурхи ту дар ширинӣ
Ҳспвот ба кори сӯфиён бояд кард.*

Ҳар гоҳ, ки чунин кунӣ, тамоми ростиву ҷавонмардӣ ба ҷой оварда бошӣ, ки шартӣ ҷавонмардиву ростӣ он аст, ки гуфтам.

Аммо он гурӯҳ, ки эшонро аз сурати мардумӣ тану ҷон ва ҳавос расид, яъне ки ҷавонмардиву ростӣ ва дониш, он пайғамбаронанд. Аз он ки ҳар ҷасаде, кн дар ӯ ин се сифат мавҷуд бувад, ночора пайғамбари мурсал бувад ё васӣ ё ҳаким. Зеро ки ҳар ду ҳунари ҷисмониву рӯхонӣ дар ӯ бувад. Ва ҳунари ҷисмонӣ ростиву маърифат аст ва ҳунари рӯхонӣ дониш. Ва агар пӯшида монад бар ту, ки чаро донишро забари маърифат ҷой доданд ва чаро донишро бар шиносанда тарҷеҳ ниҳоданд, ин банд бар ту бикушоям. Бидон, ки «маърифат» ба порсӣ шинохтан аст ва-шинохтан он бувад, ки чизеро аз ҳадди бегонагӣ дар ошноӣ оварӣ. Ва порсии «илм» дониш бувад ва ҳақиқати дониш он бувад, ки ошнову

бегонаро дар ошноиву бегонагӣ тамом бишиносӣ то дараҷоти неку дараҷоти бад бидонӣ. Ва чунон дон, ки тамоми дониш дар ҳама чиз панҷ гуна аст: айшият" ва кайфият ва камият ва ламият" ва сабаб, яъне ки чистӣ ва чунӣ ва чандӣ ва чарой ва баҳона.

Чистӣ чунон бувад, ки гӯй:

— Фалонро шиносам, ки кисту чист.

Ва ин маърифатбу вад. Баҳоим"" бо одамӣ бад-ин маърифат шарик аст: ки аз он ки ӯ ғизо ва бачаи худро шиносад ва одамӣ ҳамчунин. Валекин чун дар одамӣ дониш зиёдат омад, чистиро бо чигунагӣ ва чандиву чарой ва баҳона одамӣ бидонист. Набинӣ, ки чун баҳоимро оташ лар чое кун, ки хурипмох у бувал, то сар бад-ӯ накунад ва ранҷи оташ бад ӯ нарасад, лур пашавад. Аз он ки ӯ оташро ба чистӣ бишиносал на ба чигунаги. Одамӣ чистиву чигунагӣ бидонад. Пас, ҳақиқат шуд, ки дониш забари маърифат аст... Ва баҳоям ҳамин донанд, ки оташ бисӯзаду бас ва одамӣ бидонад, ки бисӯзал ва чун сӯзад ва чаро сӯзад ва ба чӣ баҳона сӯзанда аст.

Аммо тамомтарин одамӣ он мардум аст, ки ӯро тамомии ҷавонмардӣ он бувад, ки ӯро тамомии дониш бувад ва он пайғамбарӣ бувад ва тамомтар пайғамбарӣ он бувад, ки рӯхонӣ бувад аз баҳри он ки дараҷаи одамӣ бештар ва бартар аз манзалати пайғамбарӣ манзалате нест. Пас, он гурӯҳ, ки эшонро аз сурати мардумӣ тану чон ва хавосу маонӣ расид, чуз пайғамбарон набошанд.

Пас, чун ба ҳақиқат касеро аз сурати насиби мардумӣ тамом расида бошад, аз ӯ чуз бар мӯчиби сафо сифат натавон кард ва бартар аз ӯ ҳам чун ӯ бувад ва шиноси ӯ ба муомала бувад на ба қавлу таҷрибат, чи он кас, ки вайро сафо бувад, аз хавф танҳо набувад. Ва ҳам аз ӯ бад-ӯ ва дар ӯ бувад ва ҳам дар ӯ аз ӯ бад-ӯ бувад ва ҳдм дар-ӯ дар ӯ аз ӯ бувад ва ӯ аз ӯ на ӯ бувад ва то ӯ бувад. Обаш бо сафояш бо сатб бувад ва касди ӯ беғараз ва беталаб бувад, аз ваҳшат барӣ бувад ва аз худӣ муқаззах бувад ва аз салб чудо бошад. Бақои ӯ дар фано бувад, аз фано ба фано бобақо бувад. Дар фано бобақо боқӣ бувад. Дар сафо бесифат софӣ бувад ва худро дар чуз шхуд. бияд. Чуз аз худро беҳуд набинад ва дар айн ба айнӣ беайнӣ нигарад. Пас манзалати ин гурӯҳ агар аз бар бувад ва ҷои иазар бувад, раво бошад.

Пас, эй писар, ту ҷаҳд кун то ба ҳар сифат, ки бошӣ, пешбин бошӣ ва бо ҷавонмардон қарин бошӣ то аз ҷаҳонгузин бсӣш. Ва аз ҳар тоифа, ки ҳастиву боши, агар тариқи ҷавонмардӣ хоҳӣ супурдан бо ҳифз бош ва се чиз модом баста дор: ҷашму даст ва забон аз нодиданиву нокарданӣ ва

ноғуфтани ва се чиз бар дӯсту душман кушода дор: дари сарон ва сари суфра ва банди киса бад-он кадар, ки туро тоқат бувад.

Ва дурӯғ мағӯй, ки ҳама ночавонмардӣ андар дурӯғ гуфтан аст. Ва агар касе эътимод кунад бар ҷавонмардии ту, агар худ азизтар касе аз онӣ ту гашга бошад ва бузургтарин душмане аз онӣ гу бувад, чун хештанро ба ту таслим кунад ва ба аҷз иқрор диҳад ва аз ҳама халқ эътимод бар ҷавонмардии ту кунад, агар чонӣ ту дар он қор бихоҳад рафт, бигузор то биравад ва бок мадор ва аз баҳри ӯ ба қон бикӯш 1xx шч* ҷаионмарам раеад. Ва нигар ҳаргиз ба интиқоми гузашта м,ии»х > иабощи иа бар най хиёнат наандешӣ, ки хиёнат кардан дар пмрт ҷавонмардӣ нест.

Ва онҷон. ш пнсар, ки ин қӯй дароз аст ва агар ҷавонмарди ҳар гокфаро кашф кунам. дар чуну ҷароӣ сухани ман дароз шавад. хх>х«о сх ханс мухтасар бигӯям, ки ин ҳар чӣ гуфтам, аз иттибои он сх асх Ёнҷон. кн тамомтар ҷавонмардӣ он аст, ки чизи хешро аз он хсш қонн ва чнзи касро аз онӣ дигарон ва тамаъ аз чизи халқ бтлррн Ва агар гуру чизе бошад, мардумонро баҳра қунӣ ва аз қп 4п марҷх мон гамаъ надорӣ ва он чӣ ту наниҳода бошӣ, барнадорӣ. На агар ба қон халқ нсқӯй натавонӣ кардан, боре бади хеш аз эшон болқор, кн бузургтарин мардум ва ҷавонмардтарин касе он аст, ки қхпх1и ;ичч, кн гуфтам то ҳам дар дунё ва ҳам дар охират осуда бошад ва ҳар ду ӯро бувад.

Ва бхҷон, чЧ ннсар. ки дар ин китоб чанд қой аз қаноат сухан гх фғлм ва боз ҷигарбора тақрор ҳамекунам. Агар хоҳӣ, ки модом дил ганг набощи, қонё бош ва ҳасуд мабощ, то ҳамеша вақти ту хуш бувад, кн асли гамнокӣ ҳасад аст.

Ва бичон, ки аз таъсири фалак ҳамеша неку бад ба мардум расад ва устоди ман гуфтӣ, ки мардум бояд пайваста иеши фалак гардаи кашнда дорад ва даҳон боз карда то агар саъбе" расад, ба гардан бигирд ва агар луқмае ба даҳон бигирад, чунончи Ҳақ субҳонуху ва таоло мефармояд: «Фаҳуз то оятука ва қун мин ашшокирина»¹⁴⁹. Гаъснрн фадак аз нн ду берун нест.

Ва чун ин тарика бар даст гирифтӣ ва қаноат пеша қардӣ, тани озоди гх бандан қас набощад. Тамаъро дар дили худ қой мадеҳ бар он қумла, ки туро нттифок афтодааст, ба неку бад розӣ бош. Ва бидон, ки одамӣ ҳар тоифае, ки ҳастанд, ҳама бандаи як Худоянд азза в.а қалла ва ҳама фарзанди Одаманд. Яке қамтар аз яке аз сабаби нисзу гамаъ аст. Чун мардум тамаъ аз дил берун кунад ва қаноатро пеша кунад, аз ҳама ха.тк бениёз аст. Чун ин байт, ки он мард гӯяд:

Худои таоло дода бувад беҳу беҳ, ту дар ақян муктасабӣ ранҷ бару биёмӯз. Муктасаби́ро бо ғаризӣ ёр кун, ю бадоеъуззамон бошӣ. Пас, агар ғаризӣ набувад, ману ту ҳеҷ натавопсм кардан, ба муктасабӣ тақсир макун, чандон ки тоқат бошад биёму». то агар аз чамъи донишмандон набошӣ, боре аз чамъи доноён бошн. Аз дутона яке бо ту ҳосил бошад беҳ, ки ҳеҷ набошад, ки гуфтаанд «Чун падар набошад, ҳеҷ беҳтар аз шӯи модар нест».

Акнун бидон, эй писар, ки ҳар чӣ одати ман буд, омӯз, ки хирад ба ҳикмат тавон ёфт. Чунон ки Аристотелиси¹⁵² ҳакимро пурсидакд, ки қуввати хирад аз чист?

Гуфт:

—Ҳама касро қувват аз ғизо бошад ва ғизои хирад ҳикмат ас г.

Акнун бидон, эй писар, ки ҳар чӣ одати ман буд, ҷумла ба китобе кардам аз баҳри ту ва аз ҳар илмеву ҳар ҳунаре ва ҳар пешае, ки ман дони́стам, аз ҳар даре фасле ёд кардам андар чиҳилу чахор боби ин китоб. Аз кӯчаки одати ман чунин будааст ва ман шасту се соли умр бад-ин сират будам ва бад-ин сон ба поён бурдам. Ва ин китобро оғоз андар санаи хамса ва сабъин ва арбаъамия¹⁵³ кардам Агар баъд аз ин Эзид таоло умр диҳад, то зинда бошам ҳам бар ин одат бошам. Пас, он чи ба хештан писандидам, акнун туро ҳамон хостаму омӯхтам. Агар ту беҳтар аз ин хислате ва одате ҳамедонн, чунон бош, ки беҳтар бувад, вагарна ин пандҳои ман ба гӯши дил шунав ва кор банд. Ва агар нашунавиву напазирӣ, бар ту ситам нест. Он кас, ки Худои таоло вайро некбахт офаридааст, худ бихонаду бидонад ва кор бандад, ки ҳар чӣ ман гуфтам, ҳама аломати некбахтон аст андар ду ҷаҳон.

Эзид таоло бар ману бар ту ва бар набисандаву хонандаи ин китоб раҳмат кунад ба ҳаққи Муҳаммад ва олиҳи аҷмаъин ва хушнудии ман андар ту расонад ба ҳар ду ҷаҳон. Омин раббулоламиц ва саллалоҳу ало Муҳаммад ва олиҳи аҷмаъин ва ҳасабано Аллоҳу ва наъам алвакил.

ТАВЗЕҲОТ

Маншури азли зиидагоий фармоии тарки зиндагоий, яъне шшқдаахри пирӣ.

Сози раҳн кардан тайёри ба кӯч бастан (ба он дунё), омодаи марг шудан.

Каримуттарафайн аз ду тараф. яъне ҳам аз тарафи модар ва ҳам аз тарафи падар покнажод будан.

Шамсулмаолӣ Қобус ибни Вушмагир аз подшоҳони сулолаи Знсрнсн аст. ки солҳои 978-1012 дар Табариятону Гургон ва дигар

ноҳияҳои қисмати шимолии Эрон ҳукмронӣ кардааст. У ба қорҳои тшмиву эҷодӣ ҳам машғул будааст. Аз вай маҷмӯаи рисолаҳои «Қамол-ул-батогат» ба забони арабӣ ва порчаҳои парокандаи шеърӣ ба порсин дарӣ боқӣ мондаанд.

Абулмайяди Балхӣ шоир ва нависандаи маъруфи асри X тоҷику форс аст. ӯ «Шоҳнома»-и насрӣ, асари ҷуғрофии «Аҷоиб удт»-нӣ, достони манзуми «Юсуф ва Зулайхо» ва дигар асарҳоро эҷод намудааст.

Марзбон ибни Рустам ибни Шарвин аз шоҳони Табаристон дар асри X мебошад. ӯ ба забони табарӣ дар охири асри X китоби насрии «Марзбоннома»-ро таълиф кардааст. Ин асари ӯ дар асрҳои XII ва XIII ду маротиба ба порсии дарӣ тарҷума шудааст.

Нӯшервон Хусрави Анӯшервон аз шоҳони сулолаи Сосониён аст. ӯ солҳои 531-579 ҳукмронӣ кардааст. Дар адабиёти бадеӣ ҳамчун шоҳи одил машҳур аст.

Маҳмуд ибни Носириддин Султон Маҳмуди Ғазнавӣ намоёндаи машҳури сулолаи Ғазнавиён буда, солҳои 998-1030 ҳукумат рӯндааст ва аз сабаби бо баҳонаи диниву мазҳабӣ ба Ҳиндустон ва дигар ҷойҳо дашқаркашиҳои ғоратгарона карданаши лақаби «ғозӣ»-ро гирифтааст.

«Тафакқару фӣ аноллоҳи ва наъамоя ва ло гафакару фӣ зотиҳи» дар бахшиишҳо ва нсъматӣ Худо биандешед, ки дар зоти У. Ҷалолиддин Балхӣ ин маъниро чуни ифода кардааст:

3-ин васият кард моро Мустафо:

Баҳс кам ҷӯед дар зоти Худо.

«Ва мо халафно ассамовоти ва аларза ва мо биайнаҳумо ло абиия мо халақно қумо илло билҳақ» — поре аз оёти 38 ва 39 Сураи Дуҳони Қуръон, ки тарҷумааш чуни аст: «Мо ии осмонҳову замин ва он чиро мисни онҳост, ба бозича наёфаридаем ва онҳоро ба ҳа* офаридаем».

«Ва фил асмоъи ризқухум ва мо тавъидуи» — ояи 22 Сураи Зориёти Қуръон, ки тарҷумааш ин аст: «Ва ризқи шумо ва ҳар чӣ ба шумо ваъда шуда, дар осмон аст».

«Лайсал хабару кал муъойяна» шунидан қай бувад монанди дидан.

«Ва ло тулқу биайдиқум ило аттаҳдуқити» поре аз ояи 195 Сураи Бақараи Қуръон, ки тарҷумааш чуни аст: «Ва ҳештанро ба дасти ҳеш ба ҳалокат маяндозед».

«Атиъуллоҳа ва атиъу аррасула ва авло аламли минқум» поре аз сураи Нисои Қуръон, ки тарҷумааш ин аст: «Фармон баред Худойро ва фармон баред пайғамбарро ва худовандони фармон аз шумо».

«Фало тақул лаҳумо уффин ва ло танҳар хумо ва қул лаҳумо қавлан кариман» — поре аз ояи 23 Сураи Исурои Қуръон, ки тарҷумааш чунин аст: «Ва ба дурушті хитоб макун ва бо онон ба икром сухан бигӯй».

«Ано саййиди алвалади Одам валофаҳр» — «Ман сарвари фарзандони Одамам, вале фаҳр намекунам».

«Аладабу суратул ақли» адаб нишонаи хирад аст.

«Ашшарафу билақли ва аладаби ло биласли ваннасиби» шарафу бузургӣ дар хираду адаб аст, на дар нажоду насаб.

Аннусху байнал малоъи тақреъун» насихат кардан дар байни мардум сарзаниш аст.

Мутаваккил халифаи даҳуми аббосӣ, ки аз соли 847 то 861 ҳукумат рондааст.

Даҷла номи дарёе, ки дар Ироқ мавҷуд аст.

Алқоим Биамриллоҳ — бистушашумин халифаи аббосӣ, ки солҳои 1031-1075 ҳилофат кардааст.

«Ашшайху фӣ қавмиҳи ка аннабийи фӣ умматихи» Пир дар қабила мисли пайғамбар барои пайравонаш. Ин маъниро Ҷалолиддин Балхӣ ин тавр баён кардааст:

Гуфт пайғамбар, ки шайхи рафта пеш

Чун набӣ бошад миёни қавми хеш.

Сукрот файласуфи маъруфи Юнони Қадим, ки солҳои 469-399 пеш аз мелод умр ба сар бурдааст.

Искандар — Искандари Македонӣ (356-326 пеш аз мелод), лашкаркаши машҳури Юнони Қадим. Дар адабиёти тоҷику форс образи идеалии шоҳи одил мебошад.

«Алҳаёу миналимони» — шарм ҷузъе аз имон аст.

Афлотун -Платон (428-347 пеш аз мелод), файласуфи машҳу ")И идеалисти Юнони Қадим, шогирди Сукрот.

Муҳаммад Закариёи Розӣ табиб ва донишманди маъруфи тоҷику форс, ки солҳои 864-925 зиндагӣ карда, асарҳои зиёде доир ба тиб, фалсафа ва дигар илмҳо таълиф намудааст.

Матбуҳи афтимун — доруе, ки дар натиҷаи пухтани гнёҳе, ки ба юнонӣ «еπιумон» меномиданд, ҳосил мешуд. Ин ба бемориҳои рӯҳӣ даво будааст.

«Куллу тайрин ятиру маъа шаклиҳи» -ҳар парранда бо ҳамчинси худ парвоз мекунад. Муродифи тоҷикии ин зарбулмасали арабӣ чунин аст:

Кунад ҳамчинс бо ҳамчинс парвоз,

Кабӯтар бо кабӯтар, боз бо боз.

Бузурчмехр — шакли арабии Бузургмехр, вазири подшоҳи сосонӣ Хусрави Анӯшервон (ниг. Нӯшервон) аст, ки бо фозиливу донишмандиаш машҳур будааст.

Бӯшукури Балхӣ — Абӯшукурӣ Балхӣ аз шоирони барҷастаи тоҷику форс дар асри X буда, шеърӯ Маснавиҳои зиёде офарндааст. Асари маъруфи ӯ достони ахлоқии «Офариннома» мебошад, ки аз оито имрӯз порчаҳои пароканда боқӣ мо лнд.

ё 33. Амир Буссавори ғозӣ Шопур и*и Алфазл — ҳанпумин амири сулолаи Шаддодиён, ки солҳои 1022-1060 ҳукмронӣ кардааст. Пойтахти ин давлати курднажод шаҳрҳои Двина, Онӣ (наздики Еревани имрӯзаи Арманистон) ва Ганҷа (дар Озарбойҷонн кунунӣ) буд.

«Аямаръу махбуъун тахта лисоннхи» — мард дар зери забонаш пинҳои аст. Инро Рашиди Ватвот (шоири асри XII) чунин тарҷума кардааст:

Мард пинҳон бувад ба зери забон,

Чун бигӯяд сухан, бидонандаш.

Ҳорунаррашид халифаи панҷуми аббосӣ, ки солҳои 786-809 ҳукмронӣ намудааст.

«Далел улақли воҳидун» далели хирад якест.

«Хайр улумури авсатуҳо» -беҳтарин корҳо миёнаи он аст.

Соҳиб Абулқосим Исмоил ибни Аббод, вазири маъруфи Муайяддавлаи Дайламист, ки ба илму адабиёт ва адибон тавачҷӯҳ дошт, ба забони арабӣ «Алмуҳит» ва «Расоил» барин асарҳо эҷод намудааст. Соли 995 вафот кардааст.

Шофей Мухаммад ибни Идрис Ашшофей (767-820) яке аз чор пешвоёни маъруфи мазҳаби суннии ислом аст, ки пайравони ӯро ҳам шофей мегуфтанд. Мисли ӯ ки пайравони мазҳаби шиаро алаві (яъне пайрави Алӣ) меномиданд. Аҳди ин ду мазҳаб — суннӣ ва шиа байни ҳамдигар мухолифат доштанд.

Рай -шаҳри калоне буд дар Эрон, ки дар натиҷаи ҳучуми муғулҳо хароб гардид. Ҳоло харобаҳои он дар наздикии Техррн боқӣ мондаанд.

Нӯшарвони одил -ниг. модцаи 7.

42 Маъмун халифаи ҳафтуми аббосӣ, ки солҳои 813-833 ҳукмронӣ кардааст. Писари Ҳорунуррашид (ниг.).

Зуфони паҳлавӣ забони паҳлавӣ, забони порсии миёна, забони адабиву расмии давраи Ашкониён ва Сосониён.

Аристотелис-Аристотел (384-322 пеш аз мелод) файласуфи бузурги Юнони Қадим, шогирди Афлотун ва муаллими Искандар.

45. «Ашшабобу навъун мин алҷунуни» -ҷавонӣ навъе аз девонагистШ,

Асҷадӣ Абадшар Абдулазиз ибни Мансур Асҷади Марвазӣ аз шоирони маъруЛохири асри X ва аввали асри XI тоҷику форс буда, дар даъраи Вазнавиён зиндагӣ ва эҷод кардааст.

Дар ҳазимат бӯқ задан-эвднгоми шикаст хӯрда гурехтан шайпур навохтан, яъне Кори бар хилофи расму одат кардан. Зеро шайпурро одатан ҳангоми ғалаба менавохтанд.

Арҷу мин Аллоҳ—таъбири арабӣ: умедворам аз Худо.

«Алватану уммуссонӣ» — ватан модари дуввум аст.

Тухма истилоҳи тиббӣ, ки сахтшавии меъда, фасоди гизоро дар меъда мефаҳмонад.

«Алвабдату хайрун мин ҷалисис суъи» — танҳой аз ҳамнишнни бад беҳтар аст. Ин маънӣ дар ашъори шоирони гузашта хеле зиёд ифода шудааст. Аз ҷумла Ҷалолиддини Румӣ гуфтааст:

Ҳаст танҳой беҳ аз ёрони бад,

Нек чун бо бад нишинад, бад шавад.

Секӣ шароби мусаллас. Секӣ аз каптомаи «сеякӣ » баромадааст, яъне шаробе, ки дар натиҷаи ҷӯшонидан аз се ду ҳиссаи он бухор шуда сеяки он боқӣ мемонад.

Мусаллас калимаи арабӣ буда, маънои он ҳам сеяк аст.

Молихулиё — аз калимаи юнонии меланхолия. Навъе аз бемории рӯҳист, ки гӯё аз зиёд шудани хилти сиёҳ дар организм пайдо мешудааст. Маънии луғавии меланхолия ҳам хилти сиёҳ мебошад.

Ибни Муқла Абӯалӣ Муҳаммад ибни Муқп (884-938), вазир ва адибу хушнависи маъруфи араб.

Дандонмузд -тӯҳфае, ки пас аз қабул кардани меҳмонон ба онҳо медоданд.

Мӯътасим халифаи ҳаштуми аббосӣ, ки солҳои 833-842 хилофат кардааст.

«Кассара оллоҳу хайран» -ташаккури зиёд, раҳмати калон.

«Аззиллату зиллатун» чизе, ки аз дастархони меҳмонӣ бо худ баранд, хорист.

«Алҷуну фунун» девонагӣ гуногуннавъ аст.

«Алмузоҳу муқаддамамушшарри» мазох сабабгори бадист.

61 «Ман ашбаҳа абоҳа фа мо залама» — писар, ки монанди палар бошад, зулме накардааст.

Абӯсаиди Абулхайр шайх ва орифи машхур. 7 декабри 907 Дар Майхонаи Хуросон таваллуд ёфта, 12 январи 1049 вафот кардааст. Ба ӯ рубоӣҳои зиёдеро ҳам нисбат медиҳанд.

Истиско -бемории чамъшавии об дар организм (водянка).

Амр ибни Лайс подшохи дуҷуми сулолаи Саффориси, ки солҳон 879-900 ҳукмронӣ кардааст. Бародари асосгутори давлати Саффориси Ҷаъуби Лайс.

Яъне маънии ии чумла чуиин аст, ки пеш аз он ки душман зиён
расонад, ўро бояд мағлуб кард.

Чаношак қалъаи калоне, ки дар асрҳои XI -XII дар соҳили баҳри Каспий дар наздикии Гургон мавҷуд будааст.

Қорун мувофиқи ривоятҳои динӣ шахси давлатманде будааст, ки боигарии бениҳоят зиёде дошта, хеле хасис будааст. Замин ӯро бо ганчаш фуру бурдааст. Зикри ӯ дар Таврот ва Қуръон мавҷуд аст.

«Ва ло тусри фуво иннаху ло юхиббул мусрифина» поре аз ояи 141 Сураи Анъоми Куръон, ки турчумааш ин аст: «Ва исрор мекуиед, ки Худо исрофкоронро дӯст надорад!»

«Алчору сумма аддору» — аввал ҳамсоя, сипас хона.

Дар ин маънӣ Авҳадӣ гуфтааст:

То надонй, ки кист ҳамсоя,

Ба иморат талаф макун моя.

«Алчору аҳаққу» — ҳаққи ҳамсоя аз ҳама зиёд аст.

Дулдул -аз рӯи ривоятҳо номи аспе, ки ҳокими Искандария ба Муҳаммад фиристодааст. Муҳаммад бошад онро барои саворӣ ба Алӣ ҳадя намудааст.

Аҳмади Ғариғун ҳоким аз хонадони Ғариғуниён, ки аз охири асри IX дар Ҷузҷон ҳукмронӣ мекарданд.

Лабибӣ шоири маъруфи охири асри X ва ибтидои асри XI тоҷику форс мебошад.

Доро -Дорои III охирин подшоҳи сулолаи Ҳахоманишиён аст, ки солҳои 336-330 пеш аз мелод ҳукмронӣ карда, аз тарафи Искандари Македонӣ мағлӯб шудааст.

Обисгун номи бандари калоне, ки дар ҷануби шарқии баҳри Каспий дар наздикии Гургон воқеъ буд.

Мавсул шаҳрест, ки дар Ироқ дар соҳили дарёи Дачла (ниг.) ҷойгир аст.

Хабари мутавотир истилоҳи шши ҳадис, хабаре, ки такроран ривоят шудааст.

Тарду акс истилоҳи илмҳои фалсафаву маитиқ, матлаберо ба як шакли муайян баён намуда, сипас барънкс гардонидан аст.

95 «Куллу шайъин ман ассақили сақилуи» ҳар чизи вазнин гарон аст.

«Лавло алчуҳҳолу лоҳалака арриҷолу» — агар нодонон намебуданд, мардон ҳама иобуд мешудаид.

Ман воҳиди вазн, ки дар ҷойҳои гуногун миқдори ҳархела дорад, гоҳо 8 пуд, гоҳ 8 кг; ратл -қариб 500 гр; дирамсанг—баробари 3.12 гр.

Динор — воҳиди пули тиллой; қирот — ченаки вазн, ки тақрибан баробари 200 миллиграмм аст. Ин ҷо ба маънии миқдори ниҳоят ками пул.

«Аррафиқу сумма аттариқу» — аввал рафиқу ҳамроҳ пас, роҳ. Дар ин маънӣ Саъдӣ навиштааст:

Чаро ҳамроҳи бад ҷустиву бадҳоҳ,
Ту нашнидӣ, ки ҳамроҳ аст, пас роҳ.

«Алилму илмонин илмуладёни ва имулабдони» — дониш ду навъ аст: илми динҳо ва илми баданҳо, яъне тиб. Назомии Ганҷавӣ дар ин бора фармудааст:

Пайғамбар гуфт: «илми илмон
Илмулабдон, илмуладён».

Устуқуссот шакли муарраби калимаи юнонии «стойксион», ки маънии модда ва асло дорад. Ин ҷо ба маънии унсурҳои ҷоргона омадааст.

Ахлот ҷамъи хилт, модҷаҳои ҷаҳоргона хун, балгам, сафро, савдоро меноманд, ки саломатии инсон гӯё ба эътидоли онҳо вобаста аст.

Аъзоҳои муташобеҳ — ҳамон узвҳои бадан, ки қисмҳои онҳо ба ҳамдигар монанд, монанди устухонҳо, рағу пайҳо.

Аъзоҳои раиса узвҳои бадан, ки амали муҳимро иҷро мекунанд, монанди дил, шуш, ҷигар, димоғ...

Тафлррук улиттисол истилоҳи тиббӣ, ки маънии шикастшн ҳх хухонҳо ва ҷудо шудани пайвандаҳоро дорад.

106 Ҷодннус Г ален (129-200), табиби маъруфи юнонӣ буда аз буз>ргтарин июрсҳони асарҳои Букрот (Гиппократ) ба шумор меравад. Ннсёр асарҳояш дар асрҳои миёна ба арабӣ тарҷума шуда буданд.

«Снтта ашара» — шонздаҳ, номи маҷмӯае, ки 16 рисолаи тиббии Галснро дар бар мегирифтааст.

«Нетиксот» — номи яке аз рисолаҳои шонздаҳгонаи Гален. Ин асарро Ҳунайн ибни Исҳоқ ба арабӣ тарҷума кардааст ва ба он баъзе табибонн Шарқ шарҳҳо навиштаанд.

Букрот — Гиппократ (460-355 пеш аз мелод) табиби бузургтарини дунёи қадим, падари тибби ҷунонӣ. Нахустин шахсест, ки ба тиб ҷанбаи нисбӣ дода, онро ба тартиб овардааст. Асарҳои тиббии ӯ ба тиббн Ғарбу Шарқ асрҳои зиёд таъсири калон расондаанд ва яке аз сарчашмаҳои тибби қадими тоҷику форс ба шумор мерафтанд.

Афлотун—Платон ниг. моддаи 19.

«Алқавн валфасод» — номи китоби тиббии Аристотел (ниг.), ки ба арабӣ низ тарҷума шуда буд.

«Ассамо валолам» — номи асари Аристотел.

«Алҳисс валмаҳсус» — номи асари Аристотел.

«Алҳайвонот» — номи асари Аристотел.

«Фусул»-и Букрот -асари маъруфи Гиппократ, ки аз ҳафт мақола иборат буда, муҳимтарин масъалаҳои илми тибро дар бар мегирад.

«Васоёи Букрот» асари Гиппократ, ки васиятҳои ӯро дар бар мегирад. Он васиятҳо ҳоло ҳам аз ҷумлаи савгандҳои табибон ба шумор меравад.

Илми аҳкоми нучум — илми пешгуи ҳодисаҳои оянда аз рӯи вазъияти ситораҳо, астрология.

Истилоҳоти илмҳои нучум ва ҳандаса, ки дар ин боб зикр ёфтаанд, дар китоби «Аттафҳим»-и Абӯрайҳони Берунӣ ба воситаи савлу ҷавоб ба таври оммафаҳм шарҳ ёфтаанд. Хоҳишмандон барои маълумоти бештар метавонанд ба он муроҷиат кунанд: Абӯрайҳони Берунӣ. Китоб уттафҳим, Душанбе, 1973.

Саҳли мумтанеъ -шеър, ки дар назари аввал бисёр соддаву осон менамояд, вале гуфтани он хеле душвор аст.

Номи санъатҳои бадеӣ, ки дар шеър ба кор мебаранд. Доир ба таърифу шарҳи онҳо нигаред: Т.Зехнӣ. Санъати суҳан, Душанбе, 1967.

Буроқ номи аспӣ пайғамбар, ки шаби меъроҷ дар он савор будааст; Раҳш номи аспӣ Рустами дoston; Шабдиз номи аспӣ Хусрави Парвиз (ниг.), ки ранги сиёҳ доштааст.

Дастони хусравонӣ навъе аз сурду оҳангҳое, ки Борбад дар маҷлиси Хусрави Парвиз иҷро мекардааст.

Ровӣ -шахсони ҷудогона, ки шеърҳои ин ё он шоирро дар маҷлисҳову маҳфилҳо мехонданд.

Туғралбек Рукниддин Абӯтолиб Муҳаммад, нахустин подшоҳи туркони бодиянишни салҷуқӣ, ки солҳои 1038-1083 ҳукумат рондааст.

«Ли кулли амалин риҷолун» ҳар касе барои ҳар корест. Ҷалолиддини Румӣ дар ин маънӣ гуфтааст:

Ҳар касеро баҳри коре сохтанд,

Майли онро дар дилаш андохтанд.

Масъуд писари султон Маҳмуди Ғазнавӣ, ки дар солҳои 1030-1041 салтанат кардааст.

Мавдуд писари Масъуд, султони ҳафтуми Ғазнавиён, ки солҳои 1041-1048 ҳукумат рондааст.

Абдурраззоқ Аҳмад ибни Ҳасани Хуҷандии Маймандӣ — вазири Ғазнавиён. Падари ӯ хоҷа Аҳмад ибни Ҳасани Маймандӣ вазири маъруфи Султон Маҳмуд ва Масъуд буд.

«Аво раббакум алаъло» — поре аз ояти 24 сураи 79 Қуръон. Тарҷумааш: «Ман Худои бузурги шумоям».

Номи асарҳое, ки доир ба тасаввуф дар асрҳои X-XM таълиф шудаанд.

Самоъу қавл — рақсу сурудҳои ва шеърҳои дарвешон хангоми ба вачд омадани онҳо.

«Фаҳуз мо оятука »а кун мнн ашшокирина» — поре аз ояи 144 Сураи Аърофн Қуръон, ки гарч>-мааи! чунин аст: «Пас он чиро ба г> додаам, фаро гир ва аз сипосгузoron бош!»

Дар баъзе нусхаҳои днтр ин байт ба тариқи зерин омадааст:

Дар ҳар кӣ тамаъ бастӣ, асирн ун

В-аз ҳар кӣ тамаъ буриди, сад чун ӯй.

Шибдӣ Абӯбакр Дулаф ибнн Ҷаҳдар Шиблии Хуросонӣ (861-946), орифи машҳури асрн X, яке аз шайхони бузурги аҳди тасаввуф.

Аристотелис ниг. моддан 36.

Санаи хамса ва сабъин ва арбаъамия — соли чорсаду ҳафтоду панҷи ҳичрӣ, ки ба соли 1082 мелодн баробар аст.

МУҲДАРИҶА

Боби аввал. Андар шинохтани Эзиди таоло.....	13
Боби дуввум. Дар офариниш ва ситоиши пайғамбар алайҳиссалом....	14
Боби сеюм. Андар сипос доштан аз Худованди неъмат.....	16
Боби чаҳорум. Андар фузунии тоат аз роҳи тавониш.....	18
Боби панҷум. Андар шинохтани ҳаққи модару падар.....	21
Боби шашум. Андар фурӯтанӣ ва афзунӣ ҳунар.....	23
Боби ҳафтум. Андар пешӣ ҷустан дар суҳандонӣ.....	34
Боби ҳаштум. Андар ёд кардани пандҳой" Нӯшервони одил.....	41
Боби нӯҳум. Андар тартиби пириву ҷавонӣ.....	44
Боби даҳум. Андар ҳештандорӣ ва тартиби хӯрдан ва оини он.....	50
Боби ёздаҳум. Андар тартиби шароб хӯрдан ва шароши он.....	52
Боби дувоздаҳум. Андар меҳмонӣ кардан ва меҳмон шудан ва шароити он.....	54
Боби сездҳум. Андар мазох ва нардӯ шатраннҷ ва шароити он.....	59
Боби чордаҳум. Андар ишқ варзидан ва расми он.....	

Баматбаа 18.07.07 супорида шуд. Ба чопаш 23.07.07 имзо шуд.
Андозаи 60x84 '/!6. Коғози офсетни Чүзүи чопии шартӣ 12,5. Адади нашр
5000 нусха. Супориши № 131/07.

Муассисаи наприявин «Маориф ва фарҳаш»-и Вазорати фарҳанги
Ҷумҳурии Тоҷикистон, 734018, ш. Душанбе, кӯчаи Н. Қаробоев, 17.
Тел/факс: 233-93-97. Е-шаП: па тШш64@ша11.ги.

Комбинати полиграфин Вазорати фарҳангн Ҷумҳурш! Тоҷикистон
474063. ш. Душанбе. к. С. Айни, 126

* Бетушй бекуввати.

** Ширк — куфр. Худоро яккаву ягона надоништан. I * * * Мабсутот — чизҳои паҳн гардида, шарҳ дода шуда.

Я * * * * |у[асКуК сика зада шуда.

* Чуххол чохдпон, нодонон.

* * Мустағни — бениёз.

* * * Муназзаҳ — иокиза.

Мунъим — сарватманд, бон.

* | Макнат дорой, қудрат.

Иститоат тавоной

Музоифи шааф хурсандии аз ҳад зиёд.

Мукассир гунахгор.

*■ „Мугеярн хорбугта

* Мало гурӯҳи одамон.

Нагсалад — наканад.

Бистеҳад ситеза кунад, ҷанг кунад.

* Мулаъ ба майлу рағбати аз ҳад зиёд, ҳарис.

Газоф беҳуда.

* * Кеҗтарй хурдй ; меҗтарй бузургй.

* Ройиз — аспбон.

*** Ҳазар -сукунат дар як ҷо, аски «сафар».

ЗодубуМ,-: зодгох, ватан.

Позаҳр — доруи зидди заҳр, нӯшдору.

Ақшо-узвҳои дарунии одам.

**** Малоъ-пур.**

**** Қаллош-фиребгар, бешарм**

* Муарбади арбадаҷӯй, серчанҷоли.

Фӯзул — маҳмадоно; касе, ки ба корҳои дигарон дахл мекунад.

*** Мутавозеъ хоксор

* Муваккал посбон.

*** Хулкон -либоси кӯхна
Таматтуъ — лаззат бурлан
** Баҳоим — хайвонот.
Фуккоъ нӯшокие, ки аз ҷав ё биринҷ тайёр мекарланд.
* Маслах — ҳоиаи л ибоскаши.
* * Мавтуласгар — марги хурд.
| Қайлула — хоби нимрӯзӣ.
* Изтирор — зарурат.
* Садама — осеб, зарба.
Гом қадам.
* Таховун сустӣ.
** Сипарн шавад — гамом шавад.
Дирам днрҳам, воҳиди пули нукрагӣ.
Ҳабба донаи ғалла, воҳиди хурдтари пул.
* Таносонӣ — осудагӣ.
* * Донг воҳиди хурли пулӣ, шашяки дирам.
***** Вом-қарз.
Худованд соҳиб. Таррор дузд, кисабур.
* * Мунҳадабкомат хамидакомат.
**** Ашҳар дорои ранги сурхи ба зардӣ моил.
Дахл даромад, суд.
Оҳихтагардан -гарданкашида, гардАндароз.
Аризкафал паҳнсагрӣ.
**** Алалнглок-албатта, ҳатман.
** Азрақ — кабуд.
* * * Ваҳя — ботлоқ.
**** Ғудад ҷамъи гудда, варамхо.
** Мулеъ -харис.
Фурусият саворӣ.
** Ручулият мардӣ.
Талаттуф меҳрубоий.
* Таахҳуд аҳду паймон.
Тадорук чора.
** Манакух гаъна накун.
** Зиёъ ҷамъи зайъат, киштзорхо.
Мучрим гунаҳгор.
**** Муханлисиву массоҳӣ -нақшакашиву андозакуин.
***** Башюй -бинокорӣ.

Мукаррир такроркуианда. Мехбара Мехбара снѐхдоп, давог.
 I I I
 Мутаҳаррик серҳаракат, бо чӯшу хурӯш.
 ***ШШШИШШ-саолоои козиҳо.
 ** Табҷил — зҳтиром.
 Сиқа боварпнок.
 * * Қумошот — молҳо.
 Расадбон — ниғаҳбонони роҳ. **** Мукорн — чорпо.
 Каъб бучулаки по.
 Арвоҳ-рӯҳҳо.
 **** Ғозия ҳалқунандаи ғизо.
 Бемории тақъир ва таҷвиғ бемориҳои дарунӣ.
 * Хушунат дуру штӣ.
 Манеуҳ бекор кардашуда.
 * Ҳандаса геометрия.
 * * Риёзӣ математика.
 **** Муқаввимӣ-баҳодиҳи, тақвимнависи.
 ***** Мумаҳхид-устувор.
 ** Муқобара мағрури.
 **** Роҳ-оҳанги муснки.
 Сияр рафторҳову кирдорҳо.
 * * Тафарруҷ дилхушӣ.
 Мунҳӣ -хабаргузор, ҷосус.
 Майманаву майсара тарафи чапу рости лашкар.
 * * * * Фабиҳо ва ниъмо бисёр хуб.
 ***** Каррори ғайри фаррор — ҳамлақунанлан ҳамлавар.
 Ҳазимаг — гурехтан.
 Қиег ҳисеа, саҳм.
 * * Тоинон таъназанандагон.
 ** Асир кӯраи оташ, эфир.
 Манфаз сӯроҳӣ.
 Айшнӣт чистӣ. ** Ламият -чарой.
 * * * Бахонм ханвонот.
 Ғаризи — табиӣ, ирси.